

Globalisaatio haastaa pohjoismaisen palkkatalousmallin

Onko löydettävissä uusia aktiivisia toimintamalleja,
joissa Suomi olisi edelleen globalisaation voittaja?

Arto Lahti

Globalisaatio haastaa pohjoismaisen palkkatalousmallin

Onko löydettävissä uusia aktiivisia toimintamalleja,
joissa Suomi olisi edelleen globalisaation voittaja?

Yrittäjyys ja pienyritysten johtaminen

Tammikuu
2008

HELSINGIN KAUPPAKORKEAKOULU
HELSINKI SCHOOL OF ECONOMICS
PL 1210
FI-00101 HELSINKI
FINLAND

© Arto Lahti and
Helsinki School of Economics

ISSN 1235-5674
(Electronic working paper)
ISBN 978-952-488-216-3

Helsinki School of Economics -
HSE Print 2008

SISÄLLYSLUETTELO

I. Globalisaatio ja hyvinvointivaltion tulevaisuus: taloustieteen näkökulma

1. GLOBALISAATIO JA KANSAINVÄLINEN KAUPPA/ TYÖNJAKO	3
1.1. Ricardolainen komparatiivinen etu	3
1.2. Teknologisen kehityksen endogeenisyys ja työn ”loppu”.....	6
1.3. Globalisaatio-käsitteen laaja tulkinta	10
1.4. Universalismi on edelleen ajankohtainen globalismin haaste	14
1.5. Kehityksosaasiologien ja kansalaisjärjestöjen kritiikki.....	18
2. POHJOISMAINEN HYVINVOINTIVALTIO JA GLOBAALI KILPAILU.	23
2.1. Talouspolitiikka vs. sosiaalipolitiikka	23
2.2. Suhdannepolitiikasta aktiiviseen työvoimapolitiikkaan.....	28
2.3. Aktiivinen työvoimapolitiikka ja uusi yhteiskuntasopimus	32

II. Globalisaatio: Työvoimapolitiikka ja työttömyys

1. TALOUSTIEDE JA TYÖTTÖMYYSONGELMA	35
1.1. EU:n politiikka vs. OECD	35
1.2. EU:n politiikka vs. OECD	38
1.3. Funktionaalinen tulonjako: pääomatulot vs. työtulo	41
2. VÄESTÖN IKÄRAKENTEEN MUUTOKSET JA GLOBALISOITUVA TALOUS	44
2.1. Työvoiman ikääntyminen.....	44
2.2. Hallituspolitiikan haateena ikääntyvien yhteiskuntasopimus.....	47
2.3. Erikoisosajien koulutuksen sopimusongelma	50

I. Globalisaatio ja hyvinvointivaltion tulevaisuus: taloustieteen näkökulma

1. Globalisaatio ja kansainvälinen kauppa/ työnjako

1.1. Ricardolainen komparatiivinen etu

Maailmankaupan suurin uhkatekijä on edelleen merkantiilinen ajattelu¹, joka väistyi Euroopassa 1800-luvun loppuun mennessä. Merkantilismin vaihtoehdoksi nousi liberalismi eli oppi markkinataloudesta. Siinä, missä Ranska oli demokratian oppimestari, liberalismiin ja markkinatalouden oppimestariksi nousi Britannia, joka panosti taloustieteen tutkimukseen. Brittiläinen taloustiede kehitti kilpailuvoimiin nojautuvan markkinakäsitteen², joka perustana on kysynnän ja tarjonnan laki. Brittiläisten klassisten taloustieteilijöiden suuria oivalluksia oli avoimen kansainvälisen markkinavaihdannan merkityksen perusteleminen:

- (1) Markkinoiden laajentaminen johtaa (division of labour) erikoistumiseen ja kustannustehokkuuteen kansainvälisessä työnjaossa, jolloin analyysin kannalta keskeisiä ovat absoluuttiset kustannukset
- (2) Valtio käy ulkomaankauppaa ylitarjonnalla siis hyödykkeillä, joissa ko. valtiolla on edullisemmin käytettävissä tuotannontekijöitä, mikä korostaa komparatiivisia kustannuksia tai vaihtoehtokustannukset (opportunity costs).

Taloustieteen keskeinen tavoite on lisätä ymmärrystä taloudellisten ilmiöiden välisistä lainalaisuuksista³. Klassinen taloustiede sisältää kokoelman taloudellisia lainalaisuuksia, kun taas neoklassinen taloustiede sisältää yleisen, matemaattisen talusteorian. Talusteorian ansio on talouden ohjattavuuden ja ennustettavuuden paraneminen. Erityisen hyvin taloustieteen työvälineiden antama ohjaus on toiminut taloudellisen kasvun vallitessa⁴ ja erityisen huonosti talouden lasku- ja kriisivaiheessa⁵. Taloustiede ei ole tuottanut hyvää selitysasettelmaa globaalitalouden

¹ Michael Porterin aktivoima kansakuntien kilpailuetukeskustelu edustaa ricardolaisen ajattelun merkantilistista muunnelmaa.

² Brittiläinen taloustiede testasi myös käytäntöä; Adam Smithin kirja "The Wealth of Nations" vuodelta 1776 johti siihen, että Englanti ja Ranska avasivat 1700-luvun lopulla keskinäisen kaupan.

³ Jouko Ylä-Liedepohjan kirja "Taloustiede tänään" toteaa: "Taloustieteen opiskelun tärkein sanoma on se, että useimpia käytännön ongelmia ei kyetä analysoimaan tai ratkomaan tehokkaasti ilman talusteorian tuomaa ymmärrystä". Kuten Ylä-Liedepohjakin viittaa, Suomessa kansantaloustiede on osittain harhainen käänös käsitteelle 'Economics'. 'Economics' ei käsittele ainoastaan kansantaloutta (Macro Economics) vaan yhtä lailla yrittämisen kuluttajan tai yrityksen taloutta (Micro Economics).

⁴ 1880-luvun lopulla käynnistynyt toinen teollinen vallankumous vastasi hyvin neoklassisen taloustieteen viitekehikkoa, sillä työvoiman ja pääoman tehokas allokointi jättitehtaisiin nosti talouden hyvinvointia aina 1920-luvulle saakka.

⁵ Suuri maailmanlama 1930-luvulla nosti esiin neoklassisen taloustieteen ja jättitehtaiden heikkoudet, sillä teollisuuden kasvava tehokkuus ei estänyt pääomamarkkinaperusteista talouden romahdusta ja yleistä deflaatiokehitystä. Ratkaisuksi talouskriisiin haettiin 1930-luvulta lähtien keynesiläistä talouden säätelyä, mikä käytännössä tarkoitti siirtymistä merkantilistiseen talouteen.

ymmärtämiseksi, mikä johtuu globaalitalouden kasvavasta kompleksisuudesta suhteessa taloustieteen yksinkertaiseen selitysasettelmaan.

Kansainvälisen kaupan klassinen teoria pohjautuu David Ricardon ulkomaankauppamalliin, jossa kahden maan yhteenlaskettu kysyntä jakaantuu avoimessa taloudessa kummankin maan tuotanto-osuudeksi tietyn vaihdannan kohteena olevan hyödykkeen tuotantokustannusten (marginaalikustannusten) mukaisesti. Tämä komparatiivisten kustannusten periaate merkitsee, että kukin maantieteellinen alue erikoistuu niihin hyödykkeisiin, joissa sen komparatiivinen kustannusetu on suurin. Komparatiivisten kustannusten teoriaa täydentää ruotsalainen taloustieteilijä Bertil Ohlin⁶ ottamalla ricardolaiseen analyysin mukaan työvoiman lisäksi myös pääomatekijät. Ohlinin mukaan kansainvälinen kauppa johtaa kohti yhteneviä hyödykkeiden hintoja ja korkeampaan tarpeentyydytyksen asteeseen kuin omavaraistaloudessa⁷.

Kansainvälisen kaupan analyysin ongelmana on abstrakti markkinäkäsitys. Markkinoiden oletetaan toimivan atomistisesti ilman transaktiokustannuksia ”näkyttömän käsivarren” ohjaamana, vaikka kuten Joan Robinson⁸ osoitti jo 1930-luvulla, vallitseva kilpailutilanne on aina epätäydellinen ja oligopolistinen. Taloustieteen haasteena on monopolimalli, jonka tutkiminen on jäänyt vähiin⁹, mutta jolla olisi analyyttistä merkitystä globalisaatiokeskustelussa, sillä kansainvälistä kauppaa ovat hallinneet 1800-luvun lopulta¹⁰ suuret kansainväliset yritykset, joiden tuotantoprosessi on ylivoimainen mittakaavaltaan kansallisiin yrityksiin nähden ja joilla on myös markkinoilla ylivoimainen kilpailuasema mm. teollisiin oikeuksiin perustuen. Silti Yhdysvallat ja myöhemmin EU ovat tiukasti sanktioineet monopolisointiin tähtäävät toimet¹¹; Suomi on tällä alueella tullut ”jälkijunassa”¹².

Taloustieteen yleisen teorian kyvyttömyys käsitellä monopolia analyyttisesti on selitys sille, että monopolia on käsitelty yksipuolisen kielteisesti, vaikka monopoli taitavasti käytettynä tarjoaa mahdollisuuden käyttää ylisuuria voittoja

⁶ Ohlin, Bertil (1933) *Interregional and International Trade*, Oxford.

⁷ Klassiseen ulkomaankauppateoriaan liittyy ongelmia, jotka johtuvat teorian yksinkertaistavista olettamuksista. Ohlin mm. olettaa, että tuotantotehtävät voidaan siirtää kansantalouden tuotantosektorilta toiselle ilman ”järjestelykustannuksia”. Tämä oletus sisältää pääoman ja työvoiman täydellisen homogeenisuuden sekä sellaisten dynaamisten tekijöiden kuten innovaatiot, suurproduktion edut tai oppimisen puuttumisen. Olettamalla tuotantofunktiot eri maissa homogeenisiksi, muodostuvat kysynnän ja tarjonnan rakenteet ratkaiseviksi.

⁸ Robinson, Joan (1933) *The Economics of Imperfect Competition*, Harvard University Press.

⁹ Paakkanen toteaa vuoden 1956 kirjassa ”Hintateorian realismi ja yritysten hintapäätökset (sivu 14)”: ”... oli käytettävissä Cournot’n ajalta peräisin oleva monopolimalli, mutta yleensä se sai olla rauhassa taloustieteen työkaluhyllyllä”.

¹⁰ Yhdysvalloissa syntyi 1800-luvun lopulla teollisuusalakohertaisia monopoleja siis ”trusteja”. Esimerkiksi Henry Ford tai John Rockefeller päättivät johtokuntansa kautta kokonaisten teollisuusalojen hinnoittelusta.

¹¹ Yhdysvallat säati vuonna 1893 ”antitrustilain” (Sherman Act), joka sanktioi monopoliin tähtäävät toimet. Yhdysvaltojen antitrustilainsäädäntö on jo yli 100 vuoden ajan ohjannut länsimaista ajattelua, jossa lähtökohdana on se, että markkinoiden säätelyn tehtävä on eliminoida epäreilu (unfair) kilpailu.

¹² Suomessa vallitsi sotien jälkeen pitkään säännöstelytalous ja kilpailurajoitukset olivat yleisiä, sillä kartellilaki astui Suomessa voimaan vasta vuonna 1958 ja laki taloudellisen kilpailun edistämisestä vuonna 1964, jolloin lopullisesti säädettiin rikolliseksi toiminnaksi tarjouskartellit ja yleinen bruttohintajärjestelmä. Yhdysvalloille tyypillinen kilpailurajoitusten sanktiointi on siis syntynyt vasta parin viime vuosikymmenen aikana, jolloin kilpailurajoituksia koskevia lakeja asteittain uudistettaessa on kiinnitetty huomiota kilpailun toimivuuteen.

innovaatiotoiminnan rahoitukseen¹³. Monopolikäsite on yritystoiminnan kansainvälistymisen myötä menettänyt merkitystään¹⁴ ja erityisesti siksi, että toimialateoria¹⁵ on kyennyt analyttisesti kuvaamaan toimialan rakenteen. Nykyajan punninta ricardolaista oppia toteuttavasta kilpailutaloudesta onkin varsin realistinen ja nojaa keskeisesti toimivan kilpailun käsitteeseen¹⁶.

Gloaalitalouden kehitystä on vauhdittanut toisen maailmansodan jälkeen GATT-kierrokset. GATTin kautta Yhdysvallat on legitimoinut oman näkemyksensä toimivasta kilpailusta, johon hintateoreettisen kilpailun ja yritysajattien oligopolikilpailun ohella kuuluu yritysten ja instituutioiden privilegit immateriaalioikeuksiin¹⁷. GATT on toiminut hyvin, mitä osoittaa toisen maailmansodan jälkeisenä aikana maailmankaupan kasvu nelinkertaiseksi ja bruttokansantuotteen kasvu seitsenkertaiseksi¹⁸. GATTin Uruguayn kierros vuosina 1986-94 johti päätösasiakirjaan, joka käsittää myös immateriaalioikeuksien kauppaan liittyvät kysymykset TRIPS-sopimus¹⁹ sekä Maailman kauppajärjestön, WTO:n perustamisen.

Uruguayn kierroksen päätyttyä kauppapoliittinen painopiste on siirtynyt lisääntyvässä määrin suorien investointien vapauttamiseen. Perusedellytys investoimiselle vieraaseen valtioon on nimittäin luottamus kohdemaan hallintoon ja lainsäädäntöön. Kaupan esteiden poistuessa vapailla markkinoilla sijoituskohdetta etsivät pääomat ovat nousseet hyvin suuriksi. Tällaisia sijoituksia ei voi tehdä ilman varmuutta niiden kohtelusta. Suomi on muiden maiden tavoin pyrkinyt kahdenvälisillä investointisopimuksilla luomaan turvaa kasvaville sijoitusvirroille. Suomi on 80-luvun alkupuolelta lähtien solminut noin 30 kahdenvälisestä sopimuksesta ulkomaille tehtyjen sijoitusten suojelemiseksi²⁰ Kaakkois-Aasian maiden sekä Keski- ja Itä-

¹³ Tähän on perustunut valtio-omistaisen yritystoiminnan yleisesti positiiviset tulokset mm. Suomen tapaisessa pääomaköyhässä maassa.

¹⁴ Yhdysvaltalaisen Chicago-koulukunnan näkemys on se, että kansalliset monopolit ovat harvoin tehottomia ja vaarallisia, koska monopoliyritys joutuu kansainvälisesti kilpailun kohteeksi. Tämä kanta on vaikuttanut siihen, että kilpailuviranomaiset kuten Euroopan komissio suhtautuvat neutraalisti yritysfuusioihin ja ottavat huomioon tehokkuusnäkökulman arvioitaessa yritysten keskinäisin järjestelyin aikaansaatuja kilpailunrajoituksia (Castrén, Martti (1997) EU-Suomen markkinaoikeus, Kauppakaari Oy, Jyväskylä ss. 134-137 ja siinä mainitut lähteet).

¹⁵ Yhteenveto toimialatutkimuksesta (Industrial Organisation Economics) löytyy kirjasta: Scherer, F. (1980) Industrial Market Structure and Economic Performance, Chicago).

¹⁶ Toimivan kilpailun talusteoreettista realismia on Suomessa punninnut ansiokkaasti professori Jouko Paakkanen. vuoden 1956 kirjassaan ”Hintateorian realismi” hän kokoaa keskustelun, joka on edelleen ajankohtainen modernin markkinaohjauksen ymmärtämiseksi..

¹⁷ Immateriaalioikeuksia on periaatteessa kahta eri tyyppiä: (1) tekijänoikeudet ja (2) teolliset oikeudet. Pariisin vuoden 1883 yleissopimuksen allekirjoittajamaat, joita on luokkaa 160 (syksyllä 2000), muodostavat liiton teollisten immateriaalioikeuksien suojelemiseksi. Yleissopimuksen ala on sopimuksen 1 artiklan mukaan seuraava: patentit, mallit, tavaramerkit, kaupalliset nimet, alkuperää osoittava merkinnät ja vilpillisen kilpailun ehkäiseminen (Haarman, Pirkko-Liisa (2001) Immateriaalioikeuden oppikirja, Lakimiesliiton kustannus, Helsinki, ss. 6-7).

¹⁸ Reich, Robert (1992) The Work of Nations – Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism, Vintage Books, New York (s. 64).

¹⁹ Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights.

²⁰ Kaikki investointisopimukset sisältävät yleensä samat peruselementit. Syrjintäkiellon ja kotimaisen yrityksen saaman kohtelun lisäksi turvataan varojen siirrot ja yritykseen tehty investointi sekä sovitaan riitojen ratkaisutavoista. Sopimuksissa on sovittu, että kumpikaan sopimusvaltio ei ryhdy mihinkään toimenpiteeseen, joka tarkoittaa pakkolunastusta, kansallistamista tai varojen jäädyttämistä, tai muuhun toimenpiteeseen, jolla on sama vaikutus, taikka kohdistaa sijoituksiin toimenpiteitä, jotka suoraan tai epäsuorasti aiheuttavat saman tuloksen verottamisella, sijoituksen tai sen osan pakkomyynnillä taikka

Euroopan maiden kanssa. OECD-maiden kanssa ei investointisopimuksia ole katsottu juuri tarvittavan, joskin poikkeuksena ovat Turkki ja Etelä-Korea.

YK:n kaupan ja kehityksen järjestö (UNCTAD) on välikädessä, koska kehitysmaat joutuvat siirtymäajan päättyessä toimeenpanemaan myös haitallisia WTO-sopimuksia, vaikka niiden taloudellinen ja sosiaalinen tilanne olisi heikko²¹. UNCTAD voi lähinnä neuvotella kehitysmaille ylimääräisiä siirtymäaikoja sopimusten toimeenpanossa, joten UNCTADin kannalta on olennaista löytää selkeät taloudellista ja sosiaalista kehitystä kuvaavien kehityskriteerit kehitysmaiden erityiskohtelun perustaksi²². Tilannetta mutkistaa se, että eräät teollisuusmaat ovat antaneet yksipuolisesti helpotuksia kehitysmaiden kaupankäynnille²³ ja lisäksi on käytössä GSP-järjestely (General System of Preferences), joka määrittelee markkinoille pääsyn ehdot eri kehitysmaatuotteille.

Ricardolainen malli avoimesta maailmankaupasta tuntuu toteutuvan vain osittain. Kaikkia maailman maita koskevan MAI-sopimuksen sijasta kahdenvälisen investointisopimusten määrä on koko maailmassa kasvanut maailmantalouden nopean yhdentymisen myötä. Kaikkiaan niitä arvioidaan tällä hetkellä olevan yli 1 600 kappaletta. Määrä kasvaa jatkuvasti. Toisena osapuolena sopimuksissa on yleensä OECD-maa ja jokin vähemmän teollistunut maa. Seurauksena on kasvava epätasa-arvoisuus, sillä kehitysmaat jakautuvat kahteen ryhmään: voittajiin ja häviäjiin. Tämä ei vastaa ricardolaista tavoitetilaa mutta saattaa olla välttämätön välivaihe.

1.2. Teknologisen kehityksen endogeenisyys ja työn ”loppu”

1900-luvun alun johtava taloustieteilijä oli Alfred Marshall, joka uudisti kirjassaan ”Principles of Economics” taloustieteen metodologiaa. Marshall teki valinnan neoklassisen talusteorian ja kehittyvän managerialismin ”optimointilogiikan” hyväksi ja vaikutti kannallaan siihen, että yrittäjäjyys jäi ’residuaaliksi’ neoklassien taloustieteen analyysissä. Joseph Schumpeter, joka oli 1900-luvun alun toinen suuri taloustieteilijä, kritisoi neoklassista metodologiaa sen triviaalista ja staattisesta työn ja pääoman allokaation analyysimallista. Schumpeter katsoo, että taloustieteen tulisi ottaa analyysissään huomioon dynaamiset tekijät. Schumpeterin merkitys taloustieteen historiallisen metodin ja dynaamisen analyysin mestarina on kiistaton. Schumpeter on ehdoittanut sekä

---

sijoituksen johtamisen tai sen hallinnan häiritsemisellä tai estämisellä. Riidat ratkaistaan joko sopimusvaltion tuomioistuimessa tai kansainvälisessä välimiesmenettelyssä.

²¹ Periaate kehitysmaiden erityiskohtelusta on kirjoitettu WTO:n sääntöihin. Dohan ministerikokous määräsi WTO:n kauppaja-kehityskomitean tehtäväksi arvioida erityiskohtelujärjestelmän toimivuutta ja esittää keinoja tehokkuuden parantamiseksi. Erityisesti tarkoituksena on tehdä erityiskohtelusta sitovaa.

²² Globaalitalouden kärjekäs ristiriita WTO:n ja kansalaisjärjestöjen välillä johtuu siitä, että kansalaisjärjestöt vaativat WTO:lta kehitysmaiden erityiskohtelua, jotta näillä olisi mahdollisuus toteuttaa kansalaisilleen YK:n määrittelemät ihmisoikeudet, kuten oikeus tyydyttävään elintasoon, riittävään ravintoon tai elinehtojen parantamiseen ja nämä edellyttävät löyhempiä sääntöjä ja poikkeamia teollisuusmaille sopivista kaupan säännöistä.

²³ EU:lla on 48:lle vähiten kehittyneelle maalle ns. ”Kaikki paitsi aseet” -järjestely (Everything but arms, EBA), joka takaa maiden tuotteille tullittoman ja kiintiöttömän pääsyn EU:n markkinoille.

mikrotason yrittäjysteorioiden isä²⁴ että talouden kehitys- tai suhdanneteorian luoja²⁵.

Schumpeter korostaa luovaa yrittäjyyttä²⁶. Siinä missä neoklassinen taloustiede punnitsee normaalivoittoa optimaalisena tulemana taloudellisesta kilpailusta, Schumpeter korostaa väliaikaista monopolivoittoa²⁷. Schumpeterin näkemyksen mukaan monopolivoitto tarjoaa yrittäjälle sen lisäresurssin, jota tämä tarvitsee innovaatioketjun jatkamiseksi. Innovaatioketjun kautta yrittäjyys osallistuu markkinoilla olevien tuotteiden, teknologioiden tai toimintamallien, jne. kehittämiseen, jolloin samalla talous ja koko yhteiskunta uudistuu luovan tuohon kautta. Schumpeterin ajatus luovasta tuhosta (creative destruction) sopii nykypäivän teknologis-taloudelliseen revolutioon, jota vievät eteenpäin monikansalliset yritykset²⁸ ja innovatiiviset yrittäjät.

Neoklassisen talousteorian vastaus Schumpeterin haasteeseen oli 1950-luvulla syntynyt kasvuteoria. Nobelisti Robert Solow toi esiin teknologisen kehityksen merkityksen tuotannontekijänä, pääoman, työn ja luonnonvarojen rinnalle. Solowin mallissa teknologinen kehitys on eksogeeninen tekijä, siis residuaali, joka vaikuttaa työn ja pääoman välisiin suhteisiin tuotantofunktiossa²⁹. Teknologisen kehityksen oletetaan hyödyntävän kaikkia maita, jolloin kansainvälinen vaihdanta johtaa siihen, että eri maiden kasvunopeudet ja työntekijöiden tuloerot tasapainottuvat kuten klassinen kansainvälisen kaupan teoria olettaa. Näin on tapahtunut OECD-maiden välillä (kuten EU vs Yhdysvallat tai Japani). OECD-maissa teknologian vaikutus hyvinvoinnille eli ns. Solowin residuaali on huomattavan suuri historiallisessa tarkastelussa³⁰. Sen sijaan suhteessa latinalaiseen Amerikkaan tai Afrikkaan tuloerot ovat pikemminkin kasvavia ja näissä maissa Solowin residuaali on pieni.

Teknologinen edistys ja osaamisen kumuloituminen ei tunnu hyödyntävän kehitysmaita ainakaan välittömästi, vaan kehittyneitä länsimaita. Uusi kasvuteoria, jonka keskeinen kirjoittaja on Paul Romer³¹ olettaa teknologisen kehityksen, tiedon ja osaamisen endogeeniseksi muuttujaksi. Uusi kasvuteoria ei pyri selittämään yksittäisen yrityksen taloudellista kasvua vaan korostaa sitä, että panostukset tuotekehitykseen, koulutukseen, teknologiaan ja markkinoiden avoimuuteen parantavat tietyn maan kilpailukykyä kansainvälisessä vaihdannassa ja nopeuttavat

²⁴ Lintunen, Liisa (2000) Who Is the Winner Entrepreneur? An Epistemological Study of the Schumpeterian Entrepreneur (dissertation), Helsinki School of Economics, series A-180, Helsinki.

²⁵ Vuoden 1939 kirjassaan 'Business Cycles' Schumpeter täsmensi nuoruuden kirjansa 'Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung' vuodelta 1912 sisältämän talouden kehitys- tai suhdanneteoriaksi.

²⁶ Tärkeää on korostaa, että Schumpeteriläinen yrittäjä ei ole yksinomaan pienyrittäjä vaan yhtä lailla myös suuren yrityksen johtaja tai omistaja.

²⁷ Schumpeterin käsite on 'Temporary Monopoly Profits'.

²⁸ Harvard-kaudellaan 1930-40-luvuilla Schumpeter kirjoitti moniselitteisen kirjansa 'Capitalism, Socialism, and Democracy'. Schumpeterin ennakoivat muutokset kilpailusta kapitalismista (Competitive capitalism) 'trustiutuneeksi' kapitalismiksi (Trustified capitalism) ja suurten yritysten nousun innovaattoreiksi pienyritysten tai uusyritysten sijasta

²⁹ Solow antoi Schumpeterin innovaatiokäsitteelle tulkinnan, joka ei kuitenkaan tuonut innovaatioita Schumpeterin tapaan analyysin ytimeen vaan säilytti dynaamiset ilmiöt residuaalissa.

³⁰ Seppo Honkapohja, 'Makroteorian mullistukset viimeisen 60 vuoden kuluessa', Taloustieteellisen seuran 60-vuotisjuhlaseminaari, 17.10.1996.

³¹ Romer, Paul (1989) Increasing Returns and New Developments in the Theory of Growth, University of Chicago, Chicago.

näin taloudellista kasvua³². Uusi kasvuteoria olettaa, että tiedon saamisen ja teknologian kumuloituminen, johon liittyy monitahoista taloudellisten toimijoiden välistä verkostoitumista, tuottaa suuremman taloudellisen tehokkuusvaikutuksen kuin neoklassisen mallin pääoman ja työn allokaatio.

Uusi kasvuteoria ei siinä mielessä ole uusi ja radikaali, että strateginen liikkeenjohtoppi on jo pitkään käsitellyt teknologiaa yrityksen toimintaympäristöä rajaavana muuttujana tuotteiden ja markkinoiden rinnalla. Vastaavasti osaaminen ja informaatio ovat olleet keskeisiä analysoitavia muuttujia. Silti neoklassiselle koulukunnalle muutos on radikaali, sillä taloustieteen valtavirralla on edellytykset vastata Schumpeterin esittämään dynaamisen talousteorian haasteeseen. Käytännön sovelluksissa dynaaminen näkökulma on pitkään ollut keskeinen. Solowin kasvuteorian 'eksogeeninen' tulkinta on edelleen keskeinen kansainvälisen talouden kehityksen taustateoria, vaikka länsimaissa viimeistään teollis- ja tekijänoikeuksien nousu kansainvälisen vaihdannan ytimeen WTO:n TRIPS-sopimuksen myötä on suunnannut mielenkiinnon uuteen kasvuteoriaan.

Teknologinen kehitys on historiallisessa tarkastelussa johtanut yritysten tuotantofunktioiden muutoksiin. Keskeinen haaste tässä suhteessa on teollisuuden, kaupan ja palveluiden automaatio, mikä ei sinällään ole uusi ilmiö. Automaation haitallisiin vaikutuksiin alettiin Yhdysvalloissa kiinnittää huomiota jo 1960-luvulla, kun presidentti Kennedy asetti komitean³³ pohtimaan automaatiota ja talouskehitystä. Komitea näki teknologian aiheuttaman työttömyyden tilapäisenä häiriönä, joskin komitea myös havaitsi, että tietokoneohjattu automatiikka muuttaa työprosesseja. Teknologinen kehitys ei vielä 1960 - 1980-luvuilla johtanut työn "loppumiseen", koska työvoimatarve ja teknologiapanokset kasvoivat samanaikaisesti, mistä 1980-luvulla käytettiin nimeä "tuottavuusparadoksi".

Automaatio nousi länsimaiden yhteiskuntarakenteen uhaksi vasta 1990-luvulla, kun yritykset ratkaisivat tuottavuusparadoksin purkamalla hierarkisen organisaation, mikä erityisesti Yhdysvalloissa oli dramaattista³⁴, koska "amerikkalainen metodi" perustui 1900-luvulla Taylorin kehittämään hierarkkiseen työn erikoistumismalliin³⁵. Tuottavuusparadoksin ratkaisuksi muodostui Toyota-malli³⁶, joka käytännössä tarkoitti keskijohdon purkamista ja korvaamista verkostomallilla. Toyota-malli on käytettyyn työaikaan, tehdastilaan, syntyneisiin virheisiin ja työvoiman tarpeeseen nähden aivan ylivoimainen aikaisempaan hierarkkiseen malliin nähden. Toyota-malli on helppo tietokoneistaa, jolloin syntyy "tulevaisuuden tehdas", joka on pitkälle

---

³² Romer, 1989, 33-34.

³³ Oppenheimerin komitean (The Ad Hoc Committee on the Triple Revolution Memorandum, 22.3.1964) raportissa todetaan, että kyse on kolmesta samanaikaisesta vallankumouksesta: säätötekniisestä, aseteknisestä ja ihmisoikeuksia koskevasta.

³⁴ Rifkin, Jerome (1995) *The End of Work, the Decline of the Global Labour Force and the Dawn of the Post-Market Era*, G.P. Putman's Sons, New York.

³⁵ Johtava teollisuuden ala, autoteollisuus, lisäsi tähän Fordin vuosisadan vaihteessa kehittämän liukuhihnatekniikan, joka pystyi tuottamaan massoittain standardisoituja tuotteita. Varsinaisen suoritusportaan työ oli hyvin vähän ammattitaitoa vaativaa vaihtotyötä. Päätökset tehtiin hierarkia yläpäässä. Informaatiovirtoja välittävä keskijohto sai tässä mallissa korostetun aseman (Rifkin, 1995).

³⁶ 1950-luvulla alkoi japanilainen Toyota kehittää uutta tuotanto- ja johtamismallia, joka perustui työryhmätyöhön, "matalaan" organisaatiomalliin (lean production) siten, että monitahoiset työryhmät työskentelevät yhdessä työpisteessään vaihtaen ideoita ja tehden ryhmäpäätöksiä suoraan tehdassalissa. Tähän liittyy JOT-malli siis ilman varastoja toimiva materiaalivirta. Toyota-malli on (Rifkin, 1995).

automatisoitu ja jossa on vain vähän työntekijöitä. Näissä tehtaissa painopisteenä ovat prosessit eikä organisaation rakenne.

Erityisesti EU-maissa teknologinen kehitys on vähentävät työpaikkoja teollisuudessa nopeammin kuin palvelusektori on kyennyt luomaan uusia työpaikkoja. Osaselitys on se, että uutta teknologiaa on käytetty itsepalvelujen kehittämiseen samalla, kun perinteisiä palvelualoja on rationalisoitu. Suomessa näin on tapahtunut esimerkiksi pankkialalla. Lisäksi teknologia tuo mukanaan riskin loppuun palamisesta, sillä uusi automaatio ja uudet organisaatiomallit syrjäyttävät yhä enemmän työvoimaa ja samalla yhteiskuntien segregatio lisääntyy kaikkialla³⁷. Erityisen vaikea tilanne on teollisuuden ja palveluelinkeinojen toimihenkilöillä siis ns. keskiluokalla, joka historiallisesti on ollut länsimaiden vaurauden ja vakauden symboli³⁸.

Keskiluokan ahdinko voi johtaa siihen, että maailmanmarkkinoiden ostovoima romahtaa, millä olisi vakavat seuraukset globaalitaloudelle, sillä teknologinen edistys ei tuota keskiluokan tilalle uutta ostovoimaista väestöryhmää. ”Laihdutettu” organisaatio tarjoaa vain rajallisesti hyvinpalkattuja työpaikkoja ja suuri osa tuottavuuden nousun tuottamasta lisäarvosta menee yritysjohdolle ja tekniikan huippuosajille, jotka edustavat ”älyllistä pääomaa” ja ”tietoaristokratiaa”³⁹. Koska elitistinen kulutus ei ”tihku” talouteen samalla tavalla kuin keskiluokan kulutus, seurauksena voi olla länsimaiden segregatio eli kahtiajako kosmopoliittiseen eliittiin ja ”köyhään” kansaan⁴⁰. Samalla keskiluokkainen unelma ”paremmasta tulevaisuudesta” romuttuu ja myös toimihenkilöiden palkkataso globaalitoimialoilla laskee alle toimeentulominimin⁴¹.

Työvoiman ylikansallinen liikkuvuus on periaatteessa merkittävä sopeutumiskanava, mutta se on poliittisesti vaikea toteuttaa, eikä ratkaise ongelmia ainakaan Suomen tapaisen maan syrjäytyneiden eduksi, vaan ulkomaisen työvoiman tarve on ilmeinen talouden kasvutekijänä⁴². Työvoiman liikkuvuuden pääpaino on suurissa EU-maissa. Euroopassa on noin 18 miljoonaa siirtolaista ja lisäksi uusi siirtolaisaalto on odotamassa EU:n uuden ”elintasarajan” takana uusissa EU-maissa⁴³. Kansallinen

³⁷ Rifkin (1995) päättää analyysinsä toteamukseen, että OECD:n alueella on nyt työttömänä 35 miljoonaa ihmistä ja lisäksi 15 miljoonaa on kokonaan luopunut työnhausta tai hyväksynyt osa-aikatyön.

³⁸ Yhdysvalloissa ”valkoisesta esikaupunkien” keskiluokasta tuli taloudellinen alaluokka, kun alaluokkaan perinteisesti on kuulunut pääosin värilliset kaupunkilaiset.

³⁹ 1980-luvun aikana amerikkalaiset yhtiöiden voitot kasvoivat 92 prosenttia ja osingot kasvoivat nelinkertaiseksi ja vuosina 1977-90 välillä huippujohtajien palkat kohosivat 220 prosenttia (Rifkin, 1995).

⁴⁰ Rifkin (1995) toteaa, että talouselämän johto ja useimmat taloustieteilijät uskovat edelleen ns. 'trickle-down' efektiin

⁴¹ Yhdysvaltojen Senaatin selvityksen mukaan vuonna 1991 esimerkiksi 75 prosenttia joutui tyytymään alempaan palkkaan, kuin mikä heillä olisi ollut kymmenen vuotta aikaisemmin. Joutuessaan kilpailemaan toisaalta automaatiota vastaan ja toisaalta kansainvälisen palkkatason kanssa, amerikkalaiset työntekijät ovat ajautuneet yhä lähemmäs taloudellisen olemassaolonsa äärrajaa. Automaatio kohdistui 1990-luvun alussa keskiluokkaan, jota on pidettävä amerikkalaisen yhteiskunnan tärkeimpänä ryhmänä, kun ajatellaan yhteiskunnan taloudellista vakautta ja yhteiskunnan turvallisuutta.

⁴² Siirtolaisuusasian neuvottelukunta tarkasteli maahanmuuttoa työvoimapulan poistajana vuonna 1990 julkaisemassaan komiteanmietinnössä 'Suomi ja ihmisten liikkuvuus muuttuvassa Euroopassa' ja esitti, että Suomessa tarvitaan jatkuvan nousukauden aiheuttaman työvoimavajeen poistamiseksi noin 15 000 uutta ja pysyvää maahanmuuttajaa vuosittain.

⁴³ Esimerkiksi Tšekin tasavallassa on 70 000 ukrainalaista, Unkarissa noin 50 000 romanialaista sekä Puolassa noin 15 000 valkovenäläistä ja ukrainalaista

liikkuvuus saattaa myös kasvaa ja olla merkittävä keino työllisyyden ylläpitämiseen ja tämä poliittikka on onnistunut vahvojen työmarkkinainstituutioiden maissa kuten Itävalta, joka jo 1970-luvulla yhdyntyi rahajärjestelmältään Saksaan. Itävallassa määräävä neuvottelutaso on toimialataso, mutta epämuodollinen koordinaatio on auttanut pitämään palkankorotukset riittävän maltillisina⁴⁴.

Kansallinen tai ylikansallinen työvoiman alueellisen liikkuvuuden parantaminen on merkittävä mahdollisuus erityisesti Euroopalle, koska EU laajenee uusiin maihin, joissa löytyy ricardolaista komparatiivista etua työvoimakustannusten ja tuotantorakenteiden suhteen. EU:n näkökulmasta uudet EU-maat merkitsevät merkittävää kilpailullista haastetta, koska uusissa EU-maissa monet toimialat kuten rakennusteollisuus tai palvelualat ovat tehokkaita ja toisaalta näillä mailla on etunaan noin viisi kertaa alemmat työvoimakustannukset sekä selkeä kansallinen visio kasvattaa kansallista hyvinvointia yrittäjyyden ja talouskasvun avulla. Parhaimillaan EU:n itälaajentuminen voi merkittävä koko EU-alueelle samanlaista kasvuimpulssia kuin mitä ns. ”Sun Belt” –vyöhyke merkitsi Yhdyvalloille 1980-luvulta lähtien⁴⁵

1.3. Globalisaatio-käsitteen laaja tulkinta

Gloobalisuus (globality) on erityisesti anglosaksisessa sosiologiassa käytetty ilmaisu, jolla tarkoitetaan ihmisten elämistä yhä enemmän maailmanlaajuisissa verkostoissa. Jotkut ovat puhuneet jopa uuden maailmanyhteisön muodostumisesta tässä yhteydessä. Sana ”globaali” viittaa johonkin, joka käsittää kokonaisen objektien ryhmän, tai kaiken kattavaa tai totaalista, tai sisältää koko maailman (globe). Gloobalien ympäristöongelmien kirjo ulottuu laajalle aina ilmakehän muutoksesta biosfäärin monimuotoisuuden vähenemiseen. Gloobalit muutokset (global change) alakäsitteenä viittaavat ilmakehän muutoksen kuten otsonikehän aukkoihin tai hiilidioksidipäästöjen kasvuun, jonka luonnontieteilijät nostivat esiin 1980-luvulla. Samalla kantasanaa käytetään näin ollen selvästi eri merkityksissä eikä yksiselitteinen käsitteenmäärittely edes liene mahdollista.

Globalisaatio-käsite (globalization) vakiintui 1980-luvulla aiempien käsitteiden "internationalization" ja "transnationalization" perustalta⁴⁶. Lähtökohta käsitteelle on Yhdysvalloissa, jossa Harvardin taloustieteen professori Theodor Levitt⁴⁷ ryhtyi 1980-luvulla puhumaan markkinoiden globalisaatiosta ja globaaleista suuryrityksistä. Globalisaatiokäsite on siis alun perin yrityksen taloustieteen käsite, vaikkakin monet näkyvät taloustieteilijät kuten Paul Krugman⁴⁸ eivät yleisesti näe globaalisuudessa mitään erityistä uutta verrattuna aikaisempiin käsitteisiin. Silti taloustieteilijät puolustavat markkinaliberalistista markkinoiden avoimuutta ja tehokkuutta eli näkökulma on rinnakkainen globalisaatio-opin kanssa.

---

⁴⁴ EMU-jäsenyyden Itävallalle aiheuttamia vaikutuksia selvittänyt raportti toteaaakin, että Itävallassa välttämättömät muutokset työmarkkinoiden toiminnassa on jo pääosin tehty.

⁴⁵ Timo Summan dosenttiluento/ HKKK/ Chydenia 14.4.2003 (Päätehtävänä Timo Summalla on johtaa Euroopan komission yritystoiminnan pääosastoa komissaari Erkki Liikasen alaisuudessa).

⁴⁶ Näiden suomenkielinen vastine on kansainvälistyminen.

⁴⁷ Levitt, Theodore (1983) "The Globalization of Markets", Harvard Business Review, May-June.

⁴⁸ Paul Krugman (1998), The Accidental Theorist, New York.

Taloustieteen ricarodolaista aluelähtöisyyttä edustaa selkeimmin Michael Porter⁴⁹, joka korostaa klusteriteorioillaan kansallisten kilpailuetujen kotimarkkinalähtöisyyttä. Paul Krugman kritikoit kansakuntien kilpailuetukeskustelua, joka edustaa ricardolaisen ajattelun merkantilistista muunnelmaa. Krugmanin mukaan kansakunnat eivät kilpaile keskenään samalla tavalla kuin liikeyritykset⁵⁰. Krugman painottaa sen sijaan tuottavuuden tasoa kansantalouden menestyksen perustana. Krugman perustelee tätä sillä seikalla, että kulutus on suurelta osin paikallista kuten myös tuotanto. Toisaalta Krugman on tullut kuuluisaksi näkemystään, että heikostikin palkattu työpaikka on kehitysmaiden työntekijälle parempi kuin työttömyys⁵¹. Hän ei myöskään usko, että globalisaatio olisi syyllinen kasvaviin tuloeroihin ja lisääntyvään työttömyyteen⁵².

Gloaalitalous murroksineen ei vapauta taloustiedettä perusasioista vaan päinvastoin. Taloustiede on eräs perusta mallittaa yritysten kilpailu- ja toimintaympäristöä, joka on kerroksinen (embedded) ja kaoottinen (Chaotic)⁵³. Globalisaatioon liittyy myös yrittäjyyden ja innovaatioiden kasvun tiivistyminen alueellisiin keskuksiin, joista Kenichi Ohmae käyttää nimeä aluevaltio (Region state)⁵⁴. Ohmae⁵⁵ korostaa alueiden analysoinnissa laaja-alaista viitekehikkoa, jossa korostuu taloustieteen ohella kulttuurit, sosiaaliset rakenteet, jne. Ohmae antaa suuren painoarvon alueellisen yhteisön sosiaalis-ekologiselle stabiliteetille ja korostaa sitä, että aluerakenteet ovat historiallisen kehityksen tuloksia eikä niitä voi ymmärtää ulkopäin⁵⁶.

Ohmaen kanta globaalitalouden tuomaan muutokseen nähden on filosofinen. Peruskysymys on sama globaalitaloudessa kuin ylipäättänsä taloudellisessa päätöksenteossa. Päätöksentekijän on hänen mukaansa hyvä altistua tosiasioille. Maailma ei ole muuttumassa niin ratkaisevasti kuin oletetaan. Ohmae hakee selitystä talousteoreettisesta viisaudesta mutta sen ohella hän katsoo syvälle aluetaloudellisiin rakenteisiin. Hänen mukaansa historia näkyy ja säilyy rakenteissa. Hänen mukaansa paljon käytetyt käsitteet kuten maanosat, maat tai talousalueet eivät kerro olennaisinta - ne yksinkertaistavat liikaa⁵⁷. Ohmae uskoo vahvojen kansainvälistä kauppaa käyvien

⁴⁹ Michael Porterin kirja "Competitive Advantage of the Nations" perustelee kotimarkkinoiden (home-base) rakenteiden merkitystä pitkäaikaisten kilpailuetujen perustana. Porter käyttää metaforana timanttimalia, joka viittaa lujaan ja pysyvään rakenteeseen. Porterin kirja ja sen osatutkimukset ovat kiistaton osoitus alueellisten klusteroinnin voimasta mutta vaikka klusterien historia tunnetaan, ei tunneta klustereiden kehitysdynamiikkaa.

⁵⁰ Krugman, Paul (1994) "Competitiveness: A Dangerous Obsession", Foreign Affairs.

⁵¹ Krugman Paul (1999) Depression Economics, New York: Norton.

⁵² Krugman, Paul (1996) "First, Do No Harm", Foreign Affairs.

⁵³ Peters, Thomas (1990) Thriving on Chaos, Harper & Row, New York.

⁵⁴ Ohmae, Kenichi (1995) The End of Nation State, A Harvard Business Review Book, Cambridge

⁵⁵ Ohmae, Kenichi (1996) The Evolving Global Economy, A Harvard Business Review Book, Cambridge.

⁵⁶ Saksa, Italia, Espanja tai Ranska eroavat täysin Yhdysvaltojen yhden kulttuurin tai hallintorakenteen mallista. Balkan on oma lukunsa vuosisataisen kansojen 'sulatusuunina ja ruutitynnyrinä'. Esimerkiksi Italian talouden ydinalueet ovat: 'Germaaninen teollinen kolmio' (Milano, Torino, Genova), kasvava 'latinalainen' talousalue (Venetsian ja Firenzen ympärillä) ja 'etelä' (Rooman eteläpuolella), jota hallitsee mafia ja afrikkalainen perinne. (Ohmae, 1996).

⁵⁷ Ohmae'n (1996) mukaan esimerkiksi Japani on alueellisesti polarisoitunut. City-alueet (Tokio, Osaka, Fukuoka, Sapporo ja Nagoya) vastaavat 85 prosenttisesti Japanin varallisuudesta mutta edustavat vain pientä osaa Japanin pinta-alasta. Tokion rinnalla suuret metropolit kuten Lontoo, New York tai Pariisi ovat vahvistaneet asemaansa politiikan, kulttuurin, korkeakoulutoiminnan ja rahamarkkinoiden solmupisteinä. Näiden vastapainona on taloudellisesti taantuva syvä maaseutu automaation vuoksi työpaikkoja menettävät perinteiset teollisuuspaikkakunnat.

kaupunkialueiden menetykseen ja vastaavasti perinteisten agraari- ja teollisuusalueiden häviöön taloudellisessa kilpailussa Ohmaen mukaan ruotsalaisen taloustieteilijän Bundestam Linderin hypoteesi ”Vientituotteella on aina kotimaa” pitää edelleen paikkansa, joskin ”kotimaa” ei välttämättä ole valtio⁵⁸.

Metaforat ovat tyypillisiä globalisaatiota koskevalle keskustelulle. Metaforien joukosta löytyy positiivisia kuten maailmankylä⁵⁹ tai muuten vain vetoavia kuten ”Gaia - äiti maa”⁶⁰ tai ”Corporate Planet”⁶¹. Toisaalta metaforilla vaikuttaminen ei ole globaalikeskustelussa uutta, sillä globalisaation alkuvaiheessa, kun löytöretkeilijät alistivat uusia alueita, kirjoitti englantilainen lordikansleri Thomas More (1478–1535) oman aikalaiskriittikkinsä julkaisussaan ”Utopia”. Kysymys oli selvästi mielenilmaisusta löytöretkiä seurannutta ryöstöä vastaan; More’n maailmaan Utopian saarella ei kuulunut taloudellinen ahneus, vaan tasapainoinen elämäntapa.

Globalisaatiosta on tullut muotikäsite ja sitä käytetään korvaamaan aiemmin käytössä olleita käsitteitä. Pelkistettynä globalisaatio tarkoittaa ihmisen eri toimintojen sekä kehitysongelmien maailmanlaajuistumista. Kyseessä on siis prosessi, joka tosin on pahasti kesken, jopa tietoammattilaisten keskuudessa. Kuten aina uusien käsitteiden ilmaantuessa käsitteet alkavat elää omaa elämäänsä. Niinpä globalisaatiosta puhuvat monet asiantuntijat, jotka eivät tunne edes kansallisen rajan takana tehtävää tutkimusta puhumattakaan laajemmasta kulttuurien tuntemuksesta. Selvää on, että amerikkalainen tutkimus tuntee huonosti eurooppalaista, eurooppaiset tuntevat huonosti omansa ja brittiläinen tutkimus ei tunne mannermaista ja päinvastoin.

Globalisaatio ei ole jokin lopullinen yhteiskunnallinen olotila, vaan prosessi. Siten se ei myöskään ole yhtäkkiä syntynyt, vaan se on kehittynyt asteittain historian kuluessa. Globalisaation alkuna voidaan pitää 1500-luvun suurten löytöretkien aikaa. Maailmankauppa alkoi nykymuodossaan löytöretkistä, vaikka kaupan pääpaino oli aluksi uusien siirtomaiden yksipuolinen hyväksikäyttö tai jopa suoranainen ryöstö. Globalisaation historiaan kuuluvat olennaisesti valloitukset ja löytöretket. Löytöretkien seurauksena tapahtui ratkaiseva muutos, koska kauppaa ei enää käyty omien lähinaapureiden kanssa vaan kauppamatkat saattoivat suuntautua jopa toiselle puolelle maapalloa.

Historian suurten löytöretkeilijöiden ajoista lähtien maailma on pienentynyt pienentymistään ja liikkuminen on lisääntynyt. Rautateiden ja höyrylaivaliikenteen yleistyminen puhelin- ja lennätinverkkojen rakentaminen vuosina 1870–1920 merkitsivät uutta läpimurtoa liikkuvuudelle. Pääomat ovat aina olleet enemmän tai vähemmän kansainvälisiä, mutta toisen maailmansodan jälkeen ja erityisesti 1960- ja 1970-luvulta lähtien pääomamarkkinat ovat globalisoituneet kiihtyvällä nopeudella. Tänä päivänä valtavat rahavarat liikkuvat joka päivä 24 tuntia vuorokaudessa maailman finanssikeskusten välillä etsien mahdollisimman tuottoisia sijoituskohteita. Monikansallisten yhtiöiden merkitys maailmankaupassa on korostunut. YK:n kaupp-

---

⁵⁸ Bundestam Linder esitti väitöskirjassaan 'An Essay On Trade and Transformation' vuonna 1961: Vientituotteella on aina kotimaa. Ohmaen mukaan tämä hypoteesi pitää edelleen paikkansa mutta maan sijasta yksikkönä on alue.

⁵⁹ Harisalo, Risto ja Miettinen, Ensio (2000) Globalisaatio. Avoin vai suljettu maailma, Art House, Helsinki.

⁶⁰ Lovelock, James (1984) Gaia - äiti maa, WSOY.

⁶¹ Karliner, Joshua (1997) The Corporat Planet, Sierra Club Book

ja kehitysjärjestön Unctadin mukaan suorat kansainväliset sijoitukset ovat lisääntyneet koko 1990-luvun⁶². Globalisaation moottorina toimivat noin 40 000 monikansallista yritystä, joilla on noin 250 000 tytäryhtiötä⁶³ eri puolilla maailmaa. Suuryhtiöiden rinnalla taloutta hallitsevat uudet talousalueet. Yksityisen maan tasolla globalisoituminen on väistämätöntä, sillä mikään maa ei voi enää lyödä rajojaan kiinni. Erityisesti pienet ja alikehittyneet maat joutuvat kovan haasteen eteen, sillä sopeutuminen globalisaatioon vaatii teknologisia uudistuksia, julkisen kulutuksen rajoittamista ja institutionaalista joustavuutta.

Monikansallisten (tai transnationaalisten) jättiläisyrietysten merkitys globaalitaloudelle on kiistaton, mitä osoittavat seuraavat tunnusluvut⁶⁴:

- Monikansalliset yritykset pitävät hallussaan 90 % teknologista ja patenteista
- Monikansalliset yritykset hallitsevat 90 % maailmankaupasta
- Monikansalliset yritykset kasvavat 8-10 % vuodessa, kun maailmantalouden kasvuvauhti on keskimäärin 2-3 %.
- 300 suurinta yritystä pitää hallussaan kolmannesta yritystoiminnan yhteenlasketusta tuotannollisesta taseesta
- Monikansalliset yritykset pitävät 90 %:sti kotimarkkinoinaan (home-base) teollista ”kolmiota” (EU, Yhdysvallat ja Japani)
- 500 suurinta yritystä vastaa 63 %:sti Yhdysvaltojen BKT:sta

Suomen globalisoitumista kiihdytti Euroopan Unionin jäsenyys vuonna 1995, jolloin Suomi on kytkeytyi elimelliseksi osaksi maailmanlaajuista vapaaseen kauppaan ja kilpailuun perustuvaa talousjärjestelmää. Suomen talouden kansainvälistyminen on tapahtunut hyvin nopeassa tahdissa⁶⁵. Suomalaisten yritysten ja koko talouden kansainvälistymisen aste on tänä päivänä korkea. Kansainvälistymisestä on kuitenkin maksettu oppirahat, sillä suorat investoinnit ovat tuottaneet voittoa vasta 1990-luvun lopulla⁶⁶. 1990-luvulla suomalaisten yritysten ulkomaalaisomistus on lisääntynyt, noin puolet suurimpien suomalaisten teollisuusyritysten henkilöstöstä työskentelee ulkomailla ja monissa yrityksissä virallinen kieli on englanti.

---

⁶² Unctadin mukaan yhdysvaltalaisella General Electricillä on eniten omaisuutta ulkomailla. Seuraavana tulevat brittiläis-hollantilainen Shell sekä yhdysvaltalaiset Ford, Exxon ja General Motors.

⁶³ Karliner, Joshua (1997) *The Corporat Planet*, Sierra Club Book (s.5)

⁶⁴ Karliner, Joshua (1997) *The Corporat Planet*, Sierra Club Book

⁶⁵ Suomesta ulkomaille tehtyjen sijoitusten kanta oli vuonna 1980 vain 2,8 miljardia markkaa ja suorat sijoitukset 487 miljoonaa markkaa. Vuoden 1997 aikana suorat sijoitukset nousivat ennätystasolle 22,9 miljardiin markkaan ja suorien sijoitusten kanta 110,2 miljardiin markkaan (http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto_1998/29.toukokuu/GLOB2198.HTM)

⁶⁶ Suomen Pankin keräämien tietojen mukaan suorat investoinnit tuottivat kokonaisuutena tappiota vuoden 1994 loppuun saakka. Suurimmat tappiot ovat tehneet 80-luvun alussa voimallisesti kansainvälistymään lähteneet vakuutusyhtiöt. Niiden kansainvälisen toiminnan kasautuneet tappiot vuodesta 1975 vuoteen 1992 nousivat 13,4 miljardiin markkaan ja tappioita maksetaan edelleen. Voitolliseksi koko rahoitusalan ulkomaiset suorat sijoitukset kääntyivät vasta vuonna 1996.

Gloaalitutkimus on vaativaa, koska globaaliongelmien monimutkaisuus edellyttää monitieteellistä näkökulmaa ja tutkimuksen tulisi olla aidosti kansainvälistä, mikä puolestaan edellyttää mm. monipuolista kielitaitoa ja kansainvälistä kokemusta. On ilmeistä, ettei globalisaatiotutkijaksi voi ”syntyä”, vaan tutkija tarvitsee kokemusta ja lukeneisuutta. Tästä myös johtuu, että innokkaasti käyty globaalisaatiokeskustelu on täynnään paradokseja eikä se tunnu tarjoavan kovinkaan paljon uutta jo pitkään käydyn kansainvälisyyskeskustelun rinnalla.

1.4. Universalismi on edelleen ajankohtainen globalismin haaste

Kun keskustellaan globalisaatiosta, on syytä huomioida muutamia globalisaatiokäsitettä lähellä olevia käsitteitä. Keskeisin rinnakkaiskäsite on universalismi, joka tarkoittaa suunnilleen samaa kuin yleismaailmallisuus tai kosmopoliittisuus. Käsite esiintyy maailmanuskonnoissa, filosofioissa, työväenlauluissa tai YK:n peruskirjassa. Universalisuus on historiallisesti vanhempi käsite kuin globaalisuus. Universalismin teemoja ovat toisen maailmansodan jälkeen olleet mm. seuraavat: asevarustelu, luonnonvarojen riittävyys, ympäristön tuhoutuminen tai hallitsematon väestönkasvu⁶⁷. Universalismin perusarvot, kuten oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo, on tarkoitettu kaikille ihmisille⁶⁸.

Universalismi eroaa vallitsevasta globalisaatiokäsitteestä, joka on elitistinen, ”voittajien” käsite⁶⁹. Universalismin kiteytymä on ihmisoikeuksien julistus, johon YK:n jäsenvaltiot ovat sitoutuneet⁷⁰. Universalismi näkyy selkeimmin syntymaassaan Ranskassa, jossa on käytössä käsite maailmantalous. Ranskalainen universalismi, kuten ranskalainen kansalainen-käsite, näkyy edelleen voimakkaana kulttuurisisältönä maissa, jossa ranskalainen kulttuurivaikutus on voimakas. Historiallisista lähtökohdista on ymmärrettävää, että ranskalaisilla on hyvät valmiudet osallistua globalisaatiokeskusteluun omien käsitteittensä perustalta⁷¹. Tämä tuntuu olevan tämän päivän amerikkalaisille taloustieteilijöille tai poliitikoille yllätys, vaikka Yhdysvaltojen itsenäisyysjulistus syntyi juuri ranskalaisen valistuksen innoittamana⁷².

Gloaalinen näkökulma eroaa rinnakkaisista käsitteistä siinä, että globalisoituneessa maailmassa kaikki sosiaaliset osajärjestelmät ovat sidoksissa toisiinsa. Samalla syntyy mielenkiintoinen näkemys, jonka mukaan kaikki ihmisten välinen vuorovaikutus on

⁶⁷ mm. Rooman klubin kritiikki (http://www.tukkk.fi/tutu/ficor/COR_faktat.htm).

⁶⁸ Immanuel Wallerstein kuvaa suuressa määrässä kirjoja ja artikkeleita sitä, miten moderni maailmanjärjestelmä eli moderni kapitalistinen maailmantalous syntyi. Wallerstein käyttää termejä "world-system" (moderni maailmanjärjestelmä) ja "world economics" (maailmantalous); jälkimmäiset maailmantaloudet muuttuivat imperiumien sisäisiksi rakenteiksi. Wallerstein ei kuitenkaan varsinaisesti selitä maailmanjärjestelmän syntyä; se otetaan annettuna ja kuvataan "väistämätöntä" kehitystä.

⁶⁹ Walters, Malcolm (1995) Globalization, London.

⁷⁰ Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus hyväksyttiin 10.12.1948 YK:n kolmannessa yleiskokouksessa. 52 vuotta myöhemmin, 8.9.2000, hyväksyttiin YK:n 55. yleiskokouksessa vuosituhatjulistus (Millennium Declaration). Tämä julistus on yleiskokouksen yhteydessä 6.-8.9.2000 pidetyn valtionpäämiesten vuosituhatuippukokouksen (Millennium Summit) lopputulema ja työn kiteytys.

⁷¹ Ranskalainen ajattelu näkyy mm. Kanadan ulkopoliitikassa mutta entisen ulkoministerin Lloyd Axworthin inhimillisen turvallisuuden käsite (human security) soveltuu hyvin Kanadan kaltaiselle pienelle ja vauraalle demokratialle (http://www.ykliitto.fi/maapyora/1_2001/suormunn.htm).

⁷² Innoituksen lisäksi Ranska tarjosi myös Yhdysvaltojen itsenäisyydelle sotilaallista apua.

globaalista eikä ole olemassa erikseen globaalista sosiaalista ympäristöä. Tämä näkemys mahdollistaa sen, että globaalin ”moraalikoodin” rikkojat kuten terroristit ovat globaalijärjestelmän ulkopuolisia ja näin ollen sen vastustajia, joita tulee ”opettaa” tarvittaessa väkivaltaa käyttämällä. Tämä näkyy erityisesti Yhdysvaltojen suhtautumisessa, mutta ei samalla tavalla ”vanhassa” Euroopassa, jota kansainvälisessä poliittisessä keskustelussa edustavat esimerkiksi Ranska ja Saksa.

More'n ”utopistinen” universalismi näkyy ekologisessa globalisaationäkemyksessä, jolla tarkoitetaan yhteiskunnan muutosten vaikutusta maapallon luonnonjärjestelmien tilaan. Ongelman ratkaisemiseksi on syntynyt valtioiden yhteistyötä tarkoituksena laatia pelisäännöt maapallon biologisten rikkauksien suojelemiseksi ja ympäristötilan kohentamiseksi. Ekologisesti kestävä kehitys voi toteutua vain sosiaalisen kehityksen kautta, mikä edellyttää vahvoja instituutioita, joiden kautta kaikki valtiot kantavat globaalista ja sosiaalista vastuuta toimistaan. Instituutiot ovat sosiaalista pääomaa, joka kasvaa käytettäessä⁷³. Instituutioiden, kuten YK:n, haasteet ovat valtavat, koska tehtävä on taata ”maailmankansalaisille” perusturva ja peruspalvelut.

Ekologiasta on tulossa vaikea yhtälö, sillä kehitysmaiden sinänsä toivottava talouskasvu lisää luonnonvarojen kysyntää. Yhtälöä vaikeuttaa väestönkasvu. Energian tarve kehitysmaissa nousee tulevan 30 vuoden kuluessa, sillä kulutuksen lasketaan kasvavan 250 prosenttia. Tarvitaan vaihtoehtoisia kehitysmalleja, jotka vähentävät luonnonvarojen käyttöä. Kansainvälisessä kehitysyhteistyössä kestävien kehitysmallien löytäminen ja tukeminen on siis yhtä tärkeää kuin rahoituksen uudistaminen. Raaka-aineita tuhlaavalle elämäntavalle on löydettävä vaihtoehto kehitysmaissa, sillä muuten globaali talousjärjestelmä on vakavasti uhattuna⁷⁴.

Globalisaatio on kiistatta vaikuttanut sosiaalisten epäkohtien syvenemiseen, joista kaksi keskeistä ovat rutiinitöiden palkkatason romahtaminen ja kasvava sosiaalinen syrjäytyminen. Globalisaatio ei vaikuta näihin suoraan vaan epäsuorasti heikentämällä globaalikilpailussa häviävien maiden kykyä ylläpitää sosiaalista verkostoaan. Raimo Väyrynen⁷⁵ määrittelee globalisaation talouden sääntelyn purkamisena; markkinat on vapautettu kansallisista rajoista ja poliittisesta ohjauksesta. Tässä mielessä globalisaatiokritiikki tarkoittaa pyrkimystä tuoda politiikka, yhteinen päättäminen, takaisin tapahtumien keskiöön. Toivoa pitkään jatkuneen vaihtoehdottomuuden illuusion murenemisestä on⁷⁶, sillä globalisaation innokkaimpienkin ideologisten kannattajien on pakko myöntää, että ilmiöstä on kielteisiä seurauksia.

Globalismi sisältää ainakin implisiittisesti liberalistisen opin markkinoiden kyvystä tuottaa hyvinvointia. Markkinoiden tehokkuuden näkökulmasta on hyvä asia, että paikallisuus vähenee ja maailma yhdenmukaistuu markkinamekanismeiltaan. Näitä ajatuksia ovat esittäneet näkyvästi mm. kansainväliset yritysconsultit⁷⁷, joiden

---

⁷³ Putnam, Robert (2000) *Bowling alone*, New York.

⁷⁴ UNDP:n analyysi kulutuksen vinosta jakautumisesta ei kuvaa pelkästään hyvinvoinnin eriarvoisuutta, vaan antaa ohjeita kehityksen tulevasta suuntauksesta.

⁷⁵ Väyrynen, Raimo (2001) *Globalisaatiokritiikki ja kansalaisliikkeet*, Gaudeamus

⁷⁶ Väyrynen (2001) käy läpi globalisaatiokritiikin eri näkökulmia ja esittelee kansalaisliikkeitä ja niiden johtajia. MAI:sta siirrytään Niken kautta Jubilee 2000 -kampanjaan, Seattlesta Prahaan, zapatisteista Vandana Shivaan. Väyrynen onastelee globalisaation vastaisen liikkeen tulleen tienhaaraan, jossa parin vuoden ajan suuresta talouskokouksesta toiseen matkustanut mielenosoittajajoukko sekä väsyvät että alkaa varoa paikkoja, joissa väkivaltaisten provokaatioiden mahdollisuus on suuri.

⁷⁷ Esimerkiksi Peter Drucker sekä Kenichi Ohmae ovat kirjoittaneet ansiokkaasti globalisaatiosta.

kannalta kyse on selkeästi oman liiketoiminnan edistämisestä. Eräs selkeimpiä tutkijoiden puheenvuoroja on Francis Fukuyaman kirja⁷⁸, jonka keskeinen teesi on: ”liberaalinen demokratia on ylivoimainen hallitusmuoto, joka on kukistanut kaikki kilpailijansa, mm. fasismin ja sosialismin”. Fukuyaman mukaan taloudellinen kehitys ja liberaalinen demokratia nivoutuvat yhteen Yhdysvalloissa, jota Fukuyama pitää toimivan kapitalismin maana, jossa demokraattiset elimet vaikuttavat taloudelliseen päätöksentekoon.

Yhdysvallat on myös globalismin puolestapuhuja. Mediateollisuus on globaalisuuden symboli. Kommunikaatiotekniikan nopea kehittyminen on synnyttänyt globaalin vuorovaikutusverkoston, mikä tarkoittaa kehitystä, jossa tietyt länsimaisen kulttuurin piirteet leviävät maailmanlaajuisiksi. Disney’n kaltaiset multimedijätit ovat liittoutuneet sekä liiketoiminnan että omistuksen keinoin maailmanlaajuisesti ja hallitsevat maailmanmarkkinoita. Suuriin voittajiin globalisaation edetessä kuuluu myös Microsoft, joka tavoittelee maailmanlaajuisesta markkinajohtajuutta tai jopa monopolia henkilökohtaisen tietojenkäsittelyn käyttöliittymissä.

Talouden ohella ylikansalliset massakulttuurit⁷⁹ leviävät maasta toiseen, mikä tosin voidaan suppeasti tulkita myös pitkän aikavälin länsimaistumisena eikä sinällään erityisenä globalisaatioilmiönä. Ylikansalliset massakulttuurit yhdenmukaistavat kulutusmalleja, mistä on esimerkkinä pikaruokailukulttuuri⁸⁰. Seurauksena on mm. opiskelevan nuorison ja kansainvälisten liikemiesten muodin ja elämäntyylin samankaltaistuminen, jolloin syntyy ostokäyttäytymiseltään yhtenäisiä ”supersegmenttejä”. Vaikka kulttuurin globalisaatiosta kiistellään⁸¹, massakulttuuria on vaikea pysäyttää, minkä takaa pelkästään televisio-ohjelmiin käytetty katseluaika. Silti on yksinkertaistusta väittää, että kulttuurinen globalisaatio etenee vain yhteen suuntaan joko köyhdyttäen tai rikastaen eri kulttuureja. Ylikansallisen massakulttuurit toimivat myös herättäjänä ja synnyttävät kuluttajaliikkeitä, joiden tarkoitus on puolustaa omaa elämäntapaa ja alueellisia kulttuuriperinteitä.

Poliittinen globalisaatio on valtioiden ja kansojen yhteistyötä. Kansallisvaltiot eivät ole yksin päättämässä itseään koskevia asioista, koska mm. ympäristöongelmia voidaan ratkoa vain kansainvälisenä yhteistyönä⁸². Kaikkia maailman poliittisia järjestelmiä haastavia ”kovia” kysymyksiä ovat mm. seuraavat: organisoitunut rikollisuus⁸³, väestönkasvusta johtuva köyhyysloukku, suurkaupunkien hallitsematon kasvu, lentokenttien tukkeutuminen lentoliikenteen voimakkaan kasvun vuoksi, kulkutautien kuten Aidsin nopea leviäminen, säätelemätön muuttoliike, kasvavat siirtolais- ja pakolaisvirrat sekä etnisten ryhmien kärjistyvät ristiriidat. Poliitiikan

---

⁷⁸ Fukuyama, Francis (1992): *Historian loppu ja viimeinen ihminen* (suom. Heikki Eskelinen) WSOY.

⁷⁹ Kulttuurilla viitataan monissa yhteyksissä sosiaalisten ryhmien symboleihin, elämän- ja ajattelun tapoihin, vaatetukseen, habitukseen ja muuhun sellaiseen (Kasvio, Antti ja Nieminen, Ari (1998) *Globalisaatio, työpaikkakilpailu ja Suomi – uuteen kansalliseen strategiaan*, SITRA).

⁸⁰ Käytetään usein metaforaa maailman McDonaldisaatio.

⁸¹ Ranskalaiset ovat päättäväisesti taistelleet englanninkieltä ja amerikkalaisuutta markkinoivaa viihdeteollisuutta vastaan mm. suosimalla televisiossaan ranskalaisia elokuvia.

⁸² Väyrynen, Raimo (1999). *Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset*, SITRA, Taloustieto Oy, Helsinki

⁸³ Organisoitunut rikollisuus on kansainvälistynyt voimakkaasti 1990-luvulla. Se harjoittaa huumekauppaa, asekauppaa ja pakolaisten kauppaa sekä on mukana naiskaupassa ja prostituutiossa. Näistä on tullut yhä globaalisempaa bisnestä ja rahoja pestään ja kierrätetään eri puolilla maailmaa.

globalisaatiosta on esimerkkinä demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksiä esilläolo tai erityisen sotarikollisuustuomioistuimen perustaminen.

Samalla on kiihtymässä alueellisten taloudellisten ryhmittymien (kuten Yhdysvallat, EU ja Japani) välinen poliittis-ekonomiinen kilpailu⁸⁴. Markkinavoimien vapautuminen ja poliittisen sääntelyn purku ovat edistäneet maailmantalouden keskittymistä ja vahvistaneet monikansallisten yhtiöiden asemaa, erityisesti poliittisen demokratian ja erityisesti valtioiden kustannuksella. Haaste on vakava jopa länsimaille, joiden ongelmana on se, että monien valtioiden sisäinen eheys on historiallisesti ollut kaikkea muuta kuin selvää⁸⁵. Kansallisvaltio ei ole edes Euroopassa mikään universaali valtion muoto⁸⁶. Euroopan Unionin kehitys on synnyttänyt ”korporatiivisen” valtorakenteen, jossa ylikansallisille elimille on siirretty yhä enemmän asioita hoidettavakseen.

Globalisaation seurauksena yritystoiminnassa on käynnissä vallankumous mm. tuotannon nopean automatisoinnin seurauksena. Joseph Schumpeterin ajattelun mukaan talous uudistuu radikaalien muutosten eli ”luovan tuhon” kautta, joka kuitenkin on osaltaan johtanut kasvavaan taloudelliseen eriarvoisuuteen⁸⁷; esimerkiksi vuosina 1960–90 maailman väestön rikkaimman viidenneksen, siis taloudellisen kilpailun voittajien tulot, ovat kasvaneet kolme kertaa nopeammin kuin köyhimmän viidenneksen. Tätä kehitystä näyttää talouden globalisoituminen kiihdyttävän, sillä globalisoituminen ja köyhyys esiintyvät rinnakkain. Syynä on se, että taloudellisten ryhmittymien poliittis-ekonomiinen kilpailu on yhtä ylivoimainen kehitysmaille kuten aikanaan siirtomaavaltojen kehittynyt hallinto ja sotilaallinen voima.

Vaihtoehtona maailman hyvinvoinnin kasvattamisessa ei ainakaan ole globaalien markkinamekaniisimien sabotointi, koska globaalitalous ja erityisesti sen suuret talousryhmittymät kuten EU, Yhdysvallat tai Japani/ Kiina ovat ainoa mahdollinen kasvun moottori. Sen sijaan olennainen kysymys on, mikä voisi olla Jerome Rifkin⁸⁸ peräänkuuluttaman ”kolmannen sektorin” merkitys, jotta yhteisöllisyys syntyisi positiivisena maailmanlaajuisena liikkeenä. Amerikkalainen sosiologi Robert Putnam⁸⁹ on kuvannut järjestötoiminnan muuttumisen palkkatyöperusteiseksi. Erityisesti hyväntekeväisyystyö on muuttunut liiketoiminnaksi ja jopa vaaliväistyä huolehtii yhä useammin erilaisiin kampanjoihin erikoistunut yritys. Ainoat Putnamin mainitsemat poikkeukset ovat konservatiiviset uskonnolliset yhteisöt, oma-apuryhmät ja internet-pohjaiset virtuaaliyhteisöt.

---

⁸⁴ Dunning, John (1993) *the Globalization of Business*, London.

⁸⁵ Esimerkiksi Euroopassa on ainakin 74 kansakuntaa, mutta vain noin 35 valtiota.

⁸⁶ Neuvostoliiton hajoamisen jälkeiset tapahtumat muistuttavat meitä kansallisvaltion rajallisuudesta. Entinen Jugoslavia on purkautunut lukuisiksi kansallisvaltioiksi, mutta Balkanin alueen kehitys on edelleen kesken ja epävakaa: Esimerkiksi Makedonian tilanne on auki. Espanjassa Baskit ja Katalaanit pyrkivät lisäämään itsenäisyyttään. Iso-Britanniassa Skotlanti on vaatinut itsenäisyyttä jne. Pohjoismaissa saamelaiset voisivat varsin perustellusti vaatia oman kansallisvaltion tunnustamista.

⁸⁷ UNDP:n (YK:n kehitysohjelman) vuoden 1998 raportin mukaan vauraus jakautuu epätasaisesti ihmisten välillä niin rikkaissa kuin köyhissäkin maissa. Samalla kulutuksen epätasainen jakautuminen näkyy etelän ja pohjoisen välillä ekologisten haittojen kaatuessa köyhien kannettavaksi.

⁸⁸ Rifkin, Jerome (1995) *The End of Work, the Decline of the Global Labour Force and the Dawn of the Post-Market Era*, G.P. Putnam's Sons, New York.

⁸⁹ Putnam, Robert (2000) *Bowling alone*, New York.

Puttnamin ajatusten pohjalta voi kysyä, onko liiketoimintana hoidettujen järjestöjen kritiikki globaalitaloutta kohtaan uskottavaa ja universaalisuus vaikeuksissa, koska kehitysmaiden ja syrjäytyneiden auttaminen on liiketoimintaa. Voiko perinteinen yhteisöllisyys, siis universaalinen vastuu, syntyä vain aatteellisen yhdistystoiminnan kautta? Puttnam korostaa television, PC:n ja internetin käyttöä keskeisenä tekijänä yhdistystoiminnan heikkenemisen taustalla. Järjestötoiminnan elvyttäminen edellyttää Putnamin mielestä kulttuurisen/ sosiaalisen pääoman kasvattamista, jolloin huomiota tulisi kiinnittää koulutukseen, koska yhteiskunnallinen aktiivisuus kasvaa Putnamin mukaan koulutuksen myötä. Onko oikeastaan kehitysmaiden epätoivoinen tila seurausta siitä, että nämä maat eivät ole kyenneet parantamaan merkittävästi edes peruskoulustaan puhumattakaan tietoyhteiskunnan asettamista koulutushaasteista?

1.5. Kehitysmaasosiologien ja kansalaisjärjestöjen kritiikki

Globalisaatio on pienentänyt maailmaa. Tavarat, ihmiset, ajatukset ja ideologiat liikkuvat ympäri maapalloa. Tietokoneistuminen on mahdollistanut erityisesti rahan ja myös ”digitaalisen” työn reaaliaikaisen liikkumisen. Globaalisiaatio on lisännyt verkottumista ja sitä kautta nopeuttanut informaatio- ja kommunikaatioteknologioiden kehitystä. Tämän kaltainen kehitys on tehnyt ns. heikoista signaaleista vahvoja signaaleja⁹⁰. Esimerkiksi Aasiasta 1997 alkanut talouskriisi olisi vielä 1970-luvulla tulkittu heikoksi signaaliksi mutta 1990-luvun heijastusvaikutuksineen siitä tuli nopeasti vahva signaali. Keskeistä globalisaatiossa onkin pääomamarkkinoiden merkittävä rooli, mikä on tuonut globaalimarkkinoille uudenlaisten sykliisyyden⁹¹.

Riippuvuus pääomamarkkinoista on ongelmallinen, koska kansantaloudet joutuvat ”maksomieheksi” markkinoiden laskusta mutta eivät hyöty niiden kasvusta. Tässä kohtaa nousee keskusteluun vuoden 1981 taloustieteen Nobelin palkinnonsaaja James Tobin, joka ehdotti, että kaikilta ulkomaanvaluuttaan liittyviltä liiketoimilta perittäisiin 0,5 prosentin vero, jotta voitaisiin hillitä valuuttaspekulaatiota⁹². Tobinin veroa vastustavat Yhdysvallat⁹³ ja Iso-Britannia, jotka hallitsevat maailman pääomamarkkinoita. Tobinin verolla on myös kannattajia, sillä se vastaa ranskalaista universalismin käsitettä. Käytännön este Tobinin verolle on se, että järjestelmä ei toimisi, koska veronkierto olisi helppoa⁹⁴. Kansainvälisistä järjestöistä veroa vastustavat ns. Bretton Woods – instituutiot (WTO, Maailmanpankki ja IMF), joiden roolina onkin toimia globalisaation edistäjinä.

Globalismin ollessa voimiensa tunnossa Wider-instituutti järjesti vuonna 1994 maailmanlaajuisen työllisyysongelmia käsittelevän konferenssin. Konferenssi ennakoi, että maailmanlaajuinen työvoiman tarjonta tulee 1990-luvun puolivälissä

---

⁹⁰ Metafora heikoista signaaleista perustuu Igor Ansoffin vuoden 1965 kirjaan ”Corporate Strategy”.

⁹¹ Spekulatiiviset sijoitukset ovat 1990-luvulla aiheuttaneet kaaoksen globaaleilla pääomamarkkinoilla. Hallitsematon spekulointi palvele yhdenkään kansakunnan etuja ja jopa ammattilaiset kuten Soros ovat huolissaan globaalien pelinsääntöjen puutteesta.

⁹² Päivittäin valuuttakaupassa liikkuu noin 1500 miljardia dollaria. Esimerkiksi puolen prosentin vero tuottaisi 7.5 miljardia dollaria päivässä. Tuotto olisi tarkoitus rahastoida YK:n kontrollissa ja käyttää pääosin yleishyödyllisiin tarkoituksiin mm. köyhyyden poistamiseen.

⁹³ Yhdysvallat on mm. kieltänyt verosta puhumisen YK: ssa tai se ei maksa jäsenmaksujaan.

⁹⁴ Valuutanvaihdosta suuri osa varmasti siirtyisi verokeitaisiin tai markkinoille tulisi uusia finanssi-instrumentteja, joilla valuuttaa voisi vaihtaa siten, ettei se näyttäisi varsinaiselta valuutanvaihdolta.

kohoamaan 2,5 miljardin tasolle. Tähän ohella arvioitiin, että ”täystyöllisyyden” saavuttamiseksi maailmaan tulisi luoda noin 900 miljoonaa uutta työpaikkaa vuosituhannen vaihteeseen mennessä⁹⁵. Näin ei käynyt vaan globaalitalous sai varsin pian pessimistisen kovan työpaikkakilpailun leiman, koska globaalitalouden työpaikat eivät ole lisääntyneet samassa suhteessa kuin työikäinen väestö. Kehitysmaiden työvoimasta modernien työmarkkinoiden piirissä on noin 15–20 %, mihin syynä on se, että teollisuusmaissa kulutus ja tuotanto ovat edelleen suurelta osin paikallisia, joten kehitysmaista on pakko lähteä kehittyneisiin maihin työn perässä⁹⁶.

Realismi on globaaliyritysten tiedossa. Syyskuussa 1995 pidettiin San Franciscossa kokous viidellesadalle kansainvälisten suuryritysten edustajalle. Mukana oli mm. Ted Turner CNN- uutistoimistosta ja David Packard Hewlett-Packardista. Kokous ei ollut virallinen, mutta siitä on olemassa lehtijuttuja osallistujien kautta. Kokouksen sanoma oli dramaattinen. Globalisaatio johtaa yhdessä teknologisen kehityksen ja korporatismien kanssa siihen, että näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa työtä riittää suunnilleen 20 %:lle maailman väestöstä. Tämä merkitsisi sitä, että suunnilleen 1,5 miljardia ihmistä riittää pitämään tuotannon käynnissä. Miten loppuosa eli 80 prosenttia työvoimasta voidaan pitää ”rauhallisina”, on keskeinen ongelma kansainväliselle kauppapolitiikalle⁹⁷.

Kriittisille sosiologeille tämäntyyppinen kehitys, joka vielä käsiteltiin suljettujen ovien takana, tarkoitti samaa kuin taisteluhaaste. Yritysjohdon mahdollinen liittoutuminen omien etujensa puolustamiseksi tarkoittaa globalisaatiota kritikoivien sosiologiin muukaan sellaisia metoforia kuten ”historian loppu”, ”maantieteen loppu” tai ”työn loppu”⁹⁸. Kriittisille sosiologeille lopputulos, jossa ”suuret tuntemattomat johtajat ottavat maailmantalouden ohjokset käsiinsä ja kansallisilla valtiopäivillä ja hallituksilla on juoksupojan ja kumileimasimen rooli”, tarkoittaa samaa kuin salaliitto tai jopa demokratian historian loppu. Tämä keskustelu muistuttaa ”Etelä-Pohjoinen”-vastakkainasettelua, joka on ”vaarallinen” haaste kansainvälisille yhteisöille.

Keskeinen haaste on tunnetun sosiologin Jerome Rifkinin⁹⁹ analyysi työn loppumisesta globaalitaloudessa ja tämän katastrofaalisista vaikutuksista. Toisaalta Rifkinin, kuten monen muunkin tunnetun sosiologin, analyysi on yksipuolinen, koska maailmantalouden ongelmista on vaikea syyttää yrityssektoria, jos se päättää ratkaista tuottavuusongelmansa purkamalla hierarkkisen yritysmallin, jolloin yritysten keskijohto ja sitä kautta yhteiskunnan keskiluokka menettävät asemansa. Keskeisin selittäjä ”maailman kahtiajaolle” on kansainvälinen politiikka, jolla ei ole yhteistä ”missiota” kuten YK:n peruskirjan allekirjoittamisen aikaan. YK ja maailmankaupan erityisorganisaatiot ovat tehneet hyvää työtä¹⁰⁰ mutta joutuvat ”syntipukin” rooliin.

---

⁹⁵ ILO (1995) World Employment, an ILO Report, Geneva.

⁹⁶ Yhdysvalloissa asuu runsaat seitsemän miljoonaa meksikolaista, joista runsas kaksi miljoonaa on ilman virallista oleskelu- ja työlupaa. Yhdysvaltojen saama taloudellinen hyöty halpatyövoimasta on merkittävä. On laskettu, että esimerkiksi kotimaisten vihannesten hinta nousisi Yhdysvalloissa kaksinkertaiseksi ilman siirtolaistyövoimaa (http://www.ykliitto.fi/maapyora/1_2001/toivonen.htm).

⁹⁷ <http://personal.inet.fi/yhdistys/peilikuva/vastaus.htm>

⁹⁸ Lähteenä: <http://www.ykliitto.fi/maapyora/raumolin.htm>

⁹⁹ Rifkin, Jerome (1995) The End of Work, the Decline of the Global Labour Force and the Dawn of the Post-Market Era, G.P. Putman's Sons, New York.

¹⁰⁰ WTO:n edustajat korostavat ilmeisen oikeutetusti, että WTO on maailman demokraattisin järjestö.

Ratkaiseva syy on se ikävä tosiasia, että globalisaatio prosessina ei ole johtanut kansakuntien ja talousalueiden kehityserojen kaventumiseen, kuten kansainvälisen kaupan perustana oleva ricardolainen komparatiivisen edun periaate antaisi aiheen olettaa. Pikemminkin kehityserot ovat kärjistymässä, koska kokonainen maanosa, Afrikka, ja osittain Etelä-Amerikka ovat jäämässä syrjään maailmankaupan hyvinvointivaikutuksista. Kehitystä voidaan tuskin paljoa muuttaa, koska maailman poliittisten ja taloudellisten päätöksentekijöiden mielenkiinnon painopiste on selvästi Asian teollistuvien maiden ja ”uuden” Euroopan integroinnissa globaalitalouteen.

Kehitysmaasosiologioiden ohella globalisaatiota kritisoivat länsimaiset kansalaisjärjestöt. David Korten, amerikkalaisen People-Centered Development Forumin puheenjohtaja, arvostelee globalisaatiota markkinoiden ohjaamana itsetuhoisena prosessina¹⁰¹. Korten ehdottaa globalisaation ääri-liberalistisen linjan pysäyttämistä, jonka hän näkee uutena kolonialismina. Hän kritikoi myös pääomamarkkinoilla tapahtuvaa rahan ahnehtimista¹⁰² ja korostaa vastuullista markkinataloutta, johon kuuluu pienten yhtiöiden välinen oikeata kilpailua. Kortenin mukaan poliitikkojen on otettava valta suuryhtiöiltä. Selvää lienee se, että kansalaisjärjestöjen vaikutusvallan kasvu on ilmeinen¹⁰³, mikä ilmeni mm. MAI-sopimushankkeen kariutumisessa OECD:ssa¹⁰⁴.

MAI-sopimuksen kariutuminen oli ”Pyrroksen voitto”, sillä OECD:n tarkoitus oli MAI-sopimuksella edistää maailmankaupan vapautumista. Kansalaisjärjestöt pitävät sopimusta yrityksenä siirtää valta kansalta ylikansallisille yrityksille. Suora kansalaistoiminta ei ole mikään edustuksellisen demokratian korvike, koska siinä samat tahot sekä tekevät päätöksiä ja valvovat päätöksentekijöitä että panevat päätökset toimeen. Edustuksellinen demokratia on muutaman viimeisen vuosisadan aikana kehittänyt toimivan järjestelmän, jossa päätöksille ja päätöksentekijöille on järjestetty valvonta, jotta vallan väärinkäyttö ei olisi mahdollista. Kansalaisjärjestöjen tavoite nostaa poliittinen näkökulma esiin on ilmeisen perusteltu, koska esimerkiksi YK:n tulisi keskustella globaalisen hallinnan tarpeesta¹⁰⁵.

MAI-sopimus vain sattui olemaan sinänsä oikeaan päämäärään mahdollisimman väärä keino, koska MAI-sopimus olisi syntyessään helpottanut investointien suuntaamista kehitysmaihin. MAI-sopimuksen kariutuminen myös käytännössä vesitti pyrkimykset hakea kokonaisvaltaista ratkaisua globaaliin ongelmiin, jolloin kansainväliset instituutiot ovat keskittyneet lyhytjänteiseen päätöksentekoon¹⁰⁶. YK on suhtautunut muita kansainvälisiä instituutioita¹⁰⁷ kriittisemmin globalisaatioon, mikä on johtanut siihen, että YK:n tärkein rahoittaja siis Yhdysvallat on ottanut YK:n

---

¹⁰¹ Korten, David (1995) *When Corporations Rule the World*, London.

¹⁰² Raha on Korternin mukaansa vain yhteiskunnallinen sopimus, jolla ei ole mitään tekemistä vaurauden kanssa. Se on pelkkä apuväline vaurauden kasvattamisessa.

¹⁰³ Globaalisti on onnistuttu solmimaan jalkaväkimiinat kieltävä sopimus.

¹⁰⁴ 29 teollisuusmaan järjestö OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) aloitti 1995 jäsenmaidensa kesken neuvottelut monenkeskisestä investointisopimuksesta eli niin sanotusta MAI-sopimuksesta (Multilateral Agreement on Investment). Sopimuksen tarkoitus oli turvata sijoittajien oikeudet niin, että ulkomaisia sijoittajia ja sijoituksia on kohdeltava täsmälleen samoin kuin kotimaisiakin. MAI:ssa investointikäsitys on moderni ja laaja kattaen suorat sijoitukset yhtiöihin, teollisuuslaitoksiin, osakkeisiin, obligaatioihin, velkakirjoihin ja toimilupiin sekä tekijänoikeudet eli patentit ja tavaramerkit, sopimusosoikeudet ja oikeudet hyödyntää luonnonvaroja.

¹⁰⁵ Karlner (1997, kappale yksi) viittaa siihen, että MAI-sopimuksen valmistelu oli salaista ja tässä mielessä moitittavaa.

¹⁰⁶ Beaud Michal (2002) *A History of Capitalism, 1500-2000*, Monthly Review Press

¹⁰⁷ Kuten Kansainvälinen valuuttarahasto, IMF, Maailmanpankki ja Maailman kauppajärjestö, WTO.

toimintaan kriittisen kannan. Silti myös Yhdysvallat myöntää, että YK:n painoarvoa tulee kasvattaa, sillä se edustaa laajemmin koko maailmaa ja myös niitä kehitysmaita, jotka ovat jääneet syrjään globalisaatio-kehityksestä.

Erityisen merkittävät paineet kohdistuvat kansainväliseen valuttarahastoon, IMF:iin, joka tarjoaa periaatteessa tehokkaan kansainvälisen säätely- ja valvontajärjestelmän, jolla voidaan vähentää globalisaation aiheuttaman epävaikuuden vaikutuksia kehitysmaiden kansantalouksiin. Valitettavasti IMF ei saa varauksetonta tukea edes sen vahvimmassa tutkijamaassa siis Yhdysvalloissa. Uusliberalistit syyttävät IMF:ää sosialismista, kun on yritetty pelastaa pankkeja ja yrityksiä, joiden olisi markkinatalouden lakien mukaan pitänyt mennä konkurssiin. Toisaalla IMF:ää on arvosteltu YK:n piirissä siitä, ettei avun myöntämistä ole riittävästi sidottu ihmisoikeuksien ja demokratian edistämiseen, vaan on keskitytty liikaa taloudellisiin toimiin

WTO on periaatteessa päätöksenteoltaan demokraattinen järjestö, koska jokaisella maalla on veto-oikeus kaikkiin päätöksiin¹⁰⁸. Suurilla mailla on vain tehokkaampi kansallinen virkamieskoneisto, minkä vuoksi ne käytännössä määräävät kokousten agendan. Eräs mahdollisuus vähentää kehittyneiden maiden voimaa olisi siirtää kokousagendan valmistelu WTO:lle. Toisaalta suurten maiden vaikutusvallan vähentäminen edellyttää näiden itsensä hyväksyntää, koska kansainvälisen kaupan painottaminen kehitysmaiden eduksi on riippuvainen suurten teollisuusmaiden instituutioista ja kansallisista päätöksistä. Suurin globalisaatioon liittyvä vaara on, että se rajoittaa kansallista instituutioiden muodostusta ja kansallisia kokeiluja. Näiden ei tarvitse olla laajoja, mutta niiden tulee olla kestäväällä pohjalla mm. ekologisesti¹⁰⁹.

WTO:n tulevien maatalousneuvottelujen kiistakysymys on teollisuusmaiden maksamat kotimaiset tuotantotuet¹¹⁰; kehitysmaat katsovat tukien olevan syy liikatuotantoon ja alhaisiin vientituotteiden hintoihin, jotka heikentävät kehitysmaiden tuottajien markkina-asemaa omassa maassaan. Kehitysmaat ovat nostaneet maataloustuet WTO:n maatalousneuvottelujen kynnyksikysymykseksi¹¹¹, mikä on perusteltua siitä syystä, että kehitysmaiden kansainvälistä kauppaa haittaa riippuvuus muutaman tuotteen ja raaka-aineiden viennistä¹¹². Tämä aiheuttaa vakavia sosiaalisia ongelmia maissa, joissa valtaosa väestöstä on köyhiä pienviljelijöitä. EU perustelee tukien jatkamista mm. oman maataloustuotantonsa monivaikutteisuuksella. Etenkin Suomen kaltaisella viljelyalueella tukien merkitys maatalouden säilymiselle on suuri.

---

¹⁰⁸ Kansalaisjärjestöt ovat kritisoineet sitä, että kaikki kehitysmaat eivät ole lähettäneet edustajiaan kokouksiin. Kritiikki ei vastaa todellisuutta, koska monet pienistä valtiosta ovat delegoineet edustuksensa. Osalla ei myöskään ole varaa osallistua, mikä on vakavampi ongelma, vaikka toisaalta kokouksiin osallistuu runsaasti kehitysmaita ja kaikki kehitysmaiden näkökohdat tulevat esille.

¹⁰⁹ Ympäristön saastuminen johtuu siitä, että poliittinen systeemi on pannut ilman ja veden hinnan nolleen. Ei ole saastemarkkinoita ja näiden markkinoiden puutteessa kehoitetaan ryöstöviljelemään näitä resursseja. Jos puhtaalla ilmalla olisi hinta, sen turmeleminen ei olisi kannattavaa.

¹¹⁰ OECD-maat maksavat tukea maataloudelleen yhteensä 350 miljardia dollaria vuodessa, mikä on kutakuinkin yhtä paljon kuin koko Afrikan yhteenlaskettu bruttokansantulo.

¹¹¹ Viimeisimpiä takaiskuja kehitysmailla on ollut Yhdysvaltain maatalouden tuore tukiohjelma, Farm Bill, joka lupaa maataloudelle tukea 180 miljardia dollaria seuraavan kymmenen vuoden aikana

¹¹² Esimerkiksi tavaroiden ja palveluiden vaihdannasta syntyvän kaupan kokonaisarvo henkeä kohden on kehitysmailla vain 100 dollaria, kun taas rikkaiden maiden vastaava luku on 6 000 dollaria henkeä kohden (http://www.kepa.fi/vaalit2003/oikeudenmukainen_kauppa/oikeudenmukainen_kauppa).

WTO:n vastuuna on ajaa läpi ricardolainen työnjako luomalla kansainvälisen kaupan säännöt 140 jäsenmaataan (suurin osa on kehitysmaita) varten. Järjestön perustavoite on edistää vapaata kauppaa ja investointeja. Säännöt ovat sitovia ja jäsenmaiden on mukautettava kansallista lainsäädäntöään sopimuksiin. Rikkomisesta voidaan rangaista erilaisilla sanktioilla. MAI-sopimuksen kariutumisen jälkeen eräs kuumista neuvottelukysymyksistä WTO:ssa maatalouskiistan lisäksi on järjestön toimivallan laajentaminen suoriin investointeihin ja julkisiin hankintoihin. Lisäksi edessä on vaikea neuvottelu globaaleista ympäristösopimuksista.

Vaikka työelämäkysymykset on jätetty kansainvälisen työjärjestön (ILO) vastuulle, WTO ei voi välttää kannanottoa näihin kysymyksiin, sillä globaalitalouden suurin yksittäinen haaste on ilman muuta kansainvälinen työnjako. WTO voi tuskin onnistua tehtävässään, jos kehitysmaiden koulutettu työvoima ei pääse mukaan maailmantalouden työtulojen jakoon muulla tavalla kuin muuttamalla kehittyneisiin teollisuusmaihin¹¹³. WTO:n tehtävän laaja-alaisuutta osoittaa selkeästi se, että WTO käsittelee kauppaa säätelevät alueelliset kauppasopimukset, joita on nykyisin voimassa yli 150¹¹⁴.

---

¹¹³ Maailmantaloudessa työpaikkojen määrä vähenee ja työttömyys on luokkaa 180 miljoonaa työhakijaa (New ILO Report on Global Employment Trends 2003).

¹¹⁴ Tällaisia ovat Yhdysvaltojen, Kanadan ja Meksikon välinen NAFTA, Etelä- ja Itä-Afrikan maiden COMESA sekä Latinalaisen Amerikan MERCOSUR. Alueelliset sopimukset eivät WTO:n periaatteiden mukaan saa syrjiä alueen ulkopuolisia maita.

2. Pohjoismainen hyvinvointivaltio ja globaali kilpailu

2.1. Talouspolitiikka vs. sosiaalipolitiikka

Moderni valtio syntyi samoihin aikoihin kuin moderni teollistuva yhteiskunta. Ranskan vallankumous, joka alkoi vuonna 1789, oli merkittävä vedenjakaja. Valistusajattelu ja Ranskan vallankumous loivat perustan nykyaikaisen valtion kehitykselle. Valtion legitimaatiota ei enää haettu mistään ylikuonnollisesta, vaan todettiin, että valtiovalta edustaa yhteiskunnallista valtaa ja että se perustuu yhteiskuntasopimukseen kuten mm. valistusfilosofi Rousseau luonnonoikeudellisen oppinsa pohjalta korosti. Yleisesti tunnettuja ovat Yhdysvaltain itsenäisyysjulistus vuodelta 1776 ja Ranskan oikeusjulistus vuodelta 1789. Näissä molemmissa säädettiin kansalaisten oikeuksista ja velvollisuuksista, joita ovat mm.:

- vapaus ja yhtäläiset oikeudet (kaikki ihmiset ovat luodut yhtäläisiksi)
- yritystoiminta ja yksityisaloitteellisuus (mm. klassisen liberalismien ajatus)
- omistusoikeuden loukkaamattomuus (kapitalismin perusta)
- rikosoikeudellinen laillisuus (syytön kunnes toisin havaitaan)

1700-luvun lopulla käynnistyi ensimmäinen teollinen vallankumous, joka johti yhteiskunnallisiin muutoksiin. Samalla merkantilistinen "interventiovaltio", joka edusti hallitsijan julmalaisella oikeutuksella toteuttamaa taloudellisen toiminnan säätelyä, korvautui klassisen liberalismien valtiokäsitteellä, josta on tapana käyttää nimeä "minimalistinen yövartijavaltio". Liberalistinen näkemyksen mukaan valtio toimii kansalaisvapauksien ja -oikeuksien loukkaamattomuuden takaajana mutta ei puutu talouteen, vaan taloudesta vastaavat kapitalistisen markkinatalouden lait. Liberalistinen valtiomalli säilyi länsimaissa 1800-luvun loppuun saakka, jolloin klassiseen liberalismiin kuulunut usko valtion suppeasta toimijaroolista alkoi murtua, kun kiihtyvä teollinen vallankumous johti vakaviin sosiaalisiin epäkohtiin.

Taloustiede ei lähtökohtaisesti ratkaise kansakunnan sosiaaliongelmia muuten kuin markkinoiden kilpailumekanismiin pohjautuen. Taloustieteen moraalioikeudellinen¹¹⁵ ja klassisen liberalismien luonnonoikeudellinen¹¹⁶ velvoite on puolustaa talouden markkinaperusteista voimavarojen allokaatioita taloudellisen tehokkuuden keskeisenä periaattina. Toisaalta kuten tunnettu sosiologi Antony Giddens¹¹⁷ osoittaa moderni yhteiskunta ei voi toimia pelkästään taloudellisten instituutioiden varassa vaan yhteiskunnassa on merkittävä rooli monimuotoisilla poliittisilla tai sosiaalisilla ja oikeudellisilla instituutioilla. Markkinatalouden instituutiolla on Giddensin ajattelun mukaan lähinnä suostuttuvalta eli markkinatalous tarjoaa erilaisia vastikkeita

---

¹¹⁵ Adam Smith oli nimenomaan moraalioopin professori

¹¹⁶ Anders Chydenius edustaa tätä näkemystä (lähde: Yrittäjä 2/2003 ss. 34–37)

¹¹⁷ Giddens, Antony (1984) Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan rakenteet ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä, Otava.

erilaisille panoksille. Yhteiskunnan instituutioilla on sekä lain luoma viranomaisen pakkovalta että usein myös laaja yhteiskunnallinen palvelutehtävä¹¹⁸.

Selkeimmin yhteiskunnan valta näkyy edelleen siinä, että myös modernilla valtiolla on weberiläinen ”alueellinen väkivalta-monopoli”; maailman ”pahuus” ei ole ainakaan vähentynyt globalisoinnin myötä¹¹⁹. Tämä valtion perustehtävä on modernissa yhteiskunnassa sovitettava yhteen valtion laajan sosiaalisen vastuun ja useassa tapauksessa kuten Suomessa merkittävän yrittäjätehtävän kanssa. Kiistatta on selvää, että pohjoismainen puitetalousyhteiskunta ei voi ratkaista näitä kahta erilaista tehtävää markkinatalouden lakien mukaan vaan tarvitsee kokonaisvaltaisen mallin erityisesti talouspolitiikan ja sosiaalipolitiikan suhteista, jotta nämä kaksi koulukuntaa pystyisivät edes keskustelemaan keskenään eikä toistensa ohi¹²⁰.

Valtasosa taloustieteilijöistä näkee valtiomallin kapitalismin ”luonnonvalintana” kuten vallitsevan yritysmallin¹²¹. Tämä institutionaalisen taloustieteen näkemys perustuu siihen, että jokainen valtio erikseen, yhtä lailla niinkuin valtioliitot kuten EU, ajaa sellaisia yhteisiä pelisääntöjä ja etuja, joita mikään yksittäinen yrittäjä ei voi tai halua ajaa ja joita ilman markkinatalous ei voi toimia tehokkaasti yhteisen hyvän kartuttamiseksi¹²². Globaalitalouden pyörteissä länsimaiset demokratiat etsivät legitiimiä ”jälkihyvinvointiyhteiskunnan” mallia, joka voisi pitää sisällään sekä talouden tehokkuutta lisääviä mekanismeja kuten toimialojen rakennemuutosta tai teknologista kehitystä, että talouskasvua edistäviä toimia kuten koulutus, tutkimus, ympäristönsuojelu ja talouden perusrakenteiden kehittäminen. Tämä tavoitteiden kahtiajakoisuus näkyy erityisesti veropolitiikassa, jossa moderni valtio pakkovallan ohella tarjoaa yrityksille kannustimia kohtuulliseen veronmaksuun ja hyvään ”kansalaisuuteen” verojen minimoinnin sijaan.

Nykyaikainen valtio on useimmiten kansallisvaltio, jonka rajat piirtyvät kielen, kansallisuuden tai kulttuurin mukaan. Moderneille kansallisvaltioille on ominaista, että kaikki kansalaiset ovat muodollisesti yhdenvertaisia, heitä kohdellaan oikeudellisesti, poliittisesti ja taloudellisesti itsenäisinä toimijoina. Nykypäivän kehittyntä (pohjoismaista) valtiota kuvataan hyvinvointivaltioksi, millä tarkoitetaan sitä, että valtio huolehtii kansalaisten hyvinvoinnista¹²³. Hyvinvointivaltiota koskeva keskustelu on ajankohtainen, koska valtioiden taloudellisesta tehottomuudesta on paljon esimerkkejä¹²⁴. Hyvinvointivaltion vastakohtana nähdään usein ns. uusliberalistinen malli, jossa valtio noudattaa klassisen liberalismien ”minimalismin” periaatetta¹²⁵. Vaikka uusliberalistinen näkemys ei ole kovin analyttinen, sen

¹¹⁸ Tarkemmin esimerkiksi: Lahti, Arto & Stenlund, Heikki (2002) Valtion maksullinen toiminta ja tietoyhteiskunta, VM

¹¹⁹ 1900-luvun alussa saksalainen sosiologi Max Weber muotoili ensimmäisen tunnetun sosiologisen valtiota koskevan määrittelyn. (Weber, Max (1947) *The Theory of Social and Economic Organization*, Free Press, New York)

¹²⁰ Soininvaara, Osmo (1992) Hyvinvointivaltio ja talouden kriisi, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 9:1992 (s. 52).

¹²¹ Institutionaalisen koulukunnan kanta Ronald Coase'n ajatuksiin perustuen (Coase, Ronald (1937) "The Nature of the Firm", *Economica*, 386-405)

¹²² Hämäläinen, Timo (1997) toim.: Murroksen aika., Selviääkö Suomi rakennemuutoksesta? WSOY.

¹²³ Käsite juontaa Iso-Britanniasta, jossa jo toisen maailmansodan aikana alettiin puhua ”welfare state” – käsitteestä, joskin hyvinvointivaltion malli on laajentunut merkittävästi sitten toisen maailmansodan.

¹²⁴ Coasilaisittain valtio on ylittänyt rajat, joissa se toimii tehokkaasti.

¹²⁵ Uusliberalistit eivät hyväksy valtion taloudellista toimintaa eivätkä laajaa poliittista instituutiomallia vaan näkevät valtion toimialana lähinnä puolustusvoimat ja oikeuslaitoksen.

taustalla on haastava nobelisti Milton Friedmanin chicagolaisen koulukunnan kritiikki modernin valtion rakennediskurssiin¹²⁶.

Kansallisvaltio on instituutio, joka palveli hyvin kansalliselle tasolle laajentunutta, mutta suhteellisen yksinkertaista markkinataloutta. Kansallisvaltioissa valtion taloudellisia tehtäviä voidaan perustella markkinatalouden toimintaan liittyvillä ongelmilla. Kun markkinat ovat pääosin kansallisia, voidaan niihin liittyviä ongelmia vähentää tehokkaasti kansallisvaltioiden toimesta perustamalla valtion yrityksiä tai virastoja alueille, joilla yrityinen liiketoiminta ei kykene toimimaan tehokkaasti¹²⁷. Kehittyneet markkinataloudet ovat nykyisin kansainvälisiä ja monimutkaisia, sillä kansallisvaltion tehtäviä hoitavat mm. ylikansalliset instituutiot ja paikallishallinto. Markkinoiden kansainvälistyminen on laajentanut yhteiskunnallisten ongelmien vaikutuspiiriä yli kansallisten rajojen. Tämä on tehnyt kansallisvaltiosta tehottomia hallintoyksiköjä ylikansallisten ongelmien tehokasta hoitamista silmälläpitäen¹²⁸.

Samalla demokraattisen yhteiskuntajärjestelmän perusteet toimivat huonosti, sillä yhteiskunta on liian monimutkainen, jotta keskivertokansalainen pystyisi näkemään toimiansa seuraukset niin hyvin, että hän voi ottaa täyden vastuun laillisten vapauksiensa ja oikeuksiensa käyttämisestä. On täysin mahdollista, että modernin yhteiskunnan ongelmat ovat niin suuria ja monimutkaisia, että "demokraattisen osallistumisen virallisiin päätöksentekoprosesseihin täytyy ajan mittaan kiihtyä tyhjäksi kannattamisen tai vastustamisen mahdollisuudeksi käsittämättömien vaihtoehtojen edessä". Aitojen valintojen vaikeutuessa esimerkiksi äänestäjät ovat entistä enemmän tiedotusvälineiden ja kilpailevien poliittisten ryhmittymien markkinointiviestinnän armoilla, mikä tekee poliittisen prosessin ja yhteiskunnallisen kehityksen aiempaa epävarmemmaksi.¹²⁹

Nykypäivän pohjoismaisen hyvinvointimalli pitää Pekka Kososen¹³⁰ mukaan sisällään seuraavia ominaispiirteitä¹³¹:

- laaja työhön osallistuminen,
- kattava universaali sosiaalipolitiikka,
- sosiaalimenojen osuus bkt:sta suuri ja
- valtion rooli keskeinen.

Suomessa pohjoismaisen hyvinvointivaltion käsitteen kiteytti akateemikko Pekka Kuusi, joka näkee selvän vuorovaikutuksen sosiaalipolitiikan ja talouspolitiikan

---

¹²⁶ Chicagolainen koulukunta puolustaa mahdollisimman säätelemätöntä talouselämää klassisen liberalismiin ja uudempien libertarianistien tapaan. Poliittisessa taloustieteessä "laissez faire" tarkoittaa, että annetaan asioiden kulkea niin kuin ne itsestään kulkisivat. Perusoletuksena on, että yleinen hyvinvointi saavutetaan parhaiten siten, että yksilöt parhaan kykynsä mukaan tavoittelevat etuaan.

¹²⁷ Keskeinen perustelu on historiallisesti ollut se, että esimerkiksi perusteellisuuden rakentaminen vaatii niin mittavat investoinnit, että kehittämättömät kansalliset pääomamarkkinat eivät kykene tätä ratkaisemaan, jolloin valtio ja osittain myös kunnat ryhtyvät yrittäjiä.

¹²⁸ Kaupankäynnin pelinsääntöjen kehittäminen, ympäristönsuojelu, turvallisuuskysymykset, kansainvälinen rikollisuus ja liikenteen kehittäminen edellyttävät kansallisvaltioiden yhteistyötä.

¹²⁹ von Wright, Georg Henrik (1987) Tiede ja ihmisjärki, Otava, Helsinki.

¹³⁰ Kosonen, Pekka (1998) Pohjoismaiset mallit murroksessa, Vastapaino.

¹³¹ Toisena Kososen esimerkkinä on mannereurooppalainen malli, jota sovelletaan mm. seuraavissa maissa Benelux-maat, Ranska, Saksa, Itävalta, Sveitsi ja Itävalta, pitää sisällään seuraavat piirteet: perhe ja työmarkkina-asema keskeisiä, naisia vähemmän töissä kodin ulkopuolella, mieselättäjäys sekä kirkko ja yksityiset järjestöt palveluiden tuottajia (Kosonen, 1998).

välillä. Kuusi¹³² yhtyy kannanotollaan ruotsalaisen nobelistin Gunnar Myrdalin näkemykseen siitä, että sosiaalipoliittinen tulontasaus on kokonaistaloudellisesti perusteltua. Kuusen täsmällinen tulkinta on se, että sosiaalipolitiikan tehtävänä on mobilisoida kansalaiset inhimillisiksi resursseiksi tuotantoelämään, jotta voidaan ylläpitää taloudellista kasvua. Sosiaaliset tulonsiirrot vaikuttavat Kuusen tulkinnan mukaan kokonaiskulutusta lisäävästi ja lisäksi Kuusi uskoo, että sosiaaliset tulonsiirrot ovat perusta työvoiman osaamisen uudistumiselle. Akateemikko Kuusen tunnettu kiteytys on¹³³:

”Mutta itse asiassa talouspolitiikka ja sosiaalipolitiikka ovat kumpikin yhtä ja samaa, yhtenäistä ja kokonaisvaltaista yhteiskuntapolitiikkaa, josta ei ole osakaan irrottavissa niin, että tämä osa kantaisi kokonaisvastuuta itsestään. Nykyaikainen talouspolitiikka on oleva sosiaalista politiikkaa ja nykyaikainen sosiaalipolitiikka on oleva taloudellista politiikkaa.”

Kuusen ajattelu on joutunut punnintaan, sillä 1990-luvun lama pakotti valtion menojen leikkauksiin¹³⁴. Lama-ajan leikkauksista huolimatta sosiaalipolitiikka onnistui pehmentämään talouden romahduksen hyvinvointia heikentäviä vaikutuksia. Kohtalokkaana poikkeuksena oli yrittäjäsektori, jossa noin 70.000 kansalaista päätyi velkavankeuteen osallisuudestaan yritysten riskinkantoon. Samalla syntyi pysyvä vajaus kokeneista yrittäjistä¹³⁵ ja laman seurauksena raskaat veroluonteiset rasitteet. Hyvinvointivaltion pyrkimys tasa-arvoon ja vähimmäistoimeentuloon on edelleen perusteltua, mutta haasteena on se, että Suomessa sosiaalimenojen bkt-osuus on selvästi EU-maiden keskiarvoa korkeampi, ja lisäksi laman seurauksena sosiaalimenojen kasvu on ollut nopeaa. Vaikka työttömyys on 1990-luvun lopulla parantunut (kaavio 1), silti Suomi on sosiaalisesti ja taloudellisesti riskiyhteiskunta¹³⁶.

Kuvio1: Työttömien määrä 1900–2001

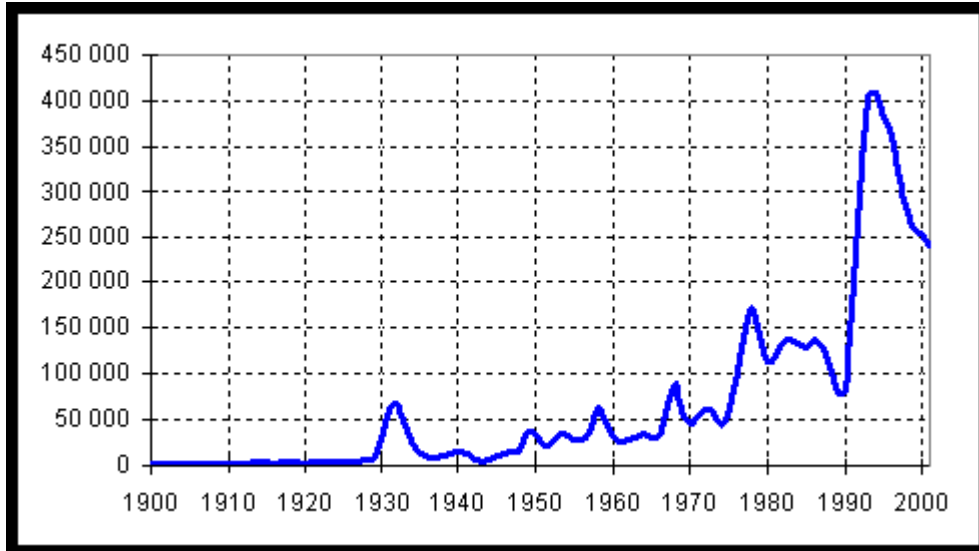
¹³² Kuusi, Pekka (1961) 60-luvun sosiaalipolitiikkaa, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6, WSOY.

¹³³ Kuusi, 1961,41.

¹³⁴ 1990-luvun ensivuotina bkt laski 13 % ja työttömyys nousi 3,5:stä 18 %:iin. Valtion verotulot vähenivät, pankkituki- ja työttömyysmenot kasvoivat kuten myös valtiontalouden alijäämä ja velka.

¹³⁵ Lahti, Arto (1997) Kannattaako Suomessa yrittää?, Keuruu.

¹³⁶ Ullrich Beck (1991) Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Vastapaino

Lähde: Suomen vuosisata, Tilastokeskus 1999

Raija Julkunen¹³⁷ kritikoi 1990-luvun sosiaalipoliittista reformia Suomessa ja väittää, että leikkausten jääminen pysyviksi ei ole sattumaa vaan heijastelee uusliberalistista ajatustapaa, joka Suomessa omaksuttiin jo ennen lamaa. Julkunen pitää lamaa tekosyynä sosiaalivaltion karsimiseen. Julkunen ”tarinan” juoni on selvä: Suomea niin kuin muitakin länsimaita on sopeutettu globaaliin talouteen neljän eri vaiheen kautta. Ensiksi vapautettiin rahamarkkinat, sitten reformoitiin julkinen sektori ja joustavoitettiin työmarkkinat, ja viimeisessä vaiheessa sosiaalipoliittikka uudistettiin kannustavaksi. Julkunen kritikoi konsensuspolitiikan kilpailukyky-mentaliteettia, joka on tehnyt hyvinvointivaltion karsimisen helpommaksi kuin Ruotsissa, jossa keynesiläinen suhdannepoliittikka kuuluu osaksi maan talouspoliittista mentaliteettia

Julkunen analyysi on puutteellinen, sillä yhteiskunnan talouspoliittinen valinta ei ole poliittinen ”juoni”. Hyvinvointipalvelujen kysyntä laajenee sekä ikärakenteen vanhenemisen että talouden epävarmuuden vuoksi. Tämä aiheuttaa kiulun hyvinvointipoliittikan kysynnän ja julkisen tarjonnan välille. Radikaalit hyvinvointipalveluiden lisäykset ovat vaikeita, koska 1990-luvun taloudellinen makroshokki johti rakenteiden ja instituutioiden uudelleenmuotoiluun. Lama, kuten Jaakko Kiander toteaa, katalysoi politiikan suuntaamista entistä yritysystävällisemmäksi, niin että nyt Suomi voi ylpeillä maailman parhaisiin kuuluvalla kilpailukyvyllään. Suomessa on omaksuttu varsin tehokkaasti globaalien talouden talouspoliittiset toimintatavat, joihin kuuluu ajatus talouden vakaudesta ja ”kovakorvainen” valtionvarainministeriö.¹³⁸

Julkunen katsoo, kuten moni muukin sosiaalipoliittikan tutkija, taloutta oman tieteenalansa näkökulmasta ja tulkitsee yksipuolisesti talouspolitiikan ja sosiaalipoliittikan suhteita. On varsin selvää, että näiden kahden välillä on riippuvuus kuten aketeemikko Kuusi jo 1960-luvulla osoitti. Kyse on kuitenkin siitä, että globaalitaloudessa talouspolitiikka kulkee aina sosiaalipoliittikan edellä, mitä myös Kuusi todellisuudessa tarkoitti. Tästä syystä on selvää, että globalisaation myötä eurooppalainen malli demokraattisesti ohjatusta teollistamisesta ja vahvoista

¹³⁷ Julkunen, Raija (2001) Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa, Vastapaino, Jyväskylä.

¹³⁸ Kiander, Jaakko (2001) Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset, VATT.

työmarkkinoiden sopimusrakenteista joutuu punnintaan, vaikkakin historiallisesti sopimuksellisuus ja palkkatyöyhteiskunta, kollektiivisesti neuvotellun sosiaalisen järjestyksen kautta, ovat keskeisiä selittäjiä Euroopan talouskasvulle toisesta maailmansodasta 1990-luvulle.¹³⁹

2.2. Suhdannepolitiikasta aktiiviseen työvoimapolitiikkaan

Suomessa kansainvälisen talouden aiheuttama työttömyys nousi ensi kerran selkeästi esiin 1930-luvulla. Työttömyyttä esiintyi erityisesti vientiteollisuudessa ja kotimaisessa rakennustoiminnassa, joskin näiden osuus kansantaloudessa oli pieni, koska suuri osa väestöstä oli sidottu maaseudun peruselinkeinoihin. Vaikka avoimen työttömyyden taso nykytilanteeseen verrattuna oli matala, sosiaaliset vaikutukset olivat vakavia, koska Suomessa ei ollut yleistä sosiaaliturvajärjestelmää ja elintaso oli hyvin matala. Vasta 1960-luvun nopea teollistuminen synnytti kattavan työeläke- ja työttömyysturvajärjestelmän, jonka perusta on akateemikko Kuusen näkemys: ”...talouspolitiikka ja sosiaalipolitiikka ovat kumpikin yhtä ja samaa, yhtenäistä ja kokonaisvaltaista yhteiskuntapolitiikkaa.” Aktiivinen työvoimapolitiikka vakiintui 1970-luvulla Ruotsin mallin mukaisesti, jolloin ns. hätäaputoiden rinnalle tuli työvoimakoulutus, työvoimatuet ja työnvälitystoiminta.

1970-luku oli Pohjoismaissa konsensus-aikaa, jolloin valtio pyrki työllisyyden kausi- ja suhdannevaihteluiden tasaamiseen kohdistamalla taantumavaiheisiin omia investointejaan ja aktivoimalla valtion tueksi kuntien investointeja¹⁴⁰. Tarvittaessa kotimaisen työn ja raaka-aineiden kilpailuasemaa vientimarkkinoilla parannettiin devalvoimalla valuutta¹⁴¹. 1970-luvulla hyvinvointivaltion pohjaa vahvistettiin entisestään perustuslain muutoksella, jolla säädeltiin kansalaisten oikeudesta työhön¹⁴². 1980-luvulla muutettiin työllisyyslakia vastaamaan perustuslain velvoitteita, jolloin syntyi käsite velvoitetyö, joka kosketti vähintään vuoden työttömänä olleita. 1980-luvun lopulla työvoimapolitiittinen järjestelmä uudistettiin tavoitteena läpinäkyvä järjestelmä. Samalla painopiste siirrettiin työvoimapolitiikkaan, aktivoitiin työmarkkinatuet¹⁴³, lanseerattiin työmarkkinatuen ja työllistämistuen yhdistelmänä ns. yhdistelmäetuki¹⁴⁴ käytettäväksi erityisesti ns. kolmannella sektorilla, lähinnä erilaisten järjestöjen piirissä tapahtuvaan työllistämiseen¹⁴⁵.

¹³⁹ Asko Suikkanen ja Ritva Linnakangas (1998), Uusi työmarkkinajärjestys? Hyvinvointisopimusten yhteiskunta, SITRA 182, Helsinki

¹⁴⁰ Valtion suhdannepolitiikkaa tuki Työllisyyslain kuntien valtionosuusjärjestelmä, jonka kautta valtio ohjasi kuntien investointeja suhdanteita tasaavasti.

¹⁴¹ Muistan oman ajan 1970-luvun lopussa Etelärannassa, jossa devalvaatiopeli oli arkipäivää.

¹⁴² 1990-luvun laman aikana yhteiskunnan velvoite työllistää työttömiä kuitenkin poistettiin. Sittenkin myös hallitusmuodossa työn oikeus on muotoiltu aiempaa väljemmin.

¹⁴³ Työmarkkinatukea voidaan maksaa suoraan yli 500 päivää työttömyysturvaa tai työmarkkinatukea saaneen henkilön työllistävälle työnantajalle sekä yksityisellä että kuntasektorilla. Tämän työmarkkinatuen lisäksi voidaan maksaa työllistämistukea.

¹⁴⁴ Kyse on normaaleista työsuhteista, jotka voivat olla myös osa-aikaisia ja tuen kesto voi olla enintään 12 kuukautta. Yhdistelmäetuen taso osa-aikatyössä voi kattaa lähes kaikki työllistämisen kustannukset.

¹⁴⁵ Myöhemmin työryhmä on esittänyt yhdistelmäetuen edelleenkehittämistä siten, että työnantajalle voitaisiin myöntää työllistämiseen tukea enintään kaksi vuotta. Ensimmäisten 12 kuukauden ajalta työnantajalle maksettaisiin nykyisen suuruinen yhdistelmäetuki ja seuraavan 12 kuukauden ajalta pelkkä työmarkkinatuki.

1980-luvulla akateemikko Kuusen ajatus toimi hyvin, mitä osoittaa se, että pitkäaikaistyöttömyys saatiin nopeasti laskuun niin, että se oli ennen 1990-luvun lamaa alimmillaan muutama tuhat henkilöä, mikä on poikkeuksellinen saavutus kansainvälisesti¹⁴⁶. Aktiivisen työvoimapolitiikan mallit rakennettiin tilanteessa, jossa talouskasvu ja pysyvä työvoimapula olivat politiikan ydinsisältöä. 1990-luvun alussa hyvinvointivaltion rakenteet testasi talouslama, jolloin ns. laaja työttömyys¹⁴⁷ oli vuosina 1993–1994 yli 600.000. Samalla aktiivisten työvoimapolitiittisten toimien suhteellinen osuus putosi 1990-luvun alun 35 %:sta 15 %:iin ja suhdannetaantumasta tuli rakenteellinen. Sama järjestelmä, joka 1980-luvulla johti ennätysalhaiseen pitkäaikaistyöttömien määrään, oli osaltaan vaikuttamassa siihen, että 1990-luvun laman seurauksena syntyi sitkeäksi osoittautunut rakenteellinen työttömyys.

Ruotsissa aktiivinen työvoimapolitiikka on jo 1930-luvulta saakka ollut olennainen osa ns. kansakotimallia ja Ruotsissa työikäisten vetäytyminen työmarkkinoilta on paremmin hallinnassa kuin Suomessa. Tämä ei tarkoita sitä, ettei Ruotsissa olisi, kuten Suomessa, piilotyöttömyyttä avoimen työttömyyden ohella¹⁴⁸. Pohjoismaisen hyvinvointivaltio on maasta riippumatta paineessa, koska syRJätyneisyyden sosiaaliset ja taloudelliset kustannukset uhkaavat kasvaa yli talouden sietokyvyn. Globalisaatio näkyy työttömien työnhakijoiden määrässä paitsi uutena syklisyytenä syvän laman ja nopean kasvun välillä myös sekä miesten että naisten korkeana työllisyyden kausivaihteluna (kaavio 2), jota lisäksi on lähes mahdoton sovittaa talouspolitiikan tai sosiaalipolitiikan viitekehikoihin¹⁴⁹.

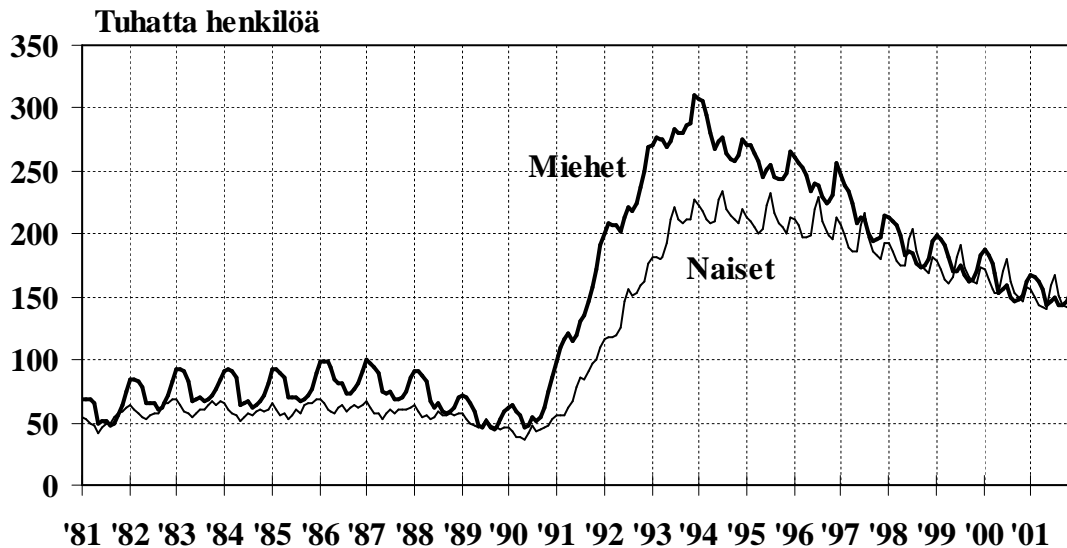
¹⁴⁶ 1990-luvun laman aikana yhteiskunnan velvoite työllistää työttömiä kuitenkin poistettiin. Sittenkin myös hallitusmuodossa työn oikeus on muotoiltu aiempaa väljemmin.

¹⁴⁷ Kun aktiivitoimenpiteissä (työvoimakoulutus, työllisyystuet, vuorotteluvapaat ja työllistäminen) olevat henkilöt lisätään mukaan työttömien kokonaismäärään, niin saadaan ns. laaja työttömyys

¹⁴⁸ Kokonaiskuva työttömyysongelmasta saadaan, kun otetaan huomioon työttömät, piilotyöttömät, työvoimapolitiittisessa koulutuksessa olevat, työllisyysystistä eläköityneet ja tukityöllistetyt.

¹⁴⁹ Työttömyyden kausivaihtelu on Suomessa perinteisesti ollut miehillä voimakasta. Metsätöiden väheneminen ja rakentamisen muuttuminen ympärivuotiseksi ovat vähentäneet työttömyyden kausivaihtelua. Uusi 1990-luvun puolivälin jälkeinen ilmiö on naisten miehiä korkeampi.

KUVIO 4.4. TYÖTTÖMÄT TYÖNHAKIJAT SUKUPUOLEN MUKAAN 1981-2001

Työvoima 2020 - väliraportti 2002

Lähde: Työministeriön työnvälitystilasto

Usean EU-maan ja erityisesti Suomen ongelma on rakenteellisen työttömyyden¹⁵⁰ porrasmainen kohoaminen suhdannetaantumien jälkeen. Rakenteellisen työttömyyden keskeisin kysymys on pitkäaikaistyöttömyys, sillä pitkäaikaistyöttömien työllistymisen todennäköisyys avoimelle sektorille on työvoimapolitiisista toimenpiteistä huolimatta heikko¹⁵¹. Ongelma on pahin ammatillisesti kouluttamattomien työnhakijoiden osalta, joita työttömistä on likimäärin puolet. Työttömyyden pitkittyminen vähentää työllistymisen todennäköisyyttä biologisen kellon tahdissa ja lisäksi ikääntyminen on sinällään syrjäytymistä lisäävä tekijä¹⁵².

Kysymys on työmarkkinoiden jakautumisesta, segregatiosta, jonka vakavuutta kuvaa se, että vanhempien syrjäytyminen heijastuu lasten elämäntilanteeseen. Tällä tavoin vanhempien vaikealla tilanteella on ylisukupolvisia vaikutuksia, jotka vähentävät sosiaalista liikkuvuutta ja synnyttävät yhteiskuntaan sosiaalista eriarvoisuutta¹⁵³. Kolmannen sektorin merkitystä korostavana kirjoittana Robert Reich on kriittisempi ja näkee riskin siinä, että jopa amerikkalainen yhteiskunta jakaantuu kahtia siten, että hyväosaiset eivät enää osoita vastuuta huono-osaisia kohtaan¹⁵⁴. Pohjoismaisen

¹⁵⁰ Rakenteellinen työttömyys on käsite, jolla on pyritty kuvaamaan erilaisten institutionaalisten ja rakenteellisten tekijöiden osuutta työttömyyteen.

¹⁵¹ Pitkäaikaistyöttömyys on päättynyt lähinnä työvoimapolitiisten toimenpiteiden avulla. Nämä katkaisevat työttömyyden useimmissa tapauksissa vain tilapäisesti, joten toistuvaistyöttömiä, jotka eivät ole pitkään aikaan olleet avoimilla työmarkkinoilla, on runsaasti. Tämän ohella pitkittyvästä työn saannin vaikeutumisesta osa peittyi piilotyöttömyyteen tai vetäytymiseen työmarkkinoilta

¹⁵² Yli 50-vuotiaita on yli 30 % työttömistä, mutta pitkäaikaistyöttömistä heitä on yli puolet (vuoden 2000 joulukuussa 58 % kaikista pitkäaikaistyöttömistä).

¹⁵³ Sinikka Näätäsen (1994) kyselytutkimuksen laman vaikutuksista peruskoulun 8. ja 9. luokilla oleviin lapsiin, mukaan vanhempien työttömyydellä saattaa olla vaikutusta myös nuorten suhtautumiseen koulutukseen (<http://www.mol.fi/julkaisut/tyovoima2020luku4.pdf>).

¹⁵⁴ Reich, Robert (1997) The Menace of Prosperity, Financial Times, March 3.

työmarkkinajärjestelmän kannalta positiivisin näkemys on sosiaalista luottamuspääomaa korostava koulukunta, joka uskoo, että yhteisölliseltä ja instituutionaaliselta rakenteeltaan vahvat kansakunnat kykenevät menestymään maailmanlaajuisessa työpaikkakilpailussa¹⁵⁵.

Aktiivisen työvoimapolitiikan keskeisin keino torjua segregatiota on työnvälitystoiminnan tehostaminen, mikä tarkoittaa käytännössä työvoiman tarjonnan kehittämistä¹⁵⁶. Työmarkkinoiden sopeutumiskykyyn vaikuttaa myös muu aktiivinen työvoimapolitiikka kuten työnvälitys, ammatinvalinnanohjaus ja uudelleen koulutus. Tällaiset toimenpiteet voivat hyvin suunniteltuina parantaa työmarkkinoiden sopeutumiskykyä, mikä on Euroopan rahaliiton maiden keskeinen tavoite, koska raha- ja valuuttakurssipolitiikan puskuri maailmanmarkkinoiden häiriöiden varalta on poistunut. Silti heikosti koulutettujen asema voi muuttua globalisoinnin myötä kestävämmäksi, sillä perinteiset jokamiehen ja -naisen työmarkkinat, siis Rifkinin mainitsema rutiinityöt, ovat häviämässä eikä työn jakaminen ole realiteetti.

Työmarkkinoilta syrjäytyminen voi tapahtua myös huonojen työolosuhteiden vuoksi. Laman aikana monissa työpaikoissa on minimoitu henkilöstö ja työtahti kiristetty äärimmilleen, mikä on johtanut työuupumiseen, loppuunpalamiseen ja pitkäaikaisiin sairaspotilaaloihin.¹⁵⁷ Aktiivisen työvoimapolitiikan perustaksi tarvitaan kenties myös tehokkaampi työmarkkinoiden luokittelujärjestelmä, jotta segregatiotoon olisi mahdollista puuttua ajoissa ja riittävän tehokkaasti. Heikki Räisänen luokittelee mielenkiintoisella tavalla työttömyystyypit neljään ryhmään¹⁵⁸:

1. Kitkatyöttömyys – tarkoittaa hakutyöttömyyttä, joka aiheutuu työpaikkojen työnhakuprosessista eli olemista kahden työpaikan välillä. Kitkatyöttömyydelle leimallista on sen lyhyt kesto.
2. Rakennetyöttömyys – tarkoittaa kysynnän ja tarjonnan epätasapainoa, joka syntyy esimerkiksi silloin, jos työnhakijoiden ammattitaito ei vastaa työvoiman kysynnän vaatimuksia.
3. Kysyntäkuilutyöttömyys – tarkoittaa työvoiman kysynnän vajausta vallitsevalla palkkatasolla. Sitä voidaan parantaa kokonaiskysyntää elvyttämällä tai valikoivilla toimilla tai palkkajoustoilla.
4. Kausityöttömyys – joka noudattelee syklejä ja ajoittuu vaikkapa talvikauteen. Kausivaihtelua voidaan tasoittaa mm. tukityö- ja koulutustoimin.

¹⁵⁵ Selkeimmin tätä kantaa edustaa: Kasvio, Antti ja Nieminen, Ari (1999) Globalisaatio, työpaikkakilpailu ja Suomi – uuteen kansalliseen strategiaan?, SITRA

¹⁵⁶ Räisänen Heikki ja Weijola Varpu (1994) 100 parasta työllistämistoimenpidettä. Työllistämistoimien intersubjektiiivinen evaluointi, Kansallinen Sivistysliitto ry.

¹⁵⁷ Paluu entisiin tehtäviin voi olla vaikeaa ja monessa tapauksessa tuloksena on enneaikainen eläköityminen. Mielenterveysongelmien osuus varhaiseläkkeiden syynä on nopeasti kasvanut. Työvoiman ikärakenteen nopeasti vanhentuessa tällaisesta syrjäytymisestä voi tulla merkittävä riski sekä työmarkkinoiden toimivuudelle että julkisen talouden tasapainolle.

¹⁵⁸ Räisänen, Heikki (1996) Työttömyys faktana ja vastustajana - työllisyyden ja työttömyyden kysymyksiä EU:ssa ja Suomessa, Kansallinen Sivistysliitto, Tutkimuksia-sarja.

2.3. Aktiivinen työvoimapolitiikka ja uusi yhteiskuntasopimus

Länsimaisessa palkkatyöyhteiskunnassa tulojen uudelleenjako on toteutettu poliittisilla ratkaisuilla valtion verotus- ja tulonsiirtojärjestelmän kautta. Tämän perustana on ollut kansalaisten mahdollisimman laaja osallistuminen palkkatyöhön, mikä on merkinnyt oikeutta sekä tulonjakosuhteisiin että hyväksytyyn julkiseen toimintaan. Vaihtoehtona on esitetty yksilöllisiä hyvinvointisopimuksia, joissa sovittaisiin yksilön yhteiskuntaan osallistumista laajasti tulosuhteiden ohella¹⁵⁹. Yksilölliset hyvinvointisopimukset voisivat tukea mm. yhteiskunnan sosiaalisia ja ympäristöllisiä tavoitteita, sillä yksilön toimeentulo määräytyisi työmarkkinoille osallistumisen lisäksi yhteiskunnallisesti mielekkääseen toimintaan osallistumisesta.

SITRAn tutkijat¹⁶⁰ pohdiskelevat ns. uutta yhteiskuntasopimusta ja ehdottavat, että yhteiskunnan tulisi työllisyyden ylläpitämiseksi ”lähentää tietoyhteiskuntaa ja palveluyhteiskuntaa toisiinsa”. Tämä tukisi yksilöllisiä työuria, oppimista ja työkuntoa ja loisi perustan korvata työmarkkinoiden ryhmäsopimukset yksilöllisillä hyvinvointisopimuksilla, joissa sovitaan yksilön yhteiskuntaan osallistumisen periaatteista ja vastikkeellisuudesta. Työiän aikaiset siirtymät ovat tähän saakka olleet horisontaalisia eli tietyn ammattiuran jatkamista siirtymällä paikkakunnalta toiselle. Nykypäivänä haasteena on tukea ammatillista siirtymää ja yksilöiden itsensä kehittämistä siis vertikaalista liikkuvuutta koko työuran ajan, jolloin valintojen yhteisöllinen ja yksilöllinen vastuullisuus kasvaa¹⁶¹.

Selvimmän esityksen palkkatyöyhteiskunnan purkautumiseen vaikuttamisesta on tehnyt Rifkin (1995), joka esittää taattua tulotasoa (vähimmäistulo, kansalaistulo) kaikille tilanteesta riippumatta, palkkatyön jakamista lähinnä työaikaa lyhentämällä ja taloudellisten markkinoiden ulkopuolisen ”kolmannen” sektorin luomista poliittisen tunnustamisen ja vahvistamisen kautta kasvaneen tuottavuuden avulla¹⁶². Uusi eriarvoisuus ei enää työmarkkinoiden osalta perustu hyväksytyihin sosiaalisiin kategorioihin (työllinen, työtön, työkyvytön, eläkeläinen jne.), vaan toteutuneeseen valikoitumiseen ja työvoiman sisäiseen kilpailuttamiseen. Uudenlaisen sopimuksellisuuden pohjana voi Rifkinin tulkinnan mukaan olla ainoastaan erilaisuus ja erilaisuuden ilmenemiseen vaikuttaminen.

Uuden teknologian käyttöönotto, yritysten nopeasti muuttuvat tilanteet ja ammattien elinkaaren lyheneminen lisäävät työiän aikaisen uusintamisen välttämättömyyttä ja työvoimaan kuuluvien tarvetta hankkia koulutuksen kautta uusia kompetenssin alueita useita kertoja työuran aikana. Rajoittavan ja kontrolloivan valtiollisen politiikan sijaan työelämän kehittäminen on siirtymässä kansallisen innovaatiojärjestelmien luomiseen. Ideana on tuottaa tuotteisiin, tuotantoprosessiin ja tuotanto-organisaatioihin sisältyviä innovaatioita. Tavoitteena on yhteisöllisesti tukea tietointensiivisimpiä toimialoja ja yrityksiä. Yritysten kehittäminen vaatii keskittymistä omien ydinliiketoimintojen

---

¹⁵⁹ Soininvaara, Osmo (2002) Ministerikyyti, WSOY.

¹⁶⁰ Asko Suikkanen ja Ritva Linnakangas (1998). Uusi työmarkkinajärjestys? Hyvinvointisopimusten yhteiskunta, SITRA 182, Helsinki.

¹⁶¹ Samalla yhteiskunta muuttuu täystyöllisyyteen pyrkivästä kompensatiopolitiikan toteuttajasta mahdollisuuksien järjestäjäksi

¹⁶² Suomen vahva yhdistys- ja järjestökenttä voisi oikein hyödynnettynä tarjota maallemme tulevaisuudessa vahvan kilpailuedun erikoistuneiden julkishyödykkeiden ja -palvelujen tuotannossa. Tämä edellyttäisi kuitenkin etujärjestöiltä aivan uuden tyyppistä asennetta ja toiminnan suuntaamista.

kehittämiseen ja liittymistä laajaan innovaatiojärjestelmään sekä myös yritysten sisäisten ja ulkoisten yhteistoimintasuhteiden luomista. Samoin työorganisaatioiden kehittäminen on entistä enemmän riippuvainen innovaatiotoiminnan liittamisestä muuhun yhteiskuntapolitiikkaan¹⁶³.

Työelämän hankkeet ovat usein jääneet erillisiksi teknologian kehittämishankkeista, vaikka ne toiminnallisesti entistä enemmän edellyttävät toisiaan. Erilliset kehittämishankkeet on nähty usein toisilleen hierarkisina ja alisteisina. Kansallisen innovaatiojärjestelmän kehittäminen ja sen avulla aikaansaattavan tietointensiivisen kasvun luominen perustuvat juuri edellä kuvattuun kehitysvaiheketjuun¹⁶⁴. Uuden tiedon ja osaamisen soveltaminen tuotantoon ei nykyisessä yhteiskuntapoliittisessa tilanteessa kuitenkaan ole riittävää. Sama koskee yleistä ajatusta työelämän innovaatiokehityksen nopeuttamisesta. Oppiminen ja yhteistyö tuotannollisissa järjestelmissä ovat nousseet eurooppalaisessa keskustelussa voimakkaasti esille¹⁶⁵.

Keskittymällä työelämän kehittämiseen EU:n hahmottamalla tavalla, problematiikka pelkistyy kansallisesti ainoastaan osaan yrityksiä, lähinnä keskisuuriin tietointensiivisille aloille suuntautuneisiin yrityksiin, jotka tarvitsevat erilaisia tukitoimenpiteitä. Suurempi kysymys on mahdollisuus tuotantojärjestelmien sopimukselliseen kehittämiseen ja osasopimuksiin yritysten ja valtioiden välillä. Tällaisia sopimuksia on pidettävä yhtenä tärkeänä edellytyksenä suunnitelluille työelämän uudistuksille¹⁶⁶. Monet tutkijat ja keskustelijat pitävät palkkatyön tasaisempaa jakamista välttämättömänä¹⁶⁷. Ongelmallisia ovat työn jakamisen keinot ja sen toteuttamisperiaatteet. Rifkin on esittänyt, että työn tasaisempi jakaminen tulisi toteuttaa työaika lyhentämällä 30–35 tuntisen työviikon avulla, minkä taustana on tuottavuuden huomattava kasvu. Pelkästään työajan lyhentäminen ei ole riittävä rakenteellisen työttömyyden olosuhteissa, vaan kysymys on samalla aikuiskoulutuspoliittisen koulutustason nostamisesta ja työvoiman kompetenssin lisäämisestä. Toimiakseen palkkatyön tasaisempi jakaminen edellyttää paikallisilla työmarkkinoilla tehtäviä sopimuksia yritysten ja valtion välillä sekä työssä olevien ja työttömien välillä.

Teollisten yhteiskuntien alkaessa muuttua palveluyhteiskunniksi oletettiin, että uudet palvelualat ja entisten laajeneminen korvaavat ne työvoimavähennykset, joita tapahtuu teollisuuden siirtyessä kehittyneemmän teknologian käyttöön. Vasta Rifkin (1995) on selvästi argumentoinut tällaista uutta tuotannollista korvautuvuutta vastaan, sitä, ettei tuottavuuden kohotessa enää synny työvoima-lisäyksiä mihinkään uusille aloille korvaamaan uuden teknologian syrjäyttänyttä työvoimaa. Koistinen (1997) on palvelujen rakenteellisesta ja sisäisestä kehitysanalyysistä päätenyt vastaaventyypisiin johtopäätöksiin kuin Rifkin. Vaikka palvelut työllistävät tällä hetkellä 65 % työvoimasta ja ovat olleet kasvava tuotannon ja työllisyyden ala, ne eivät ole kasvaneet työllisyysvaikutuksiltaan siinä määrin kuin on odotettu.

¹⁶³ Alasoini, T. (1997) Työelämän kehittäminen osana kansallista innovaatiopolitiikkaa. Teoksessa Alasoini, T. & Kyllönen, M. (toim.) Aallon harjalla. Raportti 4. Kansallinen työelämän kehittämisohjelma. Työministeriö. Helsinki, 1-17.

¹⁶⁴ Alasoini 1997, 1-2.

¹⁶⁵ Euroopan yhteisöjen komissio (1997) Yhteistyöllä työn uudelleen organisoitiin. Vihreä kirja. Euroopan Unioni. Luxemburg.

¹⁶⁶ Euroopan yhteisöjen komissio (1997) Yhteistyöllä työn uudelleen organisoitiin. Vihreä kirja. Euroopan Unioni. Luxemburg.

¹⁶⁷ Julkunen 1997, 61–66

Suomalainen yhteiskunta ei ole kehittynyt selkeästi palveluyhteiskunnaksi, vaan se on itsepalvelu- ja palveluyhteiskunnan yhdistelmä. Koistinen esittää, että Suomi tarvitsee laajemman vision palveluyhteiskunnasta ja yhteiskuntapolitiikasta¹⁶⁸.

Tietoyhteiskunnan toteuttamisen tapa on Suomessa ilmeisesti vahvistanut itsepalveluja, eikä se ole johtanut palvelutarpeiden tyydyttämiseen ostamalla julkisia ja yksityisiä palveluja. Yhä suurempi osa palveluista tapahtuu kotona ja uusia työpaikkoja on syntynyt lähinnä itsepalveluyhteiskunnan toimintoja laajentamalla¹⁶⁹. Palveluiden laadun kehittämistä tulisi suunnata entistä yksilöllisempiin palveluihin. Monipuolinen julkisen sektorin rooli on tietoinen valinta ideologisista lähtökohdista riippumatta. Murroskauden haasteena on se, miten valtio pystyy monipuolistamaan toimijaluonnettaan ja integroitumaan taloudellisten markkinoiden, järjestöjen, kansalaisyhteiskunnan, paikallisyhteisöjen ja perheiden kanssa. Esimerkiksi henkilö voi toimia kunnassa järjestämässä vanhusten sosiaalipalveluja ja toisaalta olla yrittäjä, jolla on riski toteuttaa ao. palveluja. Julkinen sektori joutuu tahtomattaan ottamaan kantaa muodostumassa olevaan eriytymis- ja yksilöllistymiskehitykseen ja uuteen eriarvoisuuteen yksilöiden välillä.

Globaalitaloudelle Rifkinin ennakoima työvoiman kysynnän heikkous on huono uutinen, jota ei voida ratkaista ainakaan laajamittaisella sosiaaliturvan leikkauksella, koska silloin länsimaisten markkinoiden kulutuskysyntä romahtaa. Maailmaa uhkaa joka tapauksessa rikollisuuden ja väkivallan kasvu massatyöttömyyden ja väestön taloudellisen kahtiajakautumisen vuoksi. Samalla sodankäynnin ja rikollisuuden välinen raja hämärtyy, koska uusi sotateknologia mahdollistaa jopa kokonaisten kaupunkien eliympäristön tuhoamisen vaikkapa biologisena iskuna. Tofflerilainen visio on tähän nähden ollut täysin toinen ja ennakoi kasvavan massäräätälöidyn tuotannon ”kultaista aikaa”¹⁷⁰, jota tukee nopea tieteen ja teknologian kehitys, yhdentyneet maailmanmarkkinat ja kasvava hyödykkeiden täsmäkulutus.

---

¹⁶⁸ Koistinen 1997, 8-14.

¹⁶⁹ Koistinen 1997, 13.

¹⁷⁰ Toffler, Alvin (1980) *Third Wave*, Bantam, New York.

II. Globalisaatio: Työvoimapolitiikka ja työttömyys

1. Taloustiede ja työttömyysongelma

1.1. EU:n politiikka vs. OECD

Klassisen talusteorian kulmakivenä on ns. Sayn laki, jonka mukaan ”tarjonta luo kysyntänsä”. Sayn lakiin perustuu olettaus, että tuotteiden ja palveluiden tarjonnan lisääminen johtaa työvoiman kysynnän kasvuun ja täystyöllisyyteen. Sayn lain tulkitsee analyttisesti moderni, neoklassinen talusteoria, joka nojautuu nobelisti Leon Walrasin tasapainomalliin ja jonka mukaan työvoiman tarjonnan epätasapaino purkautuu markkinoiden hintamekanismin kautta. John Maynard Keynes¹⁷¹ haastoi makrotaloudellisella kokonaismallillaan Sayn lain ja osoitti 1930-luvun lamaan nojaten, että suhdannelamasta voidaan päästä kasvuun vain markkinoiden kokonaiskysyntää lisäämällä ja että suhdannepolitiikka, tarvittaessa aktiivisin elvytystoimin, on keskeisesti julkisen vallan tehtävä.

Keynesiläinen oppi on talouskasvun oppi, mikä tekee vaikeaksi esimerkiksi ekologian huomioonottamisen tai perinteisen säästäväisen ”porvallisen” talousajattelun. Luonnollinen säästämisen ja kuluttamisen tasapaino, johon ”porvarillinen” talousmalli perustui, on syrjäytetty Keynesiläisellä ajatuksella, jonka mukaan lama johtuu liiasta säästämisestä ja liian vähäisestä kulutuksesta. Keynesiläinen koulukunta, joka hallitsi makrotaloudellista ajattelua sodan jälkeen, pitää tavoitteena täystyöllisyyden ja riittävän kokonaiskysynnän ylläpitämistä¹⁷². Näiden tavoitteiden saavuttaminen oli julkisen vallan keinovalikoiman rajoissa vielä 1960-luvulle saakka, kun länsimaiden talouskehitys on kasvuhakuinen ja ennustettava.

1970-luvulla samanaikainen nopea inflaatio ja työttömyys nostivat esiin Milton Friedmanin monetaristisen, makrotaloudellisen ajattelun. Keskeinen Friedmanilainen käsite on ”luonnollinen työttömyys”, jossa voidaan erottaa suhdanne- ja rakennetyöttömyys¹⁷³. Monetaristien mukaan keynesiläisellä rahan määrän keinovalikoimalla lisäämisellä ei ole mitään vaikutusta työttömyyteen, jos työttömyys ei ylitä niin sanottua luonnollista tasoaan. Monetaristiseen ajatteluun kuuluu ”kovakorvainen” valtionvarainministeriö, joka suhtautuu viileästi keynesiläiseen elvytysargumenttiin.

---

¹⁷¹ Keynes, John Maynard (1936) *The General Theory of Employment, Interest and Money*, New York

¹⁷² Keynesiläiselle koulukunnalle työttömyyden pääsääntöinen syy on tavaroiden ja palveluiden riittämätön kysyntä kotimarkkinoilla eikä korkeat reaali-palkat.

¹⁷³ Sitä työllisyyden tasoa vastaavaa työttömyyttä, jolla yrittäjien hintavaateet ja palkansaajien palkkavaateet ovat sopusoinnussa keskenään, kutsutaan rakenteelliseksi työttömyydeksi. Vain tällä tasolla voidaan ylläpitää vakaata inflaatiouauhtia. Jos työttömyys on tätä alempana, palkansaajat nostavat nimellispalkkojaan ja yritykset vastaavat tähän hintoja nostamalla, jolloin inflaatio kiihtyy. Vastaavasti inflaatio hidastuu kun työttömyys on rakenteellista työttömyyttä korkeammalla.

Inflaatiota pidetään yleisesti ekonomistien ja talouspolitiikan päättäjien keskuudessa kansantalouden kannalta haitallisena ilmiönä, koska inflaatio ja erityisesti ns. hyperinflaatio saattaa "sekoittaa markkinat". Teoreettisesti taustalla on ns. Phillips-käyrä, jonka kansantalouden inflaatiiovauhti riippuu työttömyysasteesta, jolloin talouspolitiikka painottuu valinnaksi työttömyysasteen ja inflaatiiovauhdin välillä. Inflaation haitallisista vaikutuksista reaalkorkotasoon tai investointeihin on vähän, jos ollenkaan, näyttöä tilanteessa, jossa inflaatio on ennustettava ja tasainen, ja talouden toimijat ottavat inflaatiokorjauksen mukaan laskelmiinsa. Vastakkaisia esimerkkejä on löydettävissä jopa hyvin läheltä, sillä ennustettava inflaatiotalous lienee ollut eräs keskeinen piirre Suomen talousihmeessä toisen maailmansodan jälkeen.

Silti EU-maat keskittävät talouspolitiikkansa inflaationvastaiseen taisteluun, vaikka inflaation vähäisyys aiheuttaa kiistattomasti deflatorisen kehityksen ja talouslaman riskin. Toisaalta myös Euroopan talouden allokaatiotehokkuus on heikko, sillä Euroopan maissa talouden häiriö on usein johtanut työttömyyden kasvuun ja talouden toimintamekanismeilla on taipumus ylläpitää korkeaa työttömyyttä; suhdanneluonteinen häiriö voi muuttua rakenteelliseksi, kun työttömien työetsintäkyky heikkenee ja työllisten neuvotteluvoima kasvaa, eikä ole löydettävissä markkinaperusteisia keinoja työn kysynnän lisäämiseksi työttömien eduksi¹⁷⁴. Näistä lähtökohdista on varsin yllättävää, että Euroopan yhteisö on linnottautunut niin voimakkaasti matalan inflaation politiikkaan.

Monetarismi ei ole saavuttanut samanalaista yleistä hyväksyntää kuin Keynesiläinen oppi. Tästä huolimatta Friedmanin ”luonnollinen työttömyys” – käsite on yleisesti hyväksytty, sillä jopa ns. uus-keynesiläinen koulukunta ajattelee, että vain suhdannetyöttömyyttä voidaan alentaa kysyntää elvyttävien toimin, sillä rakennetyöttömyyden vallitessa kysynnän elvyttäminen voi johtaa inflaation kiihtymiseen ja kasvavaan työttömyyteen¹⁷⁵. Luonnollisen työttömyyden syntyminen moderniin dynaamiseen talousjärjestelmään aiheuttaa myös sen, että Sayn lain ehdottama palkkojen aleneminen ei yksinään auta, koska riskinä on kysynnän aleneminen ja talouden deflaatiokehitys, mistä 1930-luku on esimerkkinä. Tällä hetkellä deflaationomainen tilanne on jatkunut pitempään Japanissa. Maineikas taloustieteen toisinajattelija Paul Krugman on toistuvasti kritikoinut inflaation vastustamisen saamaa painoarvoa, jolle ei ole rationaalista perustetta.¹⁷⁶

1990-luvulla on saanut kannatusta ns. moderni palkanasetantateoria, jonka kannattajat analysoivat modernia instituutionaalista talousjärjestelmään. Työehtosopimus- tai palkkasopimusjärjestelmä on eräs modernin talousjärjestelmän instituutio, jota ei voi ymmärtää moraalisenä kysymyksenä vaan olennaista on analysoida: Miksi palkat eivät jousta edes laman ja työttömyyden oloissa? Palkanasetantateorian kannattajat uskovat kuten keynesiläinen koulukunta, että erilaisille työmarkkinoille syntyy niille ominainen (ei-inflatorinen) tasapainotyöttömyys. Palkanasetantateorian kannattajat hyväksyvät työmarkkinoiden institutionaalisen säätelyn ja olettavat, että poliitikot ja

---

¹⁷⁴ Blanchard, O.J. ja Katz, L. (1997): What We Know and Do Not Know About the Natural Rate of Unemployment. *Journal of Economic Perspectives*, 11:1.

¹⁷⁵ Koistinen, Pertti (1999) Työpolitiikan perusteet, WSOY (s. 168–170).

¹⁷⁶ Krugman (1999) onkin onnistunut herättämään huomiota argumentaatiollaan, jolla hän on vaatinut positiivisten inflaatio-odotusten luomista. siitä, että Japanissa pitäisi saada aikaan inflaatio-odotuksia.

työmarkkinaosapuolet hyväksyvät työttömyyden, joka pysyy tasapainotyöttömyyden rajoissa¹⁷⁷ eikä se sotke voitto- ja tulonjakosuhteita.

Modernin taloustieteen tulkinnan mukaan työmarkkinoilla voi siis vallita suurikin ”tahaton” työttömyys, kun työntekijöiden ja työnantajien odotusten toteutuessa kenelläkään ei välttämättä ole tarvetta muuttaa tilannetta ja riskinä on, että työttömyydestä syntyy pysyvä ilmiö¹⁷⁸. Työmarkkinoiden jäykkyys ei siis välttämättä aiheuta työttömyyttä, sillä työn heikon kysynnän selityksenä on enmmän ns. talouden dynaamisen tehokkuuden puute, siis yrittäjyyden ja innovaatioiden vajuus. Lisäksi 1990-luvun EU-maiden työn heikkoa kysyntää voidaan työmarkkinatekijöiden ohella osoittaa korkean reaalikoron ja hyödyke- ja pääomamarkkinoiden tehottomuuden seuraukseksi¹⁷⁹; EU-maat toteuttivat markkinoiden integraation käynnistysvaiheessa kireää rahapolitiikkaa, joka kiistatta lisää talouden vakautta, mutta toisaalta saattaa synnyttää vaikeasti voitettavaa rakenteellista työttömyyttä. 2000-luvulla reaalikoron laskiessa punnitaan riippuvuussuhde positiiviseen suuntaan eli matalan reaalikoron pitäisi tehdä tuotantopääomaa lisäävät investoinnit kannattavaksi, jolloin työn kysyntä kasvaa¹⁸⁰.

Kysymys on myös yhteiskunnallisesta arvokeskustelusta, sillä sekä keynesiläinen koulukunta että modernin palkanasetantateorian kannattajat nojaavat ainakin implisiittisesti hyvinvointivaltiokäsitteseen ja haluvat joka tapauksessa välttää sääntelemättömät työmarkkinat, mikäli riskinä on ns. ”working poor”-ilmiön syntyminen eli palkat eivät riitä toimeentuloon, vaikka kuinka tekisi työtä¹⁸¹.

Makrotalouspolitiikan perustana olevat keynesiläiset ja monetaristiset teoriat olettavat, että yhteiskuntarakenteet ovat vakiintuneet ja toimivat tehokkaasti, jolloin talouspolitiikan ongelma on kokonaiskysynnän ja inflaation hienosäätö. Tämä ei vastaa nykypäivän yhteiskuntaa, jossa tarvitaan yhteiskunnan rakennemuutosta edistävää politiikkaa ja erityisesti Schumpteriläistä modernia elinkeinopolitiikkaa. Perinteinen makrotalouspolitiikka on hampaaton nykyisten rakenneongelmien edessä. Perinteinen elvytyspolitiikka ”vuotaa” kansainvälistyvässä taloudessa yli rajojen voi jopa nostaa yleistä korkotasoa. Johtavat ekonomistit ovat makroekonomisteja, joiden erikoisalaa ovat mm. inflaation, korkokehityksen, valuuttakurssien, valtion talouden ja muiden makrotason talousilmiöiden analysoiminen. Tämä ”työkälypakki” ei anna parasta mahdollista lähtökohtaa talouden mikrotasolla tapahtuvan rakennemuutoksen analysointiin.¹⁸²

---

¹⁷⁷ Empiiriset tutkimukset Euroopan maista viittaavat siihen, että tasapainotyöttömyys vaihtelee maittain ja se voi olla jopa varsin korkea ja jopa puolet kokonaistyöttömyydestä. Niinpä esimerkiksi jos Suomen työttömyysaste olisi 12 % voisi tasapainotyöttömyys (tai luonnollinen työttömyys) olla siitä jopa 6 % tai enemmän. (lähde: <http://cc.joensuu.fi/~tpooli/tyollisyys.htm>).

¹⁷⁸ Pohjola, Matti (1999) toim., Suomalainen työttömyys, Taloustieto Oy.

¹⁷⁹ McKinsey Global Institute’n raportti vuosilta 1994 ja 1996.

¹⁸⁰ Koska alhaiset palkat eivät välttämättä riitä toimeentuloksi, tarvitaan perustulon tai negatiivisen tuloveron kaltainen palkkatuloa täydentävä tukijärjestelmä. Negatiivinen tulovero on parempi vaihtoehto, koska se ei perustulon tavoin houkuttele ”harmaaseen” työntekoon. Yhteiskunnan tuen saaminen edellyttää rehellisesti hankittua palkkatuloa. Soininvaara, Osmo (1994) Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi, Helsinki, WSOY.

¹⁸¹ Yhdysvalloissa 15-30 % työvoimasta kuuluu ryhmään ”working poor”.

¹⁸² Hämäläinen, Timo (1997) toim.: Murroksen aika. Selviääkö Suomi rakennemuutoksesta? WSOY.

Nobelisti Robert Lucasin rationaalisten odotusten käsite tuo mukaan punnintaan markkinapsykologian ja markkinatalouden epävakaisuuden, joka laajentaa tulkintaa inflaation ja työttömyyden suhteesta. Robert Lucas¹⁸³ perustelee näkökohdan formaalisti ns. Lucas-kritiikkinä tunnetussa artikkelissaan: jos taloudellinen ennuste vaikuttaa talouspolitiikan kautta ennustettavien käyttäytymiseen muuttaen sitä, ei ennusteessa voida tätä ottaa huomioon. Ratkaisuksi ehdottaa Lucas vain avonaista talouspolitiikkaa (Lucas 1983, 279). Romerilainen endogeenisen kasvun teoria on suunnannut tutkimusta inhimillisen pääoman ja mm. koulutuksen merkitykseen kasvuprosessissa sekä innovaatioihin ja teknologian muutoksiin, jolloin makrotalouden analyysi entisestään laajenee.¹⁸⁴

1.2. EU:n politiikka vs. OECD

EUn työvoimapolitiikan keskeinen haaste on EU-maiden heikko työvoiman kysyntä ja korkea työttömyys erityisesti suhteessa Yhdysvaltoihin. Tähän on esitetty selityksenä Euroopan työmarkkinoiden jäykkyydestä johtuvaa substituutiosuhdetta eli eurooppalaiset yritykset panostavat työmarkkinoiden jäykkyydestä johtuen työn tuottavuutta parantavaan teknologiaan, joten Euroopassa ei synny uusia työpaikkoja siinä määrin kuin Yhdysvalloissa. Tässä tietenkin viitataan jo pitkään esillä olleeseen automatiointikeskusteluun. Automaatio ei ole uskottava selitys työttömyydelle. Esimerkiksi ILO:n raportit näkevät 1990-luvulla legimitoidun ”kiristävän” raha- ja veropolitiikan keskeisenä selityksenä Euroopan 1990-luvun työttömyyden kasvulle; rajoittava raha- ja veropolitiikka ehkäisi inflaatiota, mutta heikensi talouskasvua¹⁸⁵.

Matti Pohjolan analyysi kirjassaan vuodelta 1996¹⁸⁶ on kannanotto suomalaisten ja kansainvälisten yritysten tehokkuuseroista. Pohjola toteaa, että Suomen investointiosuus oli vuosina 1960–1990 selkeästi korkeampi kuin muissa maissa. Pohjolan mukaan voidaan puhua investoimisen maailmanennätyksestä. Paradoksina on Pohjolan mukaan se, että investoinnit eivät Suomessa olleet sinällään erityisen edullisia, vaan kysymys on vaihtoehtoiskustannuksesta, sillä kuluttamisen kalleus teki investointien suhteellisen hinnan alhaiseksi. Pohjola väittää, että pääoman käytön tehottomuus on keskeinen selitystekijä sekä 1990-luvun alun talouskriisiin että sitä seuraavaan korkeaan työttömyysasteeseen.

Uskottavin selitys Yhdysvaltojen ja Euroopan eroavuudelle työvoiman kysynnässä on institutionaaliset tekijät kuten teknologinen kehitys ja kulutuksen rakenne-erot, jolta osin erityisesti Suomen erityispiirre on heikko kuluttajapalvelujen kysyntä. Euroopan maat eivät ole onnistuneet parantamaan palvelujen tuottavuutta ja nostamaan sitä kautta palvelusektorin kasvua ja työvoiman kysyntää. Yhdysvallat ja osin Englanti ovat sen sijaan pystyneet tähän paremmin, mihin keskeinen selitys on työn organisointimalli. Kun tähän lisätään Euroopan maiden pyrkimykset rajoittaa julkisia menoja ja toisaalta institutionaalinen palkkajäykkyys alaspäin, on ymmärrettävää, että yritykset ovat vähentäneet työvoimaa erityisesti matalan tuottavuuden tehtävissä.

---

¹⁸³ Lucas, Robert (1983): *Econometric Policy Evaluation: a Critique*, in *Theory, Policy, Institutions*: (eds.) Brunner, Karl & Meltzer, Allan, Elsevier Science Publishers, Amsterdam.

¹⁸⁴ Honkapohja

¹⁸⁵ Maastrichtin sopimuksen velvoitteet (<http://www.helsinki.fi/~mscheini/taydenta.html#sopimussuo>).

¹⁸⁶ Pohjola, Matti (1996): *Tuottavuus ja investointien tehokkuus*. OKO/Helsingin Kauppakorkeakoulu. Helsinki 1996

OECD:n suosittelee työvoimapolitiikan painopisteeksi panostaa työvoiman tarjontaan, kehittää inhimillistä pääomaa, aktivoida työhankua ja poistaa työllistymisen esteitä¹⁸⁷. OECD:n linja¹⁸⁸ on selvästi ns. keppilinja, kun taas EU on enemmän porkkanalinjalla¹⁸⁹. OECD:n strategian ydin on vaatimus työmarkkinoiden joustojen lisäämisestä, mikä tarkoittaa sitä, että työttömyysturva ja siihen liittyvät etuusjärjestelmät kuten myös verojärjestelmä tulisi muuttaa kannustavammiksi. EU:n keskeinen käsite on "aktiivinen työvoimapolitiikka", jossa annetaan julkisille työllisyystoimille keskeinen rooli¹⁹⁰. Työministeriön entisen kansliapäällikön Pertti Sorsan mukaan Suomen menestyksen takana on paitsi sitoutuminen nopeaan talouskasvuun ja hyvin hoidettu talouspolitiikka, myös työvoimakustannusten maltillinen trendi ja aktiivinen työvoimapolitiikka¹⁹¹.

Työmarkkinoiden rakennemuutoksen edistämisessä eräs ajankohtainen kysymys on, miten työvoimapolitiikka vastaa alueellisiin kehityseroihin. EU:n talous- ja rakennepolitiikka on tässä eri linjoilla kuin EU:n alueellinen työvoimapolitiikka¹⁹². Alueellisessa työllisyysohjelmassa Euroopan komissio korostaa "alhaalta ylös" -periaatetta, jonka tavoitteena on sitoa alueellisesti yksityiset ja julkiset toimijat yhteistoimintaan, jolloin syntyvät ohjelmat perustuvat paikallisen tilanteen analyysiin/paikallistason integraatioon. Alueellisen työllisyysohjelman tavoitteet ovat Suomessa toteutuneet vain osittain. Suomessa on käynnistetty muutamassa vuodessa jopa noin 2000 työllisyysaloitetta, mutta nämä eivät ole integroituneet alueellisiksi työllisyysohjelmiksi¹⁹³. Suurelta osin alueellinen hallinto on edelleen sektoroitunutta TE-keskusten perustamisesta huolimatta.

Talouspolitiikan keinovalikoimassa on suhteellisen vähän pelivaraa, jos rakenteellisen työttömyyden kasvua on ratkottava tiukan inflaationvastaisen taistelun pelisäännöillä. Inflaatiotaloutta vastustavat sekä kansainväliset pääomamarkkinat, jotka ovat johtavien ekonomisten oppien mukaan sisäistäneet inflaationvastaisen taistelun ja viime kädessä EMU-kriteerit, joihin Suomi on sitoutunut. Silti on syytä muistaa, että inflaatio voi antaa myös tilaa talouden rakennemuutokselle, kun hintamekanismi ohjaa työvoimaa ja resursseja taantuvilta sektoreilta nouseville, ja inflaatio-odotukset antavat toiveita vaurastumisesta¹⁹⁴.

Suomen Euroopan rahaliittoon osallistumisen kannalta tärkeä kysymys on rahaliiton mahdolliset vaikutukset rakenteelliseen työttömyyteen, siis miten työmarkkinat sopeutuvat häiriöihin tilanteessa, jossa valuuttakurssimuutoksiin perustuvaa sopeutumiskanavaa ei ole ja jolloin markkinahäiriöistä voi tulla rakenteellisia

---

¹⁸⁷ Hämäläinen Kari (1998) Aktiivinen työvoimapolitiikka Suomen työmarkkinoilla. Taloustieteen näkökulmia ja tutkimustuloksia, ETLA C 77, Helsinki (sivu 4).

¹⁸⁸ OECD:n apulaisjohtaja Jörgen Elmeskovin mukaan OECD:ssä työvoimapolitiikkaa on painotettu talouspolitiikan osana (<http://www.helsinginsanomat.fi/uutisarkisto/20000128/talo/20000128ta13.html>)

¹⁸⁹ <http://www.helsinginsanomat.fi/uutisarkisto/20000128/talo/20000128ta13.html>

¹⁹⁰ Euroopan komission työllisyysosaston pääjohtajan Allan Larssonin käsite "Uusi alku työttömille" tarkoittaa kolmea tavoitetta: työllisyyttä tukeva talouspolitiikka, tietotekniikkapanostukset ja sosiaaliammattiminen (<http://www.helsinginsanomat.fi/uutisarkisto/20000128/talo/20000128ta13.html>)

¹⁹¹ <http://www.helsinginsanomat.fi/uutisarkisto/20000128/talo/20000128ta13.html>

¹⁹² Territorial Employment Pact.

¹⁹³ Lex Kainuu on yritys kehittää alueellisen kehityksen ohjelmaa EU:n tarkoittamalla tavalla.

¹⁹⁴ Tästä on esimerkkinä 1960-luvulta alkanut teollistuminen, joka kannusti agraariyhteiskunnasta vapautuvaa työvoimaa hakeutumaan teollisuuspaikkakunnille ja hankkimaan asunnon.

seurauksia. Suomessa on yleensä jäljitelty Ruotsin kantoja jopa ilman kritiikkiä. Rahaliittopäätökseen Ruotsi otti aikalisän ja siirsi rahaliiton jäsenyyshakemuta peläten työttömyysongelmien pahenevan¹⁹⁵. Suomessa integraatioprosessin ja rahaliiton synnyttämiä paineita työmarkkinoille arvioitiin vuoden 1997 Valtioneuvoston selonteossa¹⁹⁶. Selonteossa uskottiin kilpailun tehostumisen alentavan sekä reaalikorkoja että rakenteellista työttömyyttä. Toisaalta koska käytetyt talouden asiantuntijat ilmeisesti korostivat siirtymävaiheen ongelmia, työryhmä päätyi seuraaviin työmarkkinoiden sopimusjärjestelmän toimivuutta koskeviin suosituksiin:

1. Nimelliskorotukset tuottavuuden puitteissa – eli palkankorotukset eivät normaalioloissa saa ylittää tuottavuuden kasvun ja inflaation summaa
2. Suuremmat toimialaerot palkoissa – tavoitteena vähentää toimialojen välisiä palkka-palkka-linkkejä, jotka tyypillisesti johtavat Suomessa kasvuvaiheessa ventialavetoiseen palkkainflaatioon.
3. Muiden työvoimakustannusten jousto – sisäiset devalvaatiot ja revalvaatiot eli välillisten työvoimakustannusten muutokset voivat toimia yhtenä puskurina, mikäli niihin liittyvät rahastot keräävät itselleen riittävän vakavaraisuuden.
4. Joustavuutta yrityksissä – paikallinen sopiminen erityisesti sovellutuskohteena rahoitusongelmista kärsivät pienyritykset.
5. Joustot yksilötasolla - työehtosopimusten uudistaminen, jotka perustuvat yhteisesti hyväksytyihin pelisääntöihin ja tarjoavat mahdollisuuksia työehtojen säätelyyn joustavuutta lisäävällä tavalla.

Selonteko edustaa vallitsevaa näkemystä, joka mukaan täystyöllisyyden tavoittelu täysin joustavan palkkatason kautta ei ole kovin realistinen malli. Koska kansantalous on nykyään suurelta osin palkkataloutta, liian joustavat palkat voivat periaatteessa johtaa epävakaaseen kansantalouteen¹⁹⁷ ja lisäksi suuri palkkajoustavuus ei edes periaatteessa ole paras taloudellisten riskien jakotapa, eikä kovin laajasti edes käyttökelpoinen kehittyneissä länsimaissa¹⁹⁸, joissa työmarkkinoiden sopeutuminen perustuu ihmisten alueelliseen ja ammatilliseen liikkuvuuteen¹⁹⁹. Nimellispalkkojen alennus puhtaasti välittömän työn kysynnän ehdoilla ei ole järkevää, koska ei ole varmuutta, että työvoimapanos hakeutuu uusiin ja entistä tuottavampiin tehtäviin.

---

¹⁹⁵ Ruotsin katsoi tarpeelliseksi toteuttaa ensin työmarkkinoiden rakenteellisia uudistuksia ja vasta sen jälkeen pyrki rahaliiton jäseneksi (Calmforsin komitean mietintö).

¹⁹⁶ <http://www.vn.fi/vn/suomi/selont/emu-rap/emu-8.htm>

¹⁹⁷ Tätä riskiä osoittaa se, että Suomessa 1980-luvulla suhteellisen hyvin kohdalleen osuneet talousennusteet menivät 1990-luvun alussa pahasti metsään (Vartia, Pentti (1994) Talouden ennustamisen vaikeus, ETLA B 100).

¹⁹⁸ Nimellispalkat ovat jäykkiä myös markkintaloumaissa kuten Yhdysvallat ja Kanada.

¹⁹⁹ Neoklassisen taloustieteen tulkinta palkkojen alentamisesta työn kysynnän ja tarjonta tasapainottamiseksi, jota äärioliberalistit julistavat, on liian triviaali nykyaikaisten työmarkkinoiden analysoimiseksi ja joka tapauksessa jopa virheellinen, jos analyysi tehdään ilman keynesiläistä tai vastaavaa kokonaistaloudellista viitekehikkoa.

Työvoiman liikkuminen ei myöskään ole tehokas malli, jos kysymyksessä on vain tilapäinen markkinahäiriö²⁰⁰.

Nykyaikainen tietointensiivinen, pitkälle erikoistunut ja monimutkainen markkinatalous on aivan toisenlainen kuin Adam Smithin yli kaksisataa vuotta sitten kuvaama yksinkertaiseen vaihdantaan perustunut esiteollinen markkinatalous. "Näkymättömän käden" metaforassa kiteytynyt usko markkinakoordinaation ylivertaisuuteen vastaa huonosti modernin markkinatalouden todellisuutta, jossa hierarkkisesti organisoidut suuryritykset, yritysten väliset verkostot sekä laaja julkinen sektori vastaavat suuresta osasta maailmantalouden koordinoimista. Esimerkiksi Robert Reichin (1995) kanta on, että markkinat ovat ihmistekoiset. Kuten Kasvio ja Nieminen (1998, 45) toteavat:

”Samalla voidaan etsiä sellaisia dynaamisia institutionaalisen vuorovaikutuksen muotoja, jotka synnyttävät hyviä kehii sekä taloudellisessa että sosiaalisessa mielessä. Itse itsensä uusintavat muutoskykyiset hyvät kehät ovat kilpailukykystrategialle tärkeitä, koska ne takaavat sen, että kyseinen strategia ei perustu kansallisten voimavarojen lyhytaikaiseen ryöstöviljelyyn, vaan että se kantaa huolta kansantalouden, yhteiskunnan ja luontoympäristön jatkuvasta ja pitkäaikaisesta ylläpidosta.”

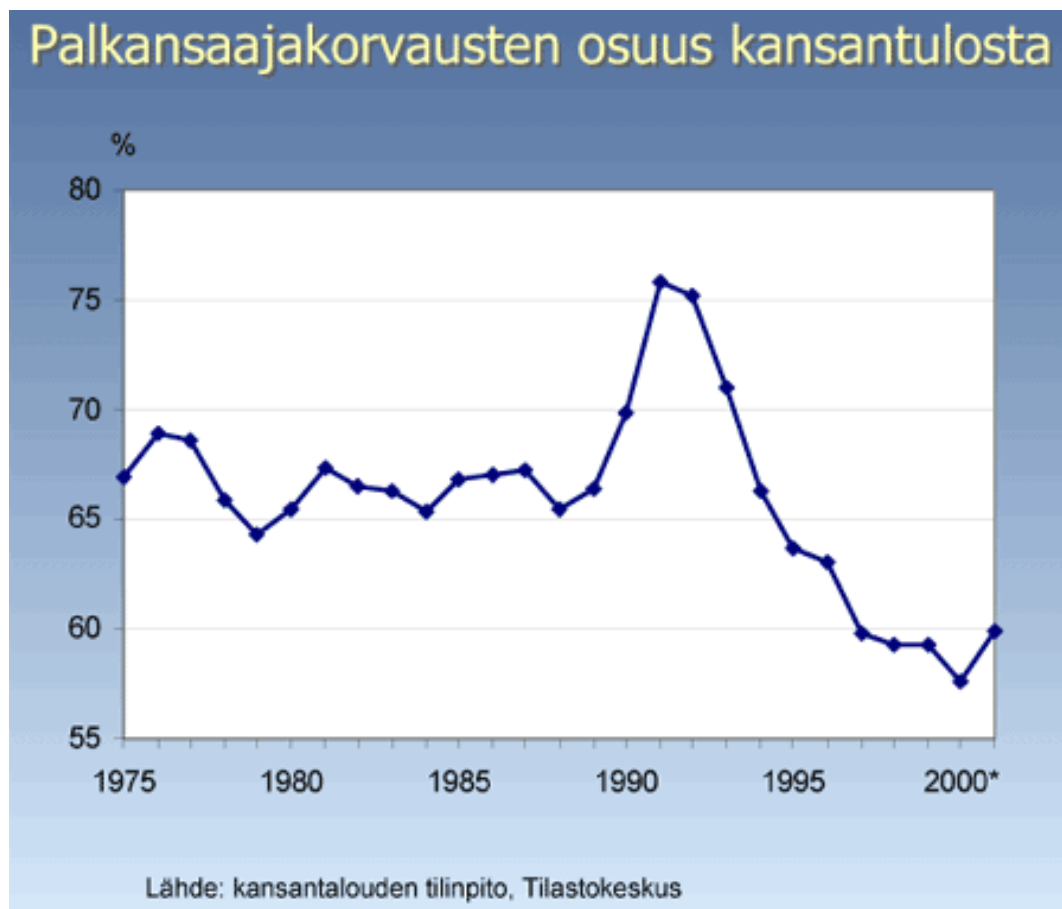
1.3. Funktionaalinen tulonjako: pääomatulot vs. työtulo

Työn ja pääoman välinen ns. funktionaalinen tulonjako oli Suomessa vakaa 1980-luvun lopulle. 1990-luvun alun lama nosti hetkellisesti työtulojen kansantulo-osuutta, mutta 1990-luvun aikana pääoman tulo-osuus on kasvanut nopeasti. Vuosituhannen vaihteeseen tultaessa työtulojen osuus laski 1950-luvun tasolle. Lienee selvää, että työtulojen osuus ei enää nouse 1980-luvun tasolle, sillä muutos pääomatulojen hyväksi on osa globaalitalouden toimintalogiikkaa. Toisaalta on syytä korostaa, että globalisointi kiihtyi selvästi vain sähkötekniisessä teollisuudessa, sillä ilman sähköteknistä teollisuutta ja sen Nokia-lisää teollisuuden funktionaalinen tulonjako olisi säilynyt entisellään vuoden 1993 jälkeen. Tupot ja maltilliset palkankorotukset ovat osasyynä siihen, että palkkatulojen osuus kansantalouden kakusta on laskenut ja pääomatulojen osuus noussut.

---

²⁰⁰ 1960- ja 1970-lukujen muuttoliike Ruotsiin helpotti merkittävästi Suomen työttömyyttä, kun kyseessä oli merkittävä rakenteellinen muutosvaihe argraariyhteiskunnasta teolliseen.

Kaavio 2: Palkansaajakorvausten osuus kansantulosta²⁰¹

Suomessa sopimuksellisuus kollektiivisesti neuvotellun sosiaalisen järjestyksen kautta on toiminut erityisen hyvin 1990-luvun laman ja kasvun vuosina, jolloin on tapahtunut merkittävä funktionaalisen tulonjaon muutos pääomatulojen hyväksi, joka tosin on ollut yleistä koko EU-alueella. Suomessa tulonjaon jyrkkä muutos 1990-luvulla johtui poikkeuksen vahvasta talouden kasvusta ja yritysrakenteen muutoksesta²⁰², joka kohdistui erityisesti globaaleihin yrityksiin ja jakaantui kaikille päätoimialoille (teollisuus, rakentaminen, palvelut). Vaikka kasvukehitys heijastui voimakkaasti koko teollisuuden tuotannon ja tuottavuuden lukuihin, muutoksen moottori oli kuitenkin sähkötekniinen teollisuus vuoden 1993 jälkeen.²⁰³

Maltillisten tuloatkaisujen työllisyysvaikutukset ovat olleet merkittäviä, koska ne ovat hillinneet alakohtaisten palkkaerojen kasvua, mikä on näkynyt tulonjaon muuttumisena pääomatulojen hyväksi aloilla, joilla tuottavuus- ja kilpailukykykehitys on ollut keskimääräistä nopeampaa. Työmarkkinajärjestöt ovat suhtautuneet neutraalisti yritysjärjestelyihin, jotka ovat nostaneet tuottavuutta ja pääomatulo-osuutta tehottomilla toimialoilla. Pääomatuloja suosivan verojärjestelmän myötä on syntynyt talouden toimintaympäristö, jossa työn ja pääoman välinen tulonjakomuutos

²⁰¹ <http://www.paperiliitto.fi/lehti2002/6kt.htm>

²⁰² Kokonaistasolla palkkatulojen osuuden laskuun vaikutti myös 1990-luvun alkupuoliskolla työvaltaisten kotimarkkinayritysten konkurssit.

²⁰³ Kyyrä, Tomi (2002): Funktionaalinen tulonjako Suomessa, VATT, Helsinki

on ilmeisesti pitkäaikainen. Toteutunut tulojaon muutos merkitsee, että parantuneen kannattavuuden vuoksi yrityksillä on aikaisempaa paremmat mahdollisuudet selvittää 2000-luvun suhdannelaskujen yli ilman työllisyyden heikkenemistä.

1990-luvun merkittävin taloudellinen saavutus oli yrityssektorin onnistunut rakennemuutos koti- ja lähimarkkinapainotteisesta rakenteesta kohti globaalia. On ilmeistä, että jos palkkoja olisi nostettu esimerkiksi sähkötekniisellä toimialalla tuottavuuden kasvun myötä, ”nokialaisen” teollisuuden kasvuimpulssi ja siihen liittyvä rakennemuutos olisivat jääneet toteutumatta. Lisäksi Suomessa on palkkamallilla kavennettu tuloeroja ja varsin tietoisesti suunnattu voimavaroja työllisyyden hoitoon. Voimakkaan ja pitkäkestoisen talouskasvun myötä työllisyys on parantunut tuntuvasti ja palkansaajien reaalin ostovoimakin on noussut 3-4 prosentin vuosivauhtia.²⁰⁴ Samalla on myös keytty hoitamaan valtionvelkaa järkevälle tasolle 1990-luvun alun katastrofitilanteesta.

Pääomatulojen absoluuttinen ja suhteellinen kasvu mahdollisti yrityssektorin vakavaraisuuden kasvun ja tätä kautta yrityssektorin riskinotto kyvyn kohenemisen, mutta tällä sinällään myönteisellä kehityksellä ei ole ollut merkittävää vaikutusta ns. ”työttömyyden kovaan ytimeen”. Pikemminkin 1990-luvun lopulla kävi selväksi, että vaikka pitkäaikaistyöttömyys on onnistuttu pitämään muita EU-jäsenmaita alempana, pitkäaikaistyöttömyyttä on vaikea alentaa ilman kalliita, aktiivisia yhteiskunnan toimenpiteitä. Tästä syystä onkin todennäköistä työmarkkinoiden segregatio, siis hajaantumisen. Nykyinen sosiaaliturvajärjestelmämme ei kuitenkaan mahdollista laajamittaista palkkatulon ja sosiaaliturvan yhdistämistä. Kärjistetysti voidaan sanoa, että suomalaisten on joko elätettävä itsensä kokonaan työnteolla tai sitten heittäydyttävä täysin sosiaaliturvan varaan.²⁰⁵ SITRAn tukijat selvittävät tutkimuksessaan uusien työmarkkinoiden syntymistä. He ennakoivat neljänlaiset työmarkkinat²⁰⁶:

- (1) globaalit
- (2) kansalliset työmarkkinat,
- (3) kolmannen sektorin vaihtoehtoiset työmarkkinat,
- (4) vastikkeellinen yhdyskuntapalvelu

²⁰⁴ Kyyrä, Tomi (2002): Funktionaalinen tulonjako Suomessa, VATT, Helsinki

²⁰⁵ Hämäläinen, Timo (1997) toim.: Murroksen aika., Selviääkö Suomi rakennemuutoksesta? WSOY.

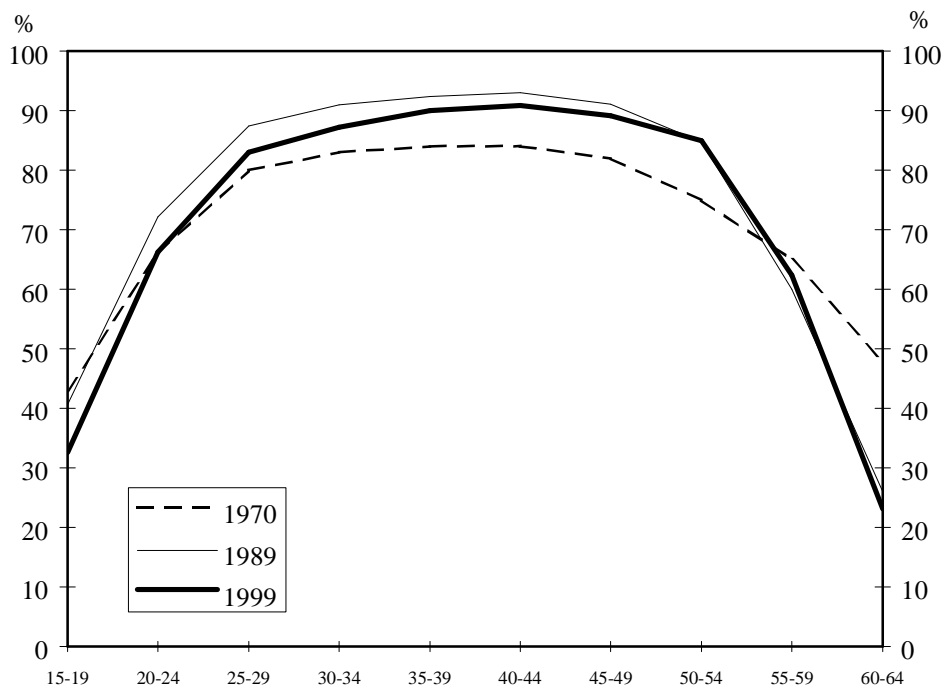
²⁰⁶ Asko Suikkanen ja Ritva Linnakangas (1998)

2. Väestön ikärakenteen muutokset ja globalisoituva talous

2.1. Työvoiman ikääntyminen

Suomessa ikäryhmittäinen työvoimaan osallistuminen muodostaa symmetrisen kellokäyrän. Työvoiman osuus väestöstä on alhainen nuorissa työttömäksi jääneissä ikäluokissa, kohoaa 40 vuoden ikään saakka, alkaa sitten alentua ja kiihtyy 50 ikävuoden jälkeen. Kellokäyrä oli vielä 1970-luvun alussa loiva eli nuorten ja ikääntyvien työvoimaosuudet olivat nykyistä korkeammat ja käyrän huippu alempi²⁰⁷. Naisten työssäkäynti kohotti työvoimaosuuksia 1990-luvun alun lamaan saakka, kunnes lama sai monet työttömäksi jääneet jatkamaan opintojaan tai jäämään kotiin hoitamaan lapsia. Työvoimaosuuksien huippu on säilynyt 35 - 45 vuoden iässä, mikä tarkoittaa, että työmarkkinoiden kannalta väestön ikärakenne on pitkään ollut erinomainen. (kaavio 2).²⁰⁸

Kuvio 5. Työvoimaosuudet iän mukaan vuosina 1970, 1989 ja 1999¹

Lähde: Työvoimatutkimukset eri vuosilta.

Työikäisen väestön ikääntyminen merkitsee tulevaisuudessa keskimääräisen työvoimaosuuden pienenemistä ja työvoiman tarjonnan supistumista. Vaikka työikäisen väestön määrä kasvaa vielä lähivuosina, työvoiman tarjonta kääntyy laskuun, elleivät työvoimaosuudet kohoaa. Nykyisten ikäryhmittäisten työvoimaosuuksien säilyessä työvoiman tarjonta supistuisi vuoteen 2010 mennessä

²⁰⁷ Eräs selitys oli kotitaloustyöt, jotka pitivät naiset työelämän ulkopuolella 1970-luvulle saakka.

²⁰⁸ <http://www.vn.fi/stm/suomi/tao/julkaisut/romppanen/tyovoima.htm>

lähes 90 000 henkilöllä, vaikka työikäisen väestön määrä kasvaisi lähes 60 000 henkilöä. Tämä kuvaa hyvin työikäisen väestön ikääntymisen vaikutuksia. Jatkossa keskimääräinen työvoimaosuus voisi hiukan kohota, kun suuret ikäluokat siirtyvät eläkeikään. Tällöin työikäisen väestön määrä kuitenkin vähenee jo nopeasti ja työvoiman tarjonnan alenemista on vaikea estää.

Suomen alhainen työhönosallistumisaste korostuu vertailussa muihin Pohjoismaihin²⁰⁹, joissa ikääntyvien työhönosallistumisasteet ovat säilyneet kansainvälisesti korkeina päinvastoin kuin Suomessa, jossa vain noin puolet 55 - 59-vuotiaista miehistä on työllisiä. Niissä maissa, missä tämänikäisten työvoimaosuus oli Suomea alhaisempi, työllisyystilanne on parempi. Ikääntyvien työttömyys on Suomen ohella vaikea ongelma Saksassa (osin yhdistymiseen liittyneen rakennemuutoksen seurauksena) ja Espanjassa, missä myös yleinen työttömyysaste on korkea. Myös Ruotsissa yli 60-vuotiaiden työttömyysaste on korkea ja maa poikkeaa muista siinä, ettei siellä työttömyysaste pienene lähelle eläkeikää siirryttäessä. Tämä kuvastanee sitä, ettei Ruotsissa ole käytössä yhtä laajoja työttömiin kohdistuvia varhaiseläkejärjestelyjä kuin muissa maissa. Hollannissa ei OECD:n tilastojen mukaan ole yli 60-vuotiaita työttömiä. Tämä johtuu siitä, ettei yli 57,5-vuotiaan työttömän tarvitse aktiivisesti etsiä työtä. Hollantilaisten oman arvion mukaan 60 - 64-vuotiaiden työttömyysaste on lähellä 55 - 59-vuotiaiden vastaavaa²¹⁰.

Työttömyys uhkaa eniten ikääntyneitä työttömyyseläkeputken kynnyksellä. Kyse ei ole sattumasta, sillä työnantajalle tulee halvemmaksi saneerata ikääntynyt työntekijä työttömäksi kuin päästää hänet esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeelle. Mikäli irtisanotun työntekijän työttömyyspäiväraha-kausia alkaa 55 vuoden ja yhden kuukauden iässä, se voi lisäpäiväoikeuden turvin jatkaa 60 vuoden ikään ja muuttua sitten työttömyyseläkkeeksi. Toisin sanoen, jos työtön on täyttänyt 57 vuotta ennen työttömyyspäivärahan 500 päivän enimmäisajan umpeutumista, hän voi saada työttömyyspäivärahaa 60-vuotiaaksi eli työttömyyseläkkeeseen oikeuttavaan ikään asti. Työttömyyseläkeputken mahdollisuus lisää ikääntyvien työttömyysriskin jopa kaksinkertaiseksi 1990-luvun aineistojen valossa²¹¹. Yritykset ovat käyttäneet työttömyyseläkkeen tarjoamaa henkilöstön vähentämisen väylää hyväkseen teollisen rakennemuutoksen vauhdittamisessa ja tuottavuuden kasvattamisessa 1990-luvulla²¹².

Tukea työttömyyseläkeputken vaikutuksesta työttömyyteen antoi vuoden 1997 alusta voimaantullut uudistus. Kun työttömyyseläkeputken alaikäraja korotettiin 53 vuodesta nykyiseen 55 vuoteen, 53–54-vuotiaiden työttömyysriski puolittui. Ikärajan nostamisen myönteisin tulos työllisyyden kannalta oli se, että 53–54-vuotiaat pysyivät työssä aikaisempaa paremmin ja entistä suurempi osuus 53–54-vuotiaista työttömistä työllistyi. Jos työttömyys tai työllistyminen olisi täysin eläkeputkesta riippumaton,

---

²⁰⁹ Ruotsissa ja Norjassa miesten työvoimaosuudet ovat säilyneet korkeina ja naisten jo ennestään korkeat työvoimaosuudet ovat edelleen kohonneet jopa ikäryhmässä 60 - 64-vuotiaat.

²¹⁰ EU Commission, 1999.

²¹¹ Rantala, Juha (2002) Ikääntyvien työttömyys ja työttömyyseläke, Eläketurvakeskus.

²¹² Työttömyyseläkeputken on katsottu vakiintuneen osaksi ikääntyville työntekijöille suunnattua sosiaalipoliittista järjestelmää, kun työnantajien lisäksi myös työntekijät ja työvoimaviranomaisetkin ovat toiminnassaan hyväksyneet sen ja käyttävät sitä. Työttömyyseläkeputki on siis yksi työelämän "näkyvättömistä" pelisäännöistä. (Simo Aho & Päivi Österman (1999): Ikääntyvien työssäkäynti, työttömyys ja varhainen eläkkeelle siirtyminen 1987-1996. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 1999:7, Helsinki.)

näin tuskin olisi käynyt. Ikääntyvien työttömyyteen vaikuttavat myös rakenteelliset tekijät. Esimerkiksi yhteiskunnan tietotyövaltaistuminen on vähentänyt ikääntyvän työvoiman haluttavuutta koulutuksellisista syistä eikä työttömyyseläkeputken vuoksi.²¹³ Ikääntyvien pitkäaikaistyöttömien tilanne on hankala myös sikäli, että yli 55 – vuotiaat ovat laman aikana pudonneet aktiivisten työvoimapolitiittisten toimenpiteiden ulkopuolelle. Työmarkkinoille palaamiseen tähtäviä toimenpiteitä on varsin harvoin kohdistettu tähän ikäluokkaan.

Tutkijat Simo Aho ja Päivi Österman²¹⁴ selvittivät osana Kansallista ikäohjelmaa 45–64-vuotiaiden työssäkäyntiä, työttömyyttä ja siirtymistä varhaiselle eläkkeelle vuosina 1987–1996. Tutkijat havaitsivat, että ikääntyvien asema työmarkkinoilla heikkeni selvästi vasta lamavuosina 90-luvun alussa. Laajaan aineistoon pohjautuen tutkimus osoittaa, että jos ikääntyvää henkilöä uhkaa työttömyys, on todennäköisintä, että työttömäksi joutuu 55–59-vuotiaana eli joutuu "työttömyyseläkeputken". Samalla yli 60-vuotiaiden eläkkeelle siirtyminen on selvästi yleistynyt ja vuonna 1996 joka toinen jäi 60–64 ikävuosien välillä työttömyyseläkkeelle, kun vielä vuonna 1990 joka kymmenes. Samaan aikaan kun 45–65-vuotiaiden osuus työkyvyttömyyseläkkeelle ja yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneistä on pienentynyt, on heidän osuutensa työttömyyseläkkeelle siirtyneistä lisääntynyt. Työttömyyseläke onkin lamavuosina vakiinnuttanut asemansa ikääntyvien työntekijöiden reittinä ulos työmarkkinoilta.

Ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät ovat jääneet työttömiksi suoraan työstä, ja vain muutama prosentti koulutuksessa tai eläkkeeltä tai sairauden jälkeen. Yleisin työsuhteen päättymisen syy oli irtisanominen tuotannollisista tai taloudellisista syistä. Vakaan työuran jälkeen tämä syy oli selvästi yleisempi kuin aikaisemmin heikosti ansiotyöhön kiinnittyneillä, jotka taas muita useammin olivat joutuneet työnhakijoiksi määräaikaisen työsuhteen päättymisen kautta. Työttömyys oli kohderyhmässä kestänyt keskimäärin 130 viikkoa, miehillä naisia kauemmin. Vakailta työurilta tulleiden työttömyys oli kestänyt vähemmän aikaa kuin katkonaisemmin työssä olleiden. Pääkaupunkiseudulla pitkäaikaistyöttömien työurat olivat rikkonaisempia kuin muualla asuvien.²¹⁵

Kari Vähätalo²¹⁶ on tutkimuksessaan pitkäaikaistyöttömyydestä ja lamasta selvittänyt pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-asemaa ja huono-osaistumista lamavuosina 1993–1994. Vähätalo jakaa pitkäaikaistyöttömät työmarkkina-asemaltaan pistäytyjiksi, ajalehtijoiksi ja juuttuneiksi. Pysyvämpään työttömyyteen juuttumisen todennäköisyys kasvaa ikävuosien myötä selvästi²¹⁷. Runsaimmin juuttuneita Vähätalo löytää vuonna 1939 (vuonna 1994 55 vuotta täyttäneet) tai sitä ennen syntyneiden naisten joukosta, missä pitkäkestoiseen työttömyyteen oli juuttunut joka kolmas tämän ikäryhmän naisista. Koulutuksen merkitys iäkkäämpien henkilöiden

²¹³ Rantala, Juha (2002) Ikääntyvien työttömyys ja työttömyyseläke, Eläketurvakeskus.

²¹⁴ Simo Aho & Päivi Österman (1999).

²¹⁵ Rajavaara, Marketta ja Viitanen, Mikko. Pitkästä päivätyöstä pitkäaikaistyöttömäksi: rekisterikartoitus. Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien palvelutarveselvityksen seurantalutkimuksen osaraportti 1. Helsinki: Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 20, 1997 (ss. 93–94).

²¹⁶ Vähätalo, Kari. (1996) Pitkäaikaistyöttömät ja lamasta selviytyminen. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-aseman ja sosiaalisen huono-osaisuuden muotoutumisesta vuosina 1993 – 1994. Helsinki: Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 132.

²¹⁷ Vuonna 1990 yli 54-vuotiaiden työntekijöiden riski jäädä työttömäksi oli noin puolitoistakertainen verrattuna 33–44 -vuotiaisiin. Vuonna 1996 riski oli jo 3,5-kertainen vertailuryhmään nähden. (Korkeamäki 2001, 20.)

työmarkkinauralle on vähäisempi kuin nuorilla. Tämä selittyy paljolti iäkkäämpien henkilöiden yleisellä matalalla koulutustasolla²¹⁸, ja toisaalta työmarkkinoilla esiintyvä ikääntyviin kohdistuva ikäsyryntä on niin voimakasta, että se ulottuu myös korkeammin koulutettuihin. Pääsääntönä on se, että työvoiman ikääntyminen ja koulutustasoerot heijastuvat työttömyyden rakenteeseen ja eläke- ja sosiaalietuuksien tasoon²¹⁹. Pitkäaikaistyöttömyydessä alkavat entistä enemmän korostua ikään ja kouluttamattomuuteen liittyvät piirteet eli suurten ikäluokkien ongelmat.

Useiden tutkimustulosten mukaan edes hyvä koulutus ja työkyky, aktiivinen työnhaku tai työvoimapolitiittisiin aktivointitoimenpiteisiin osallistuminen eivät merkittävästi paranna ikääntyvien työttömien työllistymistodennäköisyyttä. Tilastollisesti työttömyys muodostuukin yleensä sitä pitkäkestoisemmaksi, mitä vanhemmasta henkilöstä on kysymys. Todellisuudessa ikääntyvien työmarkkina-asema on vielä työvoimatilastoissa kuvattuakin heikompi, koska usein ikääntyvien pitkäaikaistyöttömyyden katkaisee muutamaksi kuukaudeksi työvoimapolitiittinen toimenpide, joka kuitenkin vain harvoin johtaa pidempään työsuhteeseen. Nousukaudellakin parhaiksi työllistymiskeinoiksi ovat osoittautuneet yrittäjäksi ryhtyminen tai työllistyminen aiemmalle työnantajalle. Tosin on korostettava, että ikääntyvät eivät ole yhtenäinen joukko työllistymistodennäköisyyden suhteen. Vielä 45 - 54-vuotiaana uudelleen työllistymisen mahdollisuudet ovat kohtuullisen hyvät, mutta 55 - 64-vuotiaista työttömistä työllistyy enää muutama prosentti²²⁰.

2.2. Hallituspolitiikan haateena ikääntyvien yhteiskuntasopimus

Lipposen toinen hallitus, joka aloitti toimintansa 15.4.1999, otti talouspolitiikan päätavoitteeksi työllisyyden parantamisen. Hallituksen tavoite oli nostaa työssä olevien osuus työikäisestä väestöstä 70 prosenttiin. Vakauttavan talouspolitiikan ohella hallitus panosti talouskasvuun hyödyke-, pääoma- ja työmarkkinoiden toimivuutta parantavien rakenneuudistusten kautta. Kilpailukyvyn turvaamiseksi ja työllisyyden parantamiseksi hallitus sitoutui tukemaan ns. kolmikantaista työmarkkinamallia, jonka kulmakiviä ovat korkea järjestäytymisaste, vakiintuneet, toimivat neuvottelusuhteet sekä selkeä eri tasot ja alat kattava neuvottelujärjestelmä. Hallitus jakoi työvoimapolitiittiset toimenpiteet neljään pilariin:

Pilari I: Työllistävyyden parantaminen

Työvoimahallinnon aktiivisten toimenpiteiden osuus on 0,8 % BKT:sta ja opetusministeriön 0,5 %:ia. Toimenpiteitä on laaja-alainen joukko. Tämän selvityksen kannalta tärkeä on ”Kansallisen ikäohjelma”, jota hallitus tuki viestintä- ja koulutuskampanjalla, koulutuskokeiluilla ja työvoimapolitiittien kehittämishankkeilla. Erityistoimena tarjottiin tutkintokoulutusta perusasteen koulutuksen omaaville ja yli 40-vuotiaille työhakijoille. Hallituksen tavoite oli saattaa noin 100 000 henkeä eli

---

²¹⁸ Nuoret työmarkkinoille tulevat ikäluokat ovat yli 80-prosenttisesti ammatillisesti koulutettuja. Vastaava osuus työmarkkinoilta poistuvissa ikäluokissa on kolmanneksen luokkaa. Tämä sukupolvien vaihtuminen kohottaa työvoiman keskimääräistä koulutustasoa nopeasti.

²¹⁹ Ikääntyvän työvoiman suuri määrä johtaa eläke- ja muun sosiaaliturvan rahoitusongelmiin ja varhaiseläkemenojen hillintään

²²⁰ Aija Patomäki: Ikääntyvän työttömän työllistymisen esteet. Stakes, FinSoc Työpapereita 2/2001.

lähes kolmannes ennustetusta työttömien työnhakijoiden määrästä aktiivisten toimenpiteiden piiriin.

Pilari II: Suositaan yrittäjyyttä

Julkisen sektorin rahoitus tutkimus- ja kehitystoimintaan on ollut noin 1 % BKT:sta, mihin on lisättävä yritysosuudet, jolloin päästään runsaaseen 3 %:iin BKT:sta. Ansiotulojen verokevennys on tavoitteellisesti vuosina noin tasolla 0.5 % BKT:sta, joskin verotuksen keventämiskäytännöt on toteutettu valtiontalouden tasapainon ehtoilla. Ikääntyviin työntekijöihin kohdistuvia toimenpiteitä ei suoranaisesti ole mutta lähellä sitä ovat mm.: Hyödynnetään tietoteknologian tarjoamia mahdollisuuksia sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämisessä ja kehitetään tietoliikenneteknologian ohella tietoyhteiskunnan sisältöä sekä sisältöteollisuutta.

Pilari III: Parannetaan yritysten ja työntekijöiden sopeutumiskykyä

Kahteen edelliseen nähden panostukset ovat vaatimattomia. Tärkeitä ikääntyvän kohderyhmän kannalta ovat ”Kansallinen työelämän kehittämissuunnitelma” ja ”Tuottavuussuunnitelma”. Tämän ohella keskeistä on kokonaisvaltainen työssä jaksamisen tutkimus- ja toimenpidesuunnitelma.

Pilari IV: Edistetään yhtäläisiä mahdollisuuksia

Tämä ohjelma kohdistuu nuoriin lapsiperheisiin, jolta osin julkisen päivähoitojärjestelmän kokonaiskustannukset ovat 1,5 % BKT:sta. Ikääntyvien kohderyhmän kannalta on olennaista sukupuolten välisen tasa-arvon paraneminen, johon liittyy mm. Tilastokeskuksen säännöllisesti tuottama tasa-arvobarometri ja Työhallinnon työmarkkinoiden segregatiota lieventävät tulosohjaustoimet ja laatuvaatimukset. Lisäksi samapalkkaus on keskeinen tavoite valtionhallinnossa.

Kansallinen Ikäohjelma on EU:n ensimmäinen laajamittainen ikäprojekti; Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien palvelutarveselvitys on kansainvälisesti ainutlaatuinen. Vuoden 1998 työvoimapolitiikkauudistus ja alueelliset kumppanuushankkeet eivät tosin ole uudistushankkeiden kansainvälisiä päänavaajia, mutta ne ovat eturintamassa. Työhallinnon syrjäytymisen ehkäisyä käsittelevä työryhmä jätti ehdotuksensa tammikuussa 1999. Työryhmän ehdotuksiin kuuluu mm. työvoimatoimistojen toiminnan, paikallisen yhteistyön ja koulutuksen kehittämistä, työllistämistoimien painopisteen siirtämistä toimiin, joiden kautta työnantajat saavat kokemuksia työttömistä, työttömien terveydenhuollon saattamista samalle tasolle kuin työsuhteessa olevien sekä maahanmuuttajien kielipetuksen ja ammatillisen koulutuksen kehittämistä. (Työministeriö 1999.) Syrjäytymisen ehkäiseminen ja yhteistyö työvoimapolitiikan toimeenpanossa -projekti jätti vuonna 2001 raporttinsa, jossa tarkastellaan työhallinnon palveluita ja toimenpiteitä, joilla voidaan vaikuttaa pitkäaikaistyöttömyyteen ja työmarkkinoilta syrjäytymisen ehkäisemiseen. Raportin keskeisin viesti on, että kustannuksiltaan ja vaikuttavuudeltaan tehokkainta pitkäaikaistyöttömyyttä ja työmarkkinoilta syrjäytymistä ehkäisevää toimintaa on pitkittyvän työttömyyden ennaltaehkäisy. (Työministeriö 2001b.)

Kansallinen ikäohjelma²²¹ onnistui toimintakautensa aikana parantamaan ikääntyneiden arvostusta ja asemaa työelämässä. Ohjelman vahvuutena on ollut sen laaja toimijaverkosto²²² ja verkostoitunut toimintamalli. Lainsäädännössä on edetty tavoitteeseen keskimääräisen eläkkeellejäämisiän myöhentämiseksi 2-3 vuodella, jolloin samalla eläkevakuutusmaksun ja -etuuden yhteyttä tiivistetään, ja pitkästä työurasta ansaittavaa etuustasoa nostetaan. Työntekijöiden työssä jaksamista palvelevat myös työterveyshuoltolain ja yhteistoimintalain muutokset sekä uusi työturvallisuuslaki. Tulevaisuuden haasteena on työvoiman riittävyyden varmistaminen, missä suhteessa positiivista kehitystä edustaa se, että ikääntyneiden asema työelämässä on parantunut ja heidän työllisyytensä on ylittänyt lamaa edeltäneen tason²²³.

Haasteena ovat peruskäsitteet kuten ”ikäntyvät”, ”ikäntyneet” ja ”parhaassa työiässä olevat”. Tulevaisuudessa työvoimatarjonnan potentiaalinen kasvu kohdistuu yli 45-vuotiaiden ikäryhmää, jossa työllisyyden kasvu on ollut suurinta laman jälkeen. Työllisyysaste on kansainvälittäin edelleen vaatimatonta esimerkiksi 60–64-vuotiaiden ryhmässä eli vain 25,3 %. Kansallisen ikäohjelman toimeenpanossa keskeinen osa on elinikäisen oppimisen politiikkaa²²⁴. Merkittävin tavoite on keski-ikäisen aikuisväestön, erityisesti heikon pohjakoulutuksen omaavan aikuisväestön osaamistarpeisiin vastaaminen²²⁵. Kansallisen ikäohjelman kautta on toteutettu monia innovatiivisia osaohjelmia:

- (1) Opettajat ovat osaamishaasteiden keskiössä, sekä opettajina, että asiantuntijoina. Ammatillisen aikuiskoulutuksen opetushenkilöstölle on suunnattu tutkimus-, kehittämis- ja valmennusohjelma TUKEVA (vuosina 1999 – 2003) tavoitteena nostaa noin 2000 alalla työskentelevän osaamista ja pätevyyttä. Vastaava lisäkoulutus- ja kehittämisohjelma, vapaan sivistystyön opetushenkilökunnan osaaminen ja pätevyys -ohjelma VSOP kattaa noin 1500 henkilöä, joista 300 - 400 saavuttaa muodollisen pätevyyden ohjelman kautta.
- (2) "Tietoyhteiskuntataidot kaikille!" -hanke tähtää kansalaisten tietoyhteiskunnan perustaitojen kehittämiseen. Näitä ovat tekniset käyttötaidot, viestintätaidot, tiedon hankintataidot, kuluttajataidot ja semanttiset taidot (vaikutusten ymmärtäminen ja hallitseminen). Hankkeen kohteena on 1,5 miljoonaa kansalaista, joista merkittävä osa on keski-ikäisiä ja sitä iäkkäämpiä. Tavoitteena on, että vuoteen 2005 mennessä periaatteessa kaikille on tarjottu mahdollisuus hankkia elämäntilanteeseensa soveltuvat perustaidot.²²⁶

²²¹ <http://www.stm.fi/suomi/tiedote/tied02/haotiedote1876.htm>

²²² Keskeiset toimijat ovat olleet sosiaali- ja terveysministeriö, työministeriö, opetusministeriö, Työterveyslaitos, Työeläkelaitosten liitto, Työturvallisuuskeskus sekä työmarkkinajärjestöt.

²²³ Työllisten määrällä mitaten pahin lamavuosi oli 1994, silloin työllisten määrän vuosikeskiarvo oli 2 040 000 henkeä. Vuonna 2001 työllisiä oli 2 350 000 eli 310 000 henkeä enemmän. Työllisyysaste nousi 60 %:sta 67,7 %:iin. Kansallisen ikäohjelman ydinkohderyhmässä, 45 - 64-vuotiaat, työllisten määrä kasvoi 226 000 henkilöllä. (<http://www.stm.fi/suomi/tiedote/tied02/haotiedote1876.htm>)

²²⁴ Ammatillisen osaamistason nostamiseksi aikuisille on tarjolla muuntokoulutusta, räätälöityjä koulutusohjelmia, näyttötutkintoja, oppisopimuskoulutusta ja työelämäläheisiä ammattikorkeakoulujen jatkotutkintoja. Aikuisopiskelijoiden mahdollisuuksia osallistua koulutukseen on edistetty parantamalla heidän opintososiaalisia etuuksiaan.

²²⁵ Konkreettiset ehdotukset keski-ikäisten osaamistason viisivuotisesta "nosto-ohjelmasta" sisältyvät parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän mietintöön (OPM 3:2002).

²²⁶ Hankkeeseen osallistuu mm.: aikuisoppilaitokset, kirjastot, kansalaisjärjestöt, YLE, säätiöt ja yritykset. Opetusministeriö suuntasi opintoselityskokeilun pilottivaiheen tietotekniikan perustaitojen

- (3) Työkykyä ylläpitävä toiminta (Tyky-toiminta) sai alkunsa keskeisten työmarkkinajärjestöjen sopimuksesta vuodelta 1989. Työkykyä ylläpitävä toiminta sisällytettiin 1990-luvulla työterveyshuoltosäännöksiin. Tykytoiminta on nykyisin osa työsuojelua ja henkilöstön kehittämisohjelmia. Tavoitteena on ennalta ehkäisevä puuttuminen niihin tekijöihin, jotka jatkuessaan johtaisivat työkyvyttömyyteen²²⁷.
- (4) Työterveyslaitoksen vetovastuulla toimiva ja vuonna 1999 käynnistynyt ”Työkyky tehdään yhdessä” -hanke (Porkkana-hanke) on kohdistettu erityisesti pientyöpaikkojen ikääntyneille työntekijöille siten, että työpaikkatarkastuksissa otetaan erityisesti huomioon 45 vuotta täyttäneiden palvelusuhteiden laatu ja työaikajärjestelyt, työympäristön asianmukaisuus ja mahdollisuudet tehdä ikääntymisen edellyttämiä muutoksia.
- (5) ”Ihmisen ikäkaudet johtamishaasteena” on Työterveyslaitoksen koordinoima laaja koulutushanke²²⁸, Hanke on useissa koulutustilaisuuksissaan jakanut oikeata tietoa ikääntymisestä. Lisäksi koulutushanke on perustanut yli sadan hengen kouluttajaverkoston, joka on kerännyt koulutusmateriaalia ja tietoa ikääntymisestä johtamishaasteena²²⁹.
- (6) Sosiaali- ja terveysministeriö on valmistellut vuosina 2002–2006 toteutettavan VETO-ohjelman, jonka tavoite on lisätä työelämän vetovoimaa. Ohjelma koostuu neljästä osasta²³⁰, joille valmistellaan toimintasunnitelmat (tavoitteet, toteuttajat, resurssit, halutut muutokset/ vaikutukset ja mitattavat indikaattorit). Sosiaali- ja terveysministeriön osastot osallistuvat ohjelman toteutukseen kuten myös Työterveyslaitos ja työsuojelun piirihallinto.

2.3. Erikoisosaajien koulutuksen sopimusongelma

Työmarkkinoilla keskeinen haaste on erikoisammattikoulutus, joka asettuu kolmikannan (julkinen sektori, työnantaja ja työntekijä) välialueelle. Yritysten tarpeita vastaavaa erikoisammattikoulutusta ei kuulu koulutusinstituuttien perustehtäviin, koska yleinen ammattien kehitystä ennakoiva tieto on sekä harhaista että vanhentunutta. Kaoottisilla markkinoilla vain yritykset voivat tietää ydinosamisensa ja tästä johdetut työvoimatarpeet. Yritykset eivät halua ottaa koulutusta vastuulleen täysimääräisesti, koska erikoisosaajille on kysyntää työmarkkinoilla, jolloin kilpailijat voivat päästä

---

hankkimiseen. Seurantatulosten perusteella opintoseteli näyttäisi olevan toimiva mahdollisuus kohdentaa tietotekniikan koulutusta (OPM 2:2002). Myös työministeriöllä on suunnitelmia tukea työttömien tietotekniikkataitojen hankkimista opintosetelillä.

²²⁷ Tyky-barometri on Kansallisen ikäohjelman ja Työterveyslaitoksen tutkimus, jonka avulla seurataan työkykyä ylläpitävän toiminnan toteutusta, toimivuutta ja sisältöä työpaikoilla.

²²⁸ Toteuttajina ovat Hallinnon kehittämiskeskus, Johtamistaidon opisto, Kuntakoulutus, POHTO.

²²⁹ Koulutushankkeen selvityksen mukaan viisi tärkeintä eläkkeellesiirtymisiän myöhentämiseen vaikuttavaa asiaa ovat: johtamiskulttuurin parantaminen, työn muotoilun parantaminen, ikääntyvien arvostuksen lisääminen, ikääntyvien koulutuksen vahvistaminen sekä ikääntyvien vahvuuksien hyödyntäminen.

²³⁰ (1) turvallisuuskulttuuri, (2) työterveyshuolto- ja kuntoutus, (3) työelämän moninaisuus ja tasa-arvo sekä (4) toimeentuloturva ja työssäoloaika.

hyötymään yrityksen koulutusinvestoinneista ilmaiseksi. Tämä ns. ulkoisvaikutus on ratkaistavissa "sisäistämällä" ulkoisvaikutus²³¹ yrityksen itsensä ja yritysten välisen yhteistyöverkoston kautta tai tekemällä yhteistyötä julkissektorin kanssa. Tehokkain malli on ilmeisesti koulutussopimukset, jotka ovat laajassa käytössä mm. Saksan oppisopimusjärjestelmässä ja Yhdysvaltain yliopistojen aikuiskoulutuksessa.

Koulutussopimusten avulla ammattikoulutusinvestointien hyödyt ja kustannukset kohdistuvat kansantalouden kannalta tehokkaasti. Veronmaksajat maksavat vain sellaista koulutuksesta, josta on laajempaa yhteiskunnallista hyötyä; yritykset eivät voi "vapaamatkustaa" toisten yritysten koulutusinvestoinneilla, kun uusi työnantaja joutuu maksamaan koulutussopimuksen purkamisesta aiheutuvat kulut. Koulutussopimusten voitaisiin myös odottaa lisäävän työntekijän ja työnantajan välistä sitoutumista ja luottamusta, mikä edistäisi uusien verkostomallien käyttöä. Julkiseen koulutusjärjestelmään verrattuna koulutussopimukset parantavat ammattikoulutuksen kohdentumista yritysten erikoistarpeisiin sekä lisäävät yritysten koulutusinvestointeja. Koulutussopimusten julkistaloudellinen edullisuus voisi myös helpottaa laajamittaista elinikäiseen oppimiseen siirtymistä.

Koulutussopimusten varjopuolina on usein mainittu se, että ne johtaisivat "uuteen feodaaliyhteiskuntaan", jossa työntekijöillä ei olisi mahdollista vaihtaa joustavasti työpaikkaa. Tämä jäykistäisi työmarkkinoita ja estäisi osaamisen ja innovaatioiden leviämistä yritysten kesken. Työntekijästä voisi tulla yhden työnantajan "vanki". Tämä uhkakuva ei kuitenkaan vastaa todellisuutta, sillä työvoiman liikkuvuus ei loppuisi koulutussopimusten käytön laajentuessa. Näillä sopimuksilla koulutukselle asetettaisiin vain markkinahinta, jonka avulla siihen sijoitetut varat tulisivat yhteiskunnan kannalta tehokkaasti käytetyiksi. Yhteiskunnan kannalta on tärkeää, että jokaista koulutuspäätöstä tehtäessä sekä työnantaja että työntekijä ottavat huomioon koulutuksesta aiheutuvat yhteiskunnalliset kustannukset. Yritysten tulisi myös työntekijöitä palkatessaan ottaa huomioon heidän erikoiskoulutuksestaan edelliselle työnantajalle ja yhteiskunnalle aiheutuneet kustannukset. Niinpä yritysten tulee olla valmiit korvaamaan koulutussopimuksen purkamisesta uudelle työntekijälleen aiheutuvat kustannukset.²³²

Koulutussopimuksia ei voi käyttää yleissivistävän koulutuksen järjestämiseen, koska siitä saatavat hyödyt leviävät yhteiskunnassa niin laajalle, ettei niitä (ulkoisvaikutuksia) voida sisällyttää työnantajan ja työntekijän väliseen koulutussopimukseen. Ammattikoulutuksen julkinen rahoitus olisi siis edelleen perusteltua niiltä osin kuin se on luonteeltaan yleissivistävää. Tämä ei tarkoita sitä, että koulutuksen tulisi välttämättä tapahtua julkisissa ammattioppilaitoksissa. Koulutussopimukseen on mahdollista liittää takaisinkytkentää mm. yritysten oman koulutuksen arvottamisella, jolloin voidaan varmistaa, etteivät yritysten yhteenlaskettu yhteiskunnallinen maksutaakka (verot, sotumaksut, koulutusinvestoinnit, jne.) nouse kohtuuttomaksi. Tämä saattaisi edellyttää maksuhelpotuksia tai koulutustukea varsinkin pienimpien yritysten osalta.

²³¹ Taloustieteessä ulkoisvaikutusongelmaa voidaan monilla tavoin. Markkinaosapuolten keskinäinen sopimus on institutionaalisesti yksinkertaisin ja halvin kuten ns. Coase-teoreema (kehittäjä nobelisti Ronald Coase) antaa ymmärtää.

²³² Hämäläinen, Timo (1997) toim.: Murroksen aika., Selviääkö Suomi rakennemuutoksesta? WSOY.

Taloukasvun painottuminen yliopistokeskuksiin ja rannikkoalueilla on 1990-luvun lopulla synnyttänyt alueellisia eroja työvoiman kysyntään ja tarjontaan²³³. Keskeisimmät esteet työvoiman liikkuvuudelle ovat asuntojen puute ja vuokratason nousu muuttovoittopaikkakunnilla, sekä perheeseen liittyvät syyt. Varsinkin pääkaupunkiseudulla kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puute on hyvin merkittävä työvoimakapeikon aiheuttaja, joka korostuu matalapalkka-aloilla. Osaratkaisun tuo myös tietoliikenne ja etätöiden mahdollisuuksien kehittäminen.

Yritykset eivät aina ole kiinnostuneita ikääntyvien työntekijöiden uudelleen koulutuksesta, vaikka toisaalta ikääntyvän työvoiman syrjäytyminen merkitsee pulaa ammattitaitoisesta työvoimasta. Toimialojen välinen ja ammatillinen liikkuvuus ovat tärkeitä työmarkkinoiden joustavina osa-alueina. Joustavat työmarkkinat merkitsevät myös sitä, että työnantajien on sopeuduttava yksilöiden tarpeisiin ja kykyihin sekä hyödynnettävä mahdollisimman tehokkaasti työntekijöiden osaamista. Tämä koskee sekä ammatilliseen osaamiseen liittyvien valmiuksien hyödyntämistä että terveydellisten tekijöiden huomioonottamista työtehtävien suuntaamisessa. Tällä on vaikutuksia työvoiman saatavuuteen sekä taloukasvuun.

Normaalityösuhteeksi voidaan määritellä työ, jota tehdään yhdelle työnantajalle, kokoaikaisesti, työnantajan määräämissä tiloissa ja määräämättömäksi ajaksi solmitussa työsuhteessa²³⁴. Muut, kuten esimerkiksi määrä- ja osa-aikaiset sopimukset, luetaan epätyypillisiin työsuhteisiin²³⁵. Epätyypilliset työsuhteet ovat työntekijän kannalta hyödyllisiä silloin, kun ne toimivat siltana pysyvään työsuhteeseen tai luontevana tapana rytmittää omaa työuraa. Asia on kokonaan toinen silloin, kun määräaikainen työsuhteeseen osoittautuu epävarmuuden ansaksi, josta ei pääse irti kuin työttömyyteen²³⁶. Työntekijän kannalta on olennaista ollaanko epätyypillisessä työsuhteessa omasta tahdostaan vai vastentahtoisesti²³⁷. Epävarmuus työn jatkuvuudesta heijastuu myös taloudellisiin päätöksiin ja siten kotimarkkinakysyntään. Pahimmassa tapauksessa osa-aikaisuus tai määräaikaisten töiden väliin jäävät työttömyysjaksot aiheuttavat toimeentulo-ongelmia.

Kaikista työsuhteista noin kuudennes on määräaikaisia (Kuvio 4.10.). Suhteessa työvoiman määrään julkisella sektorilla on selvästi enemmän määräaikaisia työsopimuksia kuin yksityisellä sektorilla. Vuonna 2000 valtion työpaikoista 21,8 %

²³³ Epätasapaino voidaan periaatteessa ratkaista luomalla uusia työpaikkoja Itä- ja Pohjois-Suomeen ja hyödyntämällä työvoiman liikkuvuuden tarjoamia mahdollisuuksia mutta käytännössä tämä ei ole kovin todennäköistä.

²³⁴ Työsopimuslain (55/2001) mukaan työsuhte on pääsääntöisesti solmittava pysyväksi (toistaiseksi voimassa olevaksi); määräaikaisia työsopimuksia voi solmia vain poikkeuksellisesti, perustellusta syystä.

²³⁵ Tilastokeskus käyttää Työvoimatutkimuksessaan, johon tämän kappaleen lukuarvot pitkälti perustuvat, Kansainvälisen Työjärjestön ILO:n suositusten mukaisia määritelmiä osa- ja määräaikaiselle työlle. Niiden mukaan osa-aikaiseksi työvoimaksi lasketaan ne palkansaajat ja yrittäjät, jotka oman arvionsa mukaan työskentelevät osa-aikaisina. Määräaikaisiksi puolestaan luetaan ne palkansaajat, jotka ovat työssä määrä- tai koeajalla tai ovat palkattuina määräaikaiseen työtehtävään.

²³⁶ Nätti, J. 1998. Työn muutos: vakaudesta epävakauteen. Teoksessa Saksala, E. (toim.) Muutoksen sosiologia. Jyväskylä. s. 44–54.

²³⁷ Ammatillisen järjestäytymisen osalta epätyypillisissä sopimuksissa olevat eivät poikkea huomattavasti vakituisesta henkilöstöstä. Vuoden 1997 työolotutkimuksen mukaan kaikista tutkimukseen vastanneista 79 prosenttia kuului ammattiliittoon. Pysyvässä työsuhteessa olevista liiton jäseniä oli 80 prosenttia ja pätkätoita tekevästä 74 prosenttia.

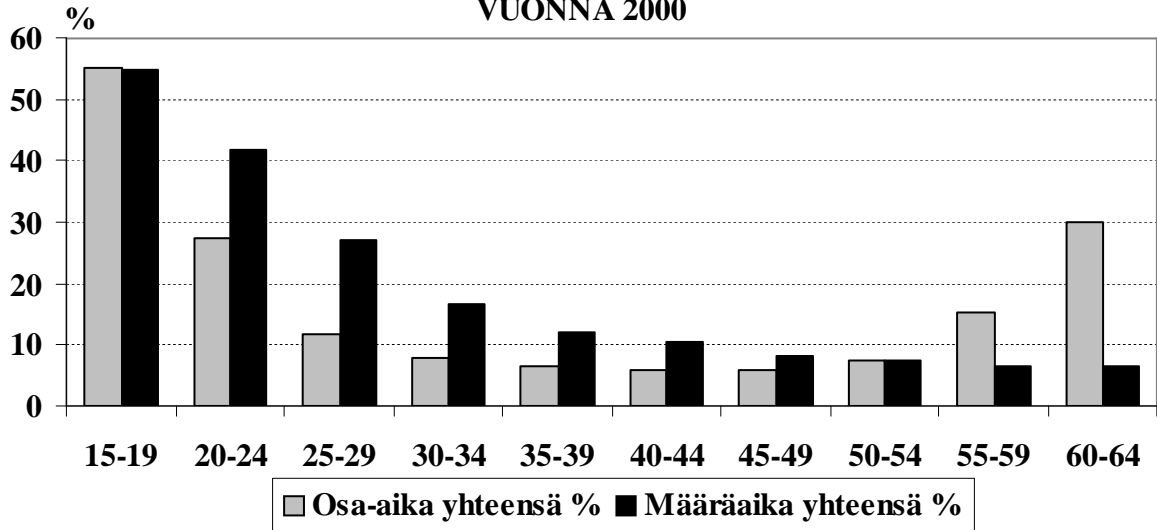
oli määräaikaista ja kuntien työpaikoista 23,3 %. Yksityisellä sektorilla sen sijaan ainoastaan 13,3 % työpaikoista oli määräaikaista. (Tilastokeskus.) Ennen 1990-luvun lamaa kaksi viidestä alle vuoden kestäneestä työsuhteesta oli määräaikaista. Kaikista työsuhteista määräaikaista oli joka kymmenes, koska määräaikaista työsuhteista suuri osa vakinaistui. Lama sai aikaan, että vuosina 1993–1997 yli 60 % vuoden kestäneistä työsuhteista oli määräaikaista ja kaikista lähes viidennes. Talouden noususuhdanne johti siihen, että pysyvien työsuhteiden määrä ja osuus sekä uusista että kaikista työsuhteista kääntyi vuosikymmenen lopulla kasvuun. Alle vuoden kestäneissä työsuhteissa määräaikaisten työsuhteiden lukumäärä pysähtyi noin 240 000 henkilön tasolle, kun se ennen lamaa oli noin 150 000 henkilöä. (Kuvio 4.11.)

Vuoden 2001 aikana alkaneessa laskusuhdanteessa työllisyyden heikentyminen ei toistaiseksi näy suoranaisten irtisanomisienä. Uusiin työsuhteisiin otetaan kuitenkin aiempaa enemmän määräaikaista, jolloin määräaikaisten osuus uusista työsuhteista jälleen kasvaa. Kokoaikaisten määrä vähenee eläkkeelle siirtymisten vuoksi ja vaikka päättyviä määräaikaista työsuhteita ei uusita, määräaikaisten osuus kaikista työsuhteista mahdollisesti lisääntyy.

Osa-aikaisina Suomessa työskentelee noin kymmenesosa työllisistä. Osuudessa on parin prosenttiyksikön kasvu viimeisen kymmenen vuoden aikana. Eri ikäryhmien sisällä muutos on ollut huomattavampaa. 15–24 -vuotiaiden ryhmässä osa-aikaisten osuus on kasvanut vuoden 1989 vajaan 20 prosentista vuoden 2000 yli 35 prosenttiin. Tämän taustalla on todennäköisesti laman aikana tapahtunut koulutuksen lisääminen. Talouden elpymässä opiskelijoiden työmahdollisuudet opintojen ohessa ovat lisääntyneet. Ikääntyneillä, eli ikäryhmällä 55–64 -vuotiaat, osa-aikaisten osuus lähti nousuun vuonna 1997. Yksi syy tähän on varmasti osa-aikaeläkkeiden suosio. Osa-aikaeläkkeiden suosio näkyy myös osa-aikaisuuden ikäjakaumassa. Osa-aikaisten osuus laskee iän karttuessa, kuten määräaikaistenkin osuus, mutta nousee 55 ikävuoden jälkeen. 55–64 vuotiaista oli vuonna 2000 osa-aikaisena yli 18 prosenttia. (Kuvio 4.12.)

Myös määräaikaistissa työsuhteissa on suurta vaihtelua eri ikäryhmien välillä (Kuvio 4.12.). 15–24 vuotiaista palkansaajista oli vuonna 2000 yli 45 prosenttia määräaikaistissa työsuhteissa. Määräaikaisten osuus laskee iän lisääntyessä ja 55–64 vuotiaista palkansaajista työskenteli määräaikaistisesti enää alle 7 prosenttia. Toisaalta ikääntyvien uusista, alle vuoden kestäneistä työsuhteista noin 65 prosenttia on määräaikaista. Tämä tosin antaa hieman harhaisen kuvan, koska ikääntyvillä ei ole uusia työsuhteita samassa määrin kuin nuoremmilla. 55–64 -vuotiaiden alle vuoden kestäneitä työsuhteita oli vuonna 2000 kaiken kaikkiaan vain noin 12 000 kappaletta.

**KUVIO 4.12.OSA- JA MÄÄRÄAIKAISTEN TYÖSOPIMUSTEN
OSUDET KAIKISTA TYÖSOPIMUKSISTA IKÄRYHMITTÄIN
VUONNA 2000**

Työvoima 2020 - väliraportti 2002

Lähde: Tilastokeskus, työvoimatutkimus